

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
im. Stanisława Leszczyckiego
POLSKA AKADEMIA NAUK

Ewa Korcelli-Olejniczak, Stanisław Kozłowski
Adam Bierzyński, Filip Piotrowski

REGION METROPOLITALNY WARSZAWY
– STUDIA MIAST ŚREDNIEJ WIELKOŚCI

Warszawa 2017

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
IM. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO
POLSKA AKADEMIA NAUK

PRACE GEOGRAFICZNE NR 256

GEOGRAPHICAL STUDIES

No. 256

METROPOLITAN REGION OF WARSAW
– A STUDY ON MIDDLE-SIZED TOWNS

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
IM. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO
POLSKA AKADEMIA NAUK

PRACE GEOGRAFICZNE NR 256

Ewa Korcelli-Olejniczak, Stanisław Kozłowski
Adam Bierzyński, Filip Piotrowski

REGION METROPOLITALNY WARSZAWY
– STUDIA MIAST ŚREDNIEJ WIELKOŚCI

WARSZAWA 2017

<http://rcin.org.pl>

KOMITET REDAKCYJNY

REDAKTOR: Grzegorz Węclawowicz
CZŁONKOWIE: Jerzy Grzeszczak, Barbara Krawczyk,
Jan Matuszkiewicz, Jerzy J. Parysek

RADA REDAKCYJNA

Bolesław Domański, Adam Kotarba, Jan Łoboda,
Andrzej Richling, Jan S. Kowalski, Andrzej Lisowski,
Eamonn Judge, Lydia Coudroy

Recenzenci: Marek Dutkowski, Jacek Szlachta

Książka prezentuje wyniki grantu badawczego NCN
Nr N N306 057340,
pt: *Kształtowanie się systemu miast regionu metropolitalnego Warszawy
w świetle zmian struktury ludności i funkcji.*

ADRES REDAKCJI PRAC GEOGRAFICZNYCH

IGiPZ PAN
ul. Twarda 51/55, 00–818 Warszawa

Opracowanie redakcyjne i techniczne: Ewa Jankowska

Zdjęcie na okładce: Ewa Korcelli-Olejniczak

© Copyright by Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
im. Stanisława Leszczyckiego, Warszawa 2017

PL ISSN 0373–6547
ISBN 978–83–61590–70–5

Łamanie wykonano w IGiPZ PAN
ul. Twarda 51/55, 00–818 Warszawa

Druk i oprawa: Drukarnia Klimiuk
ul. Zwierzyniecka 8A, 00–719 Warszawa

SPIS TREŚCI

1. Wprowadzenie – Założenia, Cele i Metody	7
2. Region metropolitalny Warszawy – koncepcje i strategie rozwoju	13
3. Region miejsko-wiejski	19
3.1. Wprowadzenie	19
3.2. Koncepcja badawcza i jej znaczenie praktyczne.....	19
3.3. Region Metropolitalny Warszawy jako funkcjonalny region miejsko-wiejski.....	26
4. Zasoby i funkcje miast średniej wielkości w regionie	29
4.1. Wprowadzenie	29
4.2. Przekształcenia struktury ludności – układ strefowy.....	31
4.2.1. Kierunki zmian demograficznych	31
4.2.2. Struktura wykształcenia.....	39
4.3. Działalności kulturalno-kognitywne i ich znaczenie w kształtowaniu regionu.....	41
4.4. Podsumowanie.....	49
5. Mińsk Mazowiecki – zewnętrzne ogniwo obszaru metropolitalnego.....	51
5.1. Wprowadzenie	51
5.2. Ludność i pełnione funkcje	52
5.3. Analiza strategii rozwoju miasta i gminy	59
5.3.1. Podstawowe informacje o dokumencie	59
5.3.2. Profil działalności i potencjał miasta	59
5.3.3. Działalności kulturalno-kognitywne	60
5.3.4. Zasięg przestrzenny.....	61
5.3.5. Podsumowanie.....	63
5.4. Analiza treści wywiadów	63
5.5. Mińsk Mazowiecki – wnioski i uogólnienia	67
6. Mława – cień metropolii a korzyści strefy pośredniej.....	69
6.1. Wprowadzenie	69
6.2. Ludność i funkcje	70
6.3. Strategie rozwoju miasta	79
6.3.1. Podstawowe informacje o dokumentach.....	79
6.3.2. Profil działalności i potencjał miasta	79
6.3.3. Zasięg przestrzenny.....	81
6.3.4. Podsumowanie.....	81
6.4. Analiza treści wywiadów	81
6.5. Mława – wnioski i uogólnienia.....	87
7. Olecko – ośrodek rozszerzonego zaplecza regionu.....	91
7.1. Wprowadzenie	91

7.2. Ludność i pełnione funkcje	93
7.3. Strategie rozwoju miasta.....	99
7.3.1. Podstawowe informacje o dokumentach	99
7.3.2. Profil działalności i potencjał miasta	99
7.3.3. Działalności kulturalno-kognitywne	101
7.3.4. Zasięg przestrzenny.....	101
7.3.5. Podsumowanie.....	102
7.4. Analiza treści wywiadów.....	102
7.5. Olecko – wnioski i uogólnienia	109
8. Synteza wyników i wnioski	111
8.1. Studia przykładowe – podsumowanie.....	111
8.2. Składniki przestrzenno-funkcjonalnej struktury regionu	114
Literatura	121
Metropolitan region of warsaw – A study on middle-sized towns – Summary....	126
Podziękowania	127

1. WPROWADZENIE – ZAŁOŻENIA, CELE I METODY

Rozwój Warszawy charakteryzuje się od 1989 roku zasadniczymi przemianami dotyczącymi struktury funkcjonalnej, demograficznej, jak również fizycznej tkanki miejskiej. Utrzymując główną pozycję w krajowym systemie miast w zakresie administracji publicznej oraz pozostałych funkcjach wysokiego rzędu, stolica Polski przyciąga nowe funkcje metropolitalne – finansowe, kontrolne w zakresie organizacji firm, rozbudowuje funkcje ośrodka nauki, jak również inne działalności kognitywne. Warszawa jest uznawana za główny nośnik procesów transformacji i rozwoju społeczno-gospodarczego na poziomie krajowym, a jej pozycja wśród miast metropolitalnych Europy stopniowo umacnia się (ESPON 1.1.1, 2004; Śleszyński 2007; Nordea Metrox 2008; Korcelli-Olejniczak 2012a; Derrudder i in. 2012). Pomimo tak pozytywnych trendów pojawiają się pewne wątpliwości dotyczące rozwoju w perspektywie długookresowej. Występują bowiem głębokie dysproporcje wewnątrzregionalne – różnice pod względem poziomu i kierunków rozwoju rdzenia, jakim jest obszar metropolitalny Warszawy, a pozostałych części regionu. Administracyjny region Warszawy – województwo mazowieckie, którego PKB *per capita* przekracza o ponad 50 procent średnią krajową (w latach 2003–2012 wskaźnik ten wzrósł z 152,2 do 163,3%; por. Kozak 2014), jest najsilniej spolaryzowanym spośród szesnastu województw Polski. Podczas gdy nowe inwestycje koncentrują się w samym mieście i pierścieniu metropolitalnym (Mendel 2013), peryferyjnie położone gminy wiejskie należą do najslabiej rozwiniętych w kraju. Można spodziewać się, iż strukturalne ograniczenia dotyczące regionalnego zaplecza Warszawy będą ujemnie oddziaływać na ogólną pozycję miasta, stanowiąc jeden z głównych czynników, które w przyszłości mogą zakłócić jego rozwój.

W strategicznych dokumentach poziomu regionalnego (*Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego* 2006; 2013), wzrost spójności terytorialnej jest uznawany za jeden z zasadniczych celów polityki przestrzennej w regionie Warszawy. Jednocześnie, w częściach diagnostycznych tych opracowań zwraca się uwagę na dysproporcje wewnątrzregionalne, uznając je za barierę przyszłego rozwoju społecznego i gospodarczego. Nierówności te są odzwierciedlone, a jednocześnie potęgowane przez trwający odpływ ludności z obszarów poza-metropolitalnych regionu (Śleszyński 2014). Jak wskazuje się w wymienionych dokumentach, pogodzenie uznanych często jako wzajemnie wykluczających się celów rozwoju, a mianowicie spójności terytorialnej oraz konkurencyjności w danej skali przestrzennej, może nastąpić poprzez gospodarczą aktywację peryferyjnych obszarów regionu, zwłaszcza wspieranie rozwoju miast rangi subregionalnej. Postulowane jest także tworzenie warunków pozwalających na rozszerzanie się zasięgu rynku pracy Warszawy, czyli jej bezpośredniego obszaru funkcjonalnego, w wyniku odpowiednich inwestycji w zakresie infrastruktury transportowej. Cele te są ujęte w zarysowanych w niniejszym studium alternatywnych kierunkach przemian struktury osadnictwa w regionie, stanowiąc wyjściowe założenia scenariuszy: *skupionej dekoncentracji* oraz *kształtowania się zwartego regionu metropolitalnego* (por.: Korcelli-Olejniczak 2015).

Kontynuując dyskusję przedstawioną we wcześniejszych opracowaniach (np. Korcelli-Olejniczak 2013b; 2014; 2015), autorzy wskazują, iż wdrożenie powyższych założeń polityki przestrzennej w regionie wiąże się z zasadniczymi trudnościami. Jednocześnie, przyjęcie scenariusza postępującej *polaryzacji* w przestrzeni, zakładającego kontynuację obserwowanych trendów, oznacza nasilenie się zjawiska wypłukiwania funkcji w strefach pośredniej i peryferyjnej regionu, poza obszarem metropolitalnym Warszawy. Oznaczałoby to zwłaszcza utratę lub co najmniej ograniczenie możliwości rozwoju wyspecjalizowanych działalności gospodarczych i społecznych pełniących przez małe i średniej wielkości ośrodki miejskie. Na tle dyskusji dotyczącej kierunków przekształceń regionu metropolitalnego Warszawy, w przedłożonym studium nawiązuje się do przedstawionego wcześniej (Korcelli-Olejniczak 2013b; 2015), alternatywnego scenariusza rozwoju, opartego na koncepcji regionu miejsko-wiejskiego. Wskazuje się, że założenia zawarte w tym scenariuszu spełniają kryteria zgodności celów i potrzeb rozwoju rdzenia regionu oraz jego regionalnego zaplecza, a ich realizacja może jednocześnie prowadzić do osłabienia tendencji rozszerzania się strefy niekontrolowanej urbanizacji (*urban sprawl*), postępującej na obszarze metropolitalnym i jego obrzeżach. Zgodnie z przedstawioną tezą, koncepcja ta tworzy odpowiednie ramy zarówno w ujęciu analitycznym, jak i z perspektywy polityki przestrzennej. Przypisuje ona znaczącą rolę spożytkowaniu lokalnych, endogenicznych zasobów obszarów miejskich jak i wiejskich regionu oraz wskazuje na uwarunkowania i czynniki mogące stymulować rozwój wewnątrz-regionalnych powiązań funkcjonalnych.

Niniejsza publikacja jest efektem prac prowadzonych w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki, stanowiąc ich podsumowanie¹. Wyniki tych badań wskazują na istnienie zasobów endogenicznych ‘zakorzenionych’ w obszarze szerokiego zaplecza regionalnego, związanych z kapitałem ludzkim, działalnością gospodarczą oraz środowiskiem przyrodniczym – warunków sprzyjających kształtowaniu się regionu metropolitalnego Warszawy zgodnie z koncepcją regionu miejsko-wiejskiego. Nawiązując do badań ukazujących, iż zwrot w kierunku gospodarki opartej na wiedzy przynosi istotne przemiany krajobrazu gospodarczego (Scott 2012), w tym zmiany relacji w układzie miasto-region, w projekcie poświęcono szczególną uwagę funkcjom typu kulturalno-kognitywnego, występujących w małych i średniej wielkości miastach regionu Warszawy.

Jednym z celów przeprowadzonych badań było udokumentowanie tezy dotyczącej możliwości wprowadzenia założeń odnoszących się do kierunków przemian, założeń alternatywnych w stosunku do przyjmowanych w strategicznych dokumentach z zakresu polityki przestrzennej w regionie, jak również do tych, które wskazują na wysokie prawdopodobieństwo kontynuacji obecnie obserwowanych trendów rozwoju. Hipoteza ta bezpośrednio nawiązuje do współczesnej idei partnerstwa miejsko-wiejskiego, ujęcia wprowadzonego i promowanego w dokumentach UE z zakresu polityki terytorialnej (ESDP 1999; *European Commission* 2007; 2010). Jej szersze podłoże teoretyczne wywodzi się z autorskiego studium poświęconego zintegrowanej, dynamicznej koncepcji regionu metropolitalnego (Korcelli-Olejniczak 2012), czerpiącego między innymi inspiracje z koncepcji klasycznych (Gras 1922; McKenzie 1933;

¹ Grant badawczy NCN Nr N N306 057340; badania prowadzone w latach: 2011–2015, pt.: *Kształtowanie się systemu miast regionu metropolitalnego Warszawy w świetle zmian struktury ludności i funkcji*.

Dickinson 1934). Badania nawiązują również do prac prowadzonych w latach 2007–2011 w projekcie 6 PR UE PRUREL, poświęconych procesom pery-urbanizacji i rozwoju regionów miejsko-wiejskich w Europie.

Opracowanie składa się z ośmiu rozdziałów. Po rozdziale wprowadzającym w kolejnym przedstawiono koncepcje kształtowania regionu metropolitalnego Warszawy w kontekście szerszej dyskusji dotyczącej regionów metropolitalnych w Polsce, w tym wyznaczania ich zbioru oraz zasięgów terytorialnych (zwłaszcza relacji względem granic województw), powiązań miasto-region *versus* interakcji zachodzących między ośrodkami metropolitalnymi, jak również koncepcji bi-polarnego układu Warszawy i Łodzi. Następnie, założenia i cele polityki rozwoju, określone w strategii rozwoju województwa mazowieckiego, a skonfrontowane z trendami występującymi w skali krajowej i międzynarodowej, stanowią podstawę nakreślenia trzech scenariuszy przyszłych przemian systemu osadniczego regionu. Treść scenariuszy jest z kolei interpretowana w kategoriach ogólnej koncepcji regionu metropolitalnego, w tym powstałej w jej ramach typologii regionalnej.

Rozdział trzeci jest poświęcony koncepcji regionu miejsko-wiejskiego, jako szczególnego typu regionu metropolitalnego. Zidentyfikowane są jego podtypy – morfologiczny i funkcjonalny. Przedstawiona jest geneza koncepcji, w tym relacje względem wcześniejszych, uznanych za klasyczne ujęć teoretycznych traktujących o systemach osadniczych poziomu regionalnego. Podane są argumenty wskazujące na wzrastającą adekwatność koncepcji regionu miejsko-wiejskiego w dobie współczesnej, gdy pozycja konkurencyjna miast i regionów jest w coraz większym stopniu definiowana przez odwołanie się do warunków życia mieszkańców. Wymienione są cechy regionu metropolitalnego Warszawy wskazujące na zasadność badania, jak również kształtowania jego struktury w kategoriach tej koncepcji – traktowania jej jako docelowego modelu rozwoju, alternatywnego w stosunku do wymienianych wcześniej scenariuszy. Uzasadnione jest rozpatrywanie obszaru regionu jako sięgającego poza granice województwa mazowieckiego; zakreślony jest przy tym jego hipotetyczny zasięg przestrzenny (por. ryc. 3).

W rozdziale czwartym omówione są materiały pochodzące ze spisów powszechnych oraz banku danych lokalnych, dotyczące szesnastu wybranych miast średniej wielkości położonych w regionie, pełniących funkcje ośrodków powiatowych. Wykorzystane są również dane pierwotne – wyniki wykonanego w ramach projektu ankietowego badania 300 małych i mikro-firm, prowadzonego metodą telefoniczną. Analizy dotyczą zmian udziału funkcji kulturalno-kognitywnych w strukturze zatrudnienia oraz cech struktury ludności – zwłaszcza zmian poziomu wykształcenia. Zastosowane jest ujęcie strefowe – interpretacja różnicowań oraz tendencji w zależności od wielkości jednostek osadniczych oraz odległości od Warszawy – rdzenia regionu, ukazująca różnice między strefami i ich znaczeniem w omówionym zakresie.

Rozdziały: czwarty, piąty i szósty są poświęcone studiom przykładowym trzech wybranych miast średniej wielkości – ośrodków powiatowych, położonych po jednym w każdej z trzech stref regionu metropolitalnego Warszawy, wyróżnionych w nawiązaniu do koncepcji regionu miejsko-wiejskiego. Studia objęły badania funkcji i powiązań oraz wybranych cech ludności w miastach poszczególnych stref regionu. W wymienionych rozdziałach przedstawione są portrety Mińska Mazowieckiego, Mławy i Olecka. Przykład

pierwszego z wybranych ośrodków ilustruje tendencje rozwojowe wynikające z usytuowania miasta w zewnętrznym, pery-miejskim pierścieniu obszaru metropolitalnego Warszawy. Położenie Mławy na północnym krańcu województwa mazowieckiego jest interpretowane jako pozycja w strefie pośredniej, utożsamianej ze strefą *cienia metropolii*. Z kolei Olecko, położone w północnej części województwa warmińsko-mazurskiego, stanowi przykład miasta tzw. dalszego zaplecza – peryferyjnej strefy regionu.

W nawiązaniu do koncepcji pozycji terytorialnej i kapitału terytorialnego (Camagni 2002; Markowski 2015b), dla każdego z wymienionych miast zostały określone na podstawie dostępnych danych cechy oraz tendencje rozwojowe odnoszące się do struktury funkcjonalnej (przy uwzględnieniu zwłaszcza działalności kulturalno-kognitywnych, uznawanych za istotny składnik zasobu endogenicznego miast), powiązań zewnętrznych (w tym funkcjonalnych powiązań z Warszawą), zmian ludnościowych, przemian tkanki miejskiej, infrastruktury technicznej i społecznej. Z cechami tymi i trendami skonfrontowane są następnie cele rozwoju przedstawione w dokumentach strategicznych, planach inwestycyjnych oraz raportach tematycznych poziomu lokalnego. Analiza tych materiałów koncentruje się na zamierzeniach władz lokalnych, postrzegania przez nie oraz wykorzystania zasobów endogenicznych. Oceniane są relacje celów względem zidentyfikowanych tendencji i wiążących się z nimi problemów rozwojowych, przed którymi stoją poszczególne miasta. Te problemy są z kolei ukazywane z perspektywy mieszkańców na podstawie treści przeprowadzonych na miejscu wywiadów.

W ramach badań jakościowych przeprowadzono w okresie kwiecień 2012 – wrzesień 2014 po dziesięć pogłębionych wywiadów z lokalnymi ekspertami oraz przedstawicielami zawodów zaliczanych do branż kulturalno-kognitywnych. Miały one na celu określenie zasobów endogenicznych badanych miast, kierunków rozwoju społecznego i przemian pełnionych funkcji, a także powiązań z Warszawą i innymi miastami, a także miejsca w hipotetycznym regionie miejsko-wiejskim Warszawy. Posługiwano się dwoma kwestionariuszami wywiadu półstrukturyzowanego – eksperckim oraz skierowanym do przedstawicieli wybranych zawodów związanych z rodzajami działalności, które są określane mianem wiedzo-chłonnych. Przy wyborze posłużono się wynikami wcześniej wspomnianych badań ponad 300 małych i mikro-firm w 16 ośrodkach regionu oraz wstępnego rozpoznania. Wybrane zawody należały z jednej strony do tych sekcji lub działów, w przypadku których niewielka odległość od Warszawy została określona jako istotny czynnik lokalizacji firmy, z drugiej strony pełniły one funkcje egzogeniczne miasta.

Wyróżnione zawody to: architekci i projektanci, artyści (plastycy, muzycy, fotograficy), informatycy i graficy komputerowi, dziennikarze oraz prawnicy. W każdym z miast przeprowadzono po pięć takich wywiadów, przy czym pytania skierowane do respondentów dotyczyły zarówno ich ścieżki zawodowej, jak i sytuacji danego środowiska zawodowego w mieście.

Wywiady z ekspertami były skierowane do przedstawicieli władz samorządowych – gminnych oraz powiatowych, pracowników szczebla zarządzającego instytucji publicznych (domów kultury, muzeów, ośrodków sportu i rekreacji), a także przedsiębiorstw prywatnych – banków, kancelarii adwokackich. Treść wywiadów dotyczyła rozwoju społecznego i gospodarczego miasta, jego zasobów – potencjału endogenicznego oraz bazy ekonomicznej, pozycji zajmowanej w skali regionu, a także relacji z Warszawą oraz innymi miastami.

Studia przykładowe dotyczące trzech średniej wielkości miast, ośrodków powiatowych, ujawniły tendencje wskazujące na różnicowanie się przestrzennej struktury regionu Warszawy, przy utrzymywaniu się jej ogólnego, strefowego układu. Profil funkcjonalny badanych miast, układ powiązań w przestrzeni, cechy struktury społecznej, odzwierciedlają zarówno ich odmienne usytuowanie w regionie, jak i specyficzny, indywidualny charakter.

W rozdziale ósmym, stanowiącym podsumowanie pracy przedstawiono rekapitulację uzyskanych wyników, w tym dotyczących miast wybranych dla celów studiów przykładowych. Obok elementów porównań trzech badanych miast zawarto w nim także krótkie rozważania na temat warunków i czynników, które mogłyby przyczynić się do osłabienia zjawiska postępującej polaryzacji w regionalnym systemie miast. Wnioski dotyczą przyjęcia koncepcji funkcjonalnego regionu miejsko-wiejskiego jako podstawy teoretycznej dalszych badań nad przemianami regionu metropolitalnego Warszawy.

2. REGION METROPOLITALNY WARSZAWY – KONCEPCJE I STRATEGIE ROZWOJU

W warunkach określonych przez współczesny, wprowadzony w 1999 roku podział administracyjny Polski, regiony metropolitalne są utożsamiane z reguły dla celów badawczych z tymi spośród województw, których ośrodki stołeczne zalicza się do krajowego zbioru miast aspirujących do rangi metropolii (por.: Parysek 2005; Gorzelak, Smętkowski 2005; Maik 2010; Korcelli-Olejniczak 2010; Heffner 2012). Uznaje się, iż powiązania o charakterze administracyjnym i występujące w związanej z nimi sferze usług publicznych sprzyjają przekształceniom struktur regionalnych, zwiększając ich integrację na poziomie wojewódzkim. W tym kierunku oddziałuje również realizowanie inwestycji infrastrukturalnych, ujmowanych w wojewódzkich strategiach rozwoju i planach przestrzennego zagospodarowania.

W przypadku Warszawy oraz kilku innych, określanych przez K. Dziewońskiego (1990) mianem miast „głównych”, przestrzenny zasięg powiązań społecznych i gospodarczych o istotnej wadze znacznie wykracza jednak poza granice jednostek wojewódzkich. Jest to zresztą układ cechujący się znaczną trwałością, odporny na zmiany podziałów administracyjnych. Potwierdzają to wyniki wcześniej prowadzonych badań. I tak, P. Eberhardt (1970 a, b) wykazał, iż zasięg oddziaływania Warszawy jako ośrodka szkolnictwa wyższego, jak również węzła przepływów towarowych obejmował całą północno-wschodnią Polskę. Podobne wnioski dotyczyły układu przepływów migracyjnych ludności (Rykiel, Żurkowa 1977).

Równolegle, wskazywany od dość dawna w badaniach miejskich (Pred 1975) wzrost znaczenia powiązań funkcjonalnych na poziomie krajowego systemu osadniczego, powiązań występujących między dużymi ośrodkami miejskimi, tendencja na którą w odniesieniu do Polski także zwrócił już uwagę K. Dziewoński (1975), a którą akcentował w swoich pracach B. Jałowiecki (1999), prowadzi do formułowania strategii rozwoju opartych na wzajemnej interakcji miast metropolitalnych w przestrzeni. Wyrazem tego podejścia jest model „metropolii sieciowej” opracowany w ramach studiów nad *Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* (KPZK 2011), a także koncepcja bipolarnego układu Warszawy i Łodzi, ujmowana w *Strategii Rozwoju Polski Centralnej 2020* (2015). Ta ostatnia jest ukierunkowana na wzrost międzynarodowej konkurencyjności makroregionu, osiągnięty w wyniku poprawy zewnętrznej dostępności transportowej oraz tworzenia na bazie zintegrowanych projektów systemowych dogodnych warunków rozwoju współpracy instytucji, grup społecznych i podmiotów gospodarczych, zwłaszcza w dziedzinie badań naukowych, sektora kreatywnego, medycyny i farmacji, transportu i logistyki, a także rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego. W praktyce Strategia stawia jako cel silniejsze niż obecne, wzajemne powiązanie funkcjonalne Warszawy i Łodzi, mające przeciwdziałać narastającym dysproporcjom

między tymi miastami, czego odzwierciedleniem jest rozszerzanie się stołecznego rynku pracy kosztem łódzkiego obszaru funkcjonalnego (Markowski 2015). Brak widocznych efektów synergii może jednak utrudnić proces integracji społeczno-gospodarczej omawianego układu, a w następstwie tego oznaczać pozostawienie zamierzonych zawartych w dokumentach, nie dość silnie zresztą umocowanych w systemie planowania i polityki przestrzennej, w znacznym stopniu w sferze deklaratywnej.

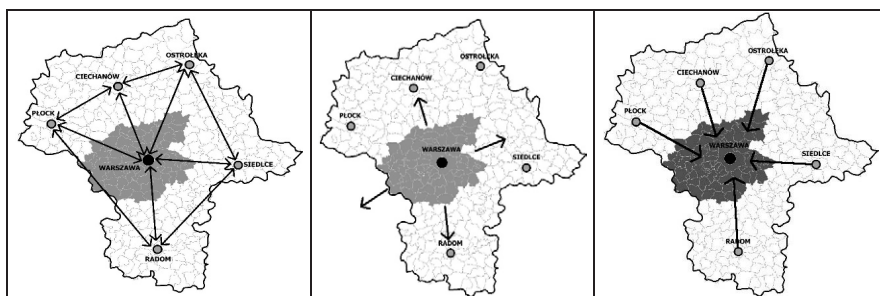
Przykład koncepcji warszawsko-łódzkiego makroregionu metropolitalnego wskazuje z jednej strony na relatywną słabość wysokiej rangi powiązań funkcjonalnych występujących między dużymi ośrodkami miejskimi w Polsce, co dokumentują T. Komornicki i inni (2014), a z drugiej na niepełną zgodność tego typu wizji z tendencją oraz ambicjami poszczególnych ośrodków, zmierzającymi do zaznaczania ich pozycji w systemie krajowym, a pośrednio także ponadkrajowym, poprzez wzmacnianie hierarchicznych układów powiązań wewnątrzregionalnych. W omawianym przypadku ten drugi aspekt dotyczy Łodzi, która w układzie bi-polarnym może zajmować jedynie pozycję ośrodka sub-dominującego. Z kolei, z punktu widzenia spójności terytorialnej na poziomie kraju, celowe jest uwypuklenie w studiach i dokumentach planistycznych roli Warszawy jako ośrodka metropolitalnego regionów Polski Wschodniej, obszarów które są pozbawione miast jednoznacznie spełniających te kryteria. Takie ujęcie, o skali makroregionalnej, nie powinno w założeniu oznaczać sumy układów regionalnych (a zatem wojewódzkich), lecz odnosić się do określonych na podstawie badań zasięgów oddziaływania miast uznanych jako ośrodki metropolitalne w skali krajowej. Jak wspomniano jednak wyżej, we współczesnych opracowaniach badawczych zasięgi te są ze względów praktycznych najczęściej wyznaczane zgodnie z przebiegiem granic województw. W tym układzie są zatem także analizowane koncepcje rozwoju poszczególnych regionów metropolitalnych, formułowane z punktu widzenia celów polityki przestrzennej i planowania.

W odniesieniu do regionu Warszawy, struktura i pożądane kierunki przemian systemu osadniczego są określone w strategii rozwoju województwa mazowieckiego. Jej kolejne wersje odzwierciedlają przy tym pewną ewolucję stosowanego podejścia. O ile zarówno w dokumencie obejmującym okres do 2020 roku (*Strategia...* 2006), jak i późniejszym, sięgającym 2030 roku (*Strategia...* 2013), wzmocnienie funkcji metropolitalnych Warszawy, jak również funkcji gospodarczych mniejszych ośrodków miejskich występują jako równoległe cele rozwoju, w nowszym dokumencie cele te są jednoznacznie współzależne – ten drugi ma zostać osiągnięty w procesie dyfuzji innowacji z obszaru metropolitalnego Warszawy do stref peryferyjnych – miast określanych mianem ośrodków regionalnych i subregionalnych. W przypadku mniejszych miast stawiane jest jako cel utrzymanie dostępu do podstawowych usług publicznych oraz rewitalizacja tkanki miejskiej. Wspomaganie procesu dyfuzji innowacji postrzegane jest jako efekt podnoszenia standardów sieci transportowej, a zatem zwiększania dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu.

Relacje między Warszawą a otaczającym regionem, obszarem relatywnie słabo zurbanizowanym, analizował A. Wróbel (1960), wprowadzając pojęcie ekonomicznej struktury regionalnej. Wiele uwagi poświęcił tej tematyce S. Berezowski (1965, 1969), pisząc między innymi o niskim poziomie zagospodarowania i niewykształconej strukturze powiązań przestrzennych

w regionie, wskazując także na istotną rolę złożonych uwarunkowań historycznych w powstaniu i utrzymywaniu się tych dysproporcji. Obecnie zwraca uwagę dwoisty charakter omawianych relacji. Z jednej strony, występujące różnice, jak również niezrównoważone funkcjonalne więzi wewnątrzregionalne, są interpretowane jako uwarunkowania przestrzenne, które mogą hamować jej przyszły rozwój (por. Korcelli i in. 2012), a tym samym ograniczać możliwości awansu w europejskim systemie miast. Z drugiej strony, dominacja funkcjonalna Warszawy oraz występujące dysproporcje między miastem i jego obszarem funkcjonalnym a pozostałymi strefami regionu w zakresie ogólnego poziomu rozwoju, atrakcyjności inwestycyjnej, wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, są postrzegane jako czynniki utrudniające kształtowanie zintegrowanego systemu osadniczego regionu opartego na ośrodkach miejskich średniej wielkości (Strzelecki, Siekierska-Rosiak 2014).

Konfrontacja podstawowych celów i założeń strategii rozwoju regionu Warszawy z procesami i trendami obserwowanymi w skali krajowej, jak również międzynarodowej pozwala na zarysowanie trzech scenariuszy przyszłych przemian systemu osadniczego regionu (ryc. 1). Pierwszy z nich to scenariusz postępującej polaryzacji, zakładający kontynuację kierunków zmian występujących w ostatnich dziesięcioleciach – postępującej koncentracji ludności i działalności gospodarczej, przy dominacji zjawiska „wymywania” funkcji i kapitału ludzkiego z mniejszych miejscowości; drugi przedstawia następstwa stopniowego rozszerzania się obszaru funkcjonalnego Warszawy; trzeci, określany tutaj mianem scenariusza skupionej dekoncentracji, nawiązuje do promowanego w dokumentach planistycznych, policentrycznego modelu struktury sieci miast w regionie.

Ryc. 1. Oczekiwane i proponowane scenariusze rozwoju regionu metropolitalnego Warszawy. A – region typu mono-poly, B – region zwarty, C – region spolaryzowany
 Fig. 1. Expected and proposed development scenarios of the Warsaw metropolitan region, A – mono-poly region, B – compact region, C – polarized region
 Źródło / Source: Korcelli-Olejniczak, 2015

W odniesieniu do pierwszego z wymienionych scenariuszy nasuwa się pytanie, czy region Warszawy, który jest najsilniej spolaryzowanym regionem Polski (por. m.in.: Berezowski 1965, 1968; z prac współczesnych: Herbst, Wójcik 2013; Kozak 2014) może w przyszłości podlegać dalszemu pogłębieniu dysparytetów społeczno-ekonomicznych. Na rzecz takiej tezy przemawia co najmniej kilka argumentów. Należy wśród nich wymienić występowanie sprzyjającej tym zmianom, wczesnej fazy metropolizacji przestrzeni, wysokie prawdopodobieństwo kontynuacji impulsów rozwojowych, zwłaszcza rozwoju funkcji metropolitalnych, z których korzysta Warszawa jako miasto stołeczne

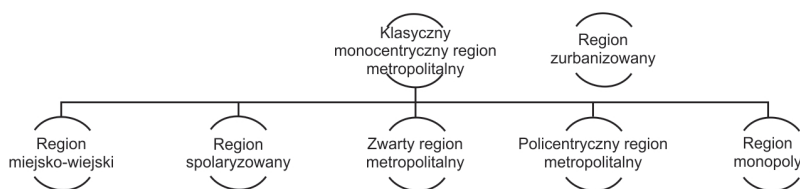
kraju członkowskiego Unii Europejskiej (Korcelli, Korcelli-Olejniczak 2015), jak również układ wewnętrzny zróżnicowania struktur demograficznych w regionie (Śleszyński 2014). Zachowanie obecnych trendów oznacza brak lub słabość efektów rozprzestrzeniania (*spread effects*) zaawansowanych działalności gospodarczych z rdzenia do dalszych stref regionu, postępujący odpyływ migracyjny z tych obszarów, a w konsekwencji ich przyspieszoną depopulację. Zgodnie z takim przebiegiem zmian utrzymywać się będzie lub potęgować słabość wewnętrznych powiązań funkcjonalnych w regionie a zmniejszać poziom spójności terytorialnej w jej gospodarczym oraz społecznym wymiarze, rozszerzaniu ulegać będą obszary o rozrzedzonej strukturze osadnictwa.

Scenariusz drugi, akcentujący przemiany związane z rozprzestrzenianiem się obszaru funkcjonalnego Warszawy, nawiązuje do założeń polityki przestrzennej dotyczących rozbudowy sieci transportowych w regionie, jak również do wyników prac empirycznych dotyczących przestrzennego zasięgu stołecznego rynku pracy (Śleszyński 2013). Antycypuje się, że kolejne inwestycje w dziedzinie infrastruktury drogowej, polepszające przestrzenną dostępność i sprzyjające wzrostowi mobilności w strefie pośredniej regionu, przełożą się na rozwój powiązań funkcjonalnych różnego typu, w tym relacji wynikających z przenoszenia miejsc pracy z centrum do mniejszych ośrodków miejskich usytuowanych na obrzeżu obszaru metropolitalnego Warszawy. Należy jednak przewidywać, że przyczynią się one równocześnie do koncentracji wyspecjalizowanych funkcji i ich dalszego wypłukiwania z mniej intensywnie zagospodarowanych, doświadczających odpyływ migracyjny i związany z nim ubytek ludnościowy, peryferyjnie położonych miast i obszarów wiejskich. Zasięg impulsów rozwoju – korzystnego oddziaływania Warszawy, zwłaszcza w kierunku wschodnim, obejmuje jedynie wewnętrzną część strefy intensywnych dojazdów, przy czym gradient spadku wartości wskaźników rozwoju jest szczególnie wysoki na granicy obszaru metropolitalnego Warszawy (Herbst, Wójcik 2013). Jak zaznacza P. Śleszyński (2013), zwłaszcza w przypadku odległych obszarów wiejskich, dojazdy do pracy do Warszawy są niejako wymuszone, a ich wysoka intensywność wynika z braku alternatywy na lokalnych rynkach pracy. Dalsze rozszerzanie się zasięgu dojazdów mogłoby oznaczać pogłębianie społeczno-ekonomicznych dysparytetów w regionie; omawiany scenariusz może być zatem interpretowany jako pewien wariant modelu spolaryzowanego rozwoju regionu.

Kształtowanie się policentrycznego systemu miast w regionie to scenariusz trzeci, odpowiadający celom oraz wizji rozwoju zawartym w kolejnych edycjach *Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego* (2006, 2013)². Ten kierunek zmian, który jest oparty na zasadzie wspomaganego wzrostu specjalizacji funkcjonalnej i konkurencyjności gospodarki ośrodków miejskich rangi regionalnej (Radomia, Płocka) i sub-regionalnej (Siedlce, Ostrołęki, Ciechanowa), jak również na dążeniu do wzmocnienia ich wzajemnych więzi funkcjonalnych. Zakładana istotna rola tych miast w regionie ma się wyrażać poprzez innowacyjność i kreatywność prowadzonych w nich działalności gospodarczych, jak również związki z obszarem metropolitalnym Warszawy

² Koncepcja policentrycznego rozwoju regionu była promowana już w drugiej połowie lat 1960., w okresie wprowadzania i realizacji polityki deglomeracji. Jak to ujął S. Berezowski (1969, s. 228): *...plan regionu warszawskiego stał się nie tylko planem deglomeracji Warszawy, ale i planem szybkiego rozwoju takich ośrodków pod-regionalnych, jak Płock, Siedlce, Ostrołęka oraz w mniejszym stopniu Ciechanów*. Autor ten postulował rozwój wewnętrznych powiązań w regionie, w tym sprzężenie funkcjonalne Ostrołęki z Łomżą.

oraz własnym, bezpośrednim zapleczem. Scenariusz ten można uznać za pożą-
dany kierunek przemian, prowadzący do zwiększenia spójności terytorialnej
w regionie, natomiast jego urzeczywistnienie za mało realistyczne w perspek-
tywie co najmniej średniookresowej. Wymienione w strategii rozwoju miasta
oraz odpowiadające im podregiony są jednocześnie określane mianem obszar-
ów problemowych. Cechuje je osłabienie bazy ekonomicznej oraz ogólne
obniżenie pozycji zajmowanej w regionie, związane z pozbawieniem w 1999
roku funkcji stolic wojewódzkich, jak również (z wyjątkiem Płocka) z czę-
ściową utratą wcześniej pełnionej roli ważnych ośrodków przemysłowych.
Ponadto, o ile współzależność funkcji tych miast z funkcjami rdzenia regionu
może w przyszłości wzrastać, to warunki pozwalające na prognozowanie roz-
woju sieci ich wzajemnych powiązań wydają się trudne do spełnienia.

Ryc. 2. Typy regionu metropolitalnego

Fig. 2. Types of metropolitan regions

Źródło / Source: Korcelli-Olejniczak 2013a

Przedstawione powyżej scenariusze nawiązują do niektórych spośród
typów regionu metropolitalnego (ryc. 2), wyróżnionych w ramach ogól-
nej koncepcji na podstawie cech przestrzennej struktury oraz charakteru
wewnętrznych powiązań w regionie (Korcelli-Olejniczak 2012; 2013a). Region
Warszawy we współczesnej postaci wyczerpuje podstawowe atrybuty regionu
typu spolaryzowanego, a scenariusz pierwszy ukazuje dalsze uwypuklenie tych
cech. Wspieranie rozwoju ośrodków subregionalnych, ujęte w trzecim scena-
riuszu, mogłoby przy określonych warunkach wyjściowych oraz skuteczności
działań te negatywne cechy osłabić, prowadząc do uformowania się regionu
określonego jako typ mono-poly. Nie oznaczałoby to jednak ewolucji regionu
Warszawy w kierunku regionu policentrycznego. Cechą charakterystyczną tego
typu regionu jest bowiem podział funkcji metropolitalnych i silna współzależ-
ność funkcjonalna dwu lub kilku, relatywnie blisko wzajemnie usytuowanych
dużych, wielofunkcyjnych miast. Teoretycznie, warunki takie mogłyby w per-
spektywie długookresowej spełniać bi-polarny układ Warszawa–Łódź.

Z kolei, scenariusz drugi sugeruje ewolucję struktury regionu w kierunku
struktury cechującej region typu zwartego. Zwarty region metropolitalny
to taki, w którym na obrzeżach obszaru funkcjonalnego głównego ośrodka
występują powiązane z nim, lecz częściowo wewnętrznie domknięte dzienne
systemy miejskie wykształcone wokół ośrodków niższego rzędu. Ten kieru-
nek przyszłych zmian nie prowadziłby jednak bezpośrednio do zahamowania
dalszej marginalizacji mniejszych miast i obszarów wiejskich położonych
w peryferyjnych strefach regionu.

W ocenie perspektyw rozwojowych regionu Warszawy wymienione scena-
riusze należy określić jako sub-optymalne. Pojawia się zatem pytanie o ścieżkę
rozwoju, w której zasoby zarówno rdzenia jak i zaplecza, w tym endogeniczne

walory mniejszych miast i obszarów wiejskich mogą być wykorzystane w celu zwiększenia spójności terytorialnej, jak również konkurencyjności regionu.

Alternatywnym ujęciem w stosunku do zarysowanych w scenariuszach kierunków przemian dotyczących relacji miasto–region, jak również do związanych z nimi strategicznych celów dotyczących kształtowania regionu metropolitalnego Warszawy, jest odniesienie do koncepcji regionu miejsko-wiejskiego. Region typu miejsko-wiejskiego cechuje komplementarność relacji występujących między rdzeniem regionu, strefą pośrednią oraz w przeważającym stopniu wiejskim zapleczem, obejmującym sieci lokalnych ośrodków miejskich. Ta koncepcja oraz argumenty wskazujące na spełnianie przez region Warszawy zasadniczych kryteriów wymaganych do jej zastosowania, zarówno w wymiarze badawczym jak i aplikacyjnym, są przedstawione w następnym rozdziale.

3. REGION MIEJSKO-WIEJSKI

3.1. WPROWADZENIE

Pojawienie się pojęcia regionu miejsko-wiejskiego stanowi odzwierciedlenie jednego ze współczesnych trendów w studiach miejskich i regionalnych, a mianowicie skupiania w coraz większym stopniu uwagi badaczy oraz planistów na znaczeniu walorów środowiska przyrodniczego jako czynnika określającego kierunki przemian urbanizacji. Wprowadzenie tego pojęcia do literatury było związane ze studiami nad *Europejską Perspektywą Rozwoju Przestrzennego* (ESDP 1999), prowadzonymi w kilku ośrodkach naukowych, w ramach których to studiów została sformułowana zasada partnerstwa miast i obszarów wiejskich, interpretowanego jako jeden z wymiarów zrównoważonego rozwoju w przestrzeni. Przyjęta w założeniach polityki przestrzennej, miała się ona wyrażać między innymi poprzez uwzględnianie w strategiach, opracowywanych dla miast i obszarów zurbanizowanych, stref ich szerokiego wiejskiego zaplecza, obejmowanie tych stref zintegrowanymi planami użytkowania ziemi, prowadzenie działań sprzyjających podnoszeniu warunków życia na obszarach wiejskich, promowaniu rozwoju sieci wzajemnie współpracujących, małych i średniej wielkości przedsiębiorstw, sieci obejmujących zarówno miasta, jak i otaczające je miejscowości wiejskie.

3.2. KONCEPCJA BADAWCZA I JEJ ZNACZENIE PRAKTYCZNE

Idea partnerstwa miast i obszarów wiejskich wyraża i akcentuje znaczenie zmian w relacjach między miastami a obszarami wiejskimi, występujących w ostatnich dziesięcioleciach, zaznaczających się zwłaszcza wyraźnie w krajach o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Sygnalizuje ona przejście do kolejnej fazy tych dwustronnych relacji (Bengs 2005). Ich pierwotną fazę, o w miarę zrównoważonym charakterze, obrazuje w pewnym stopniu model H. von Thüнена (1826), w którym dostępność do miasta określała specjalizację produkcji rolniczej na otaczających je obszarach, pełniących wobec ośrodka funkcje żywicielskie. Postępujący od rewolucji przemysłowej w Europie wzrost zależności obszarów wiejskich oraz ich mieszkańców od działalności gospodarczej, prowadzonej w miastach, znalazł odzwierciedlenie w głównym nurcie teorii struktury i przemian osadnictwa człowieka. Obszary wiejskie są traktowane w teorii miejscowości centralnych jako obszary rynkowe ośrodków miejskich usytuowanych na różnych poziomach hierarchii (Christaller 1933), jako obszary źródłowe migracji, a zatem wzrostu ludnościowego miast w koncepcji stadiów rozwoju miasta – aglomeracji miejskiej (Klaassen i in. 1981), oraz jako strefy generujące dojazdy do pracy w koncepcjach dziennych systemów miejskich (Berry 1973) i funkcjonalnych regionów miejskich (Hall 1973). W zakresie powiązań gospodarczych, dominacja ośrodków miejskich jest także ujmowana *explicite* w klasycznej koncepcji regionu metropolitalnego (McKenzie 1933), jak również w koncepcji regionu spolaryzowanego (Boudeville 1978).

Współcześnie relacje miasto–wieś cechuje pogłębiająca się integracja funkcjonalna – złożony układ współzależności, który, jak to określa Ch. Bengs (2005), kształtuje przyszłość zarówno ośrodków miejskich, jak i obszarów wiejskich. Obszary miejskie i ich wiejskie zaplecze nie tworzą odrębnych przestrzeni, wzajemnie się nakładając i łącząc poprzez interakcje o charakterze społecznym i gospodarczym (ESPON 2013). Wieloaspektowość i zmienność powiązań i ich konsekwencji (w tym, z jednej strony zjawisko *urban sprawl*, a drugiej – depopulacji peryferyjnych obszarów wiejskich) są przy tym coraz wyraźniej dostrzegane jako ważne wyzwania dla polityki przestrzennej, zarówno na poziomie krajowym, jak i w skali europejskiej.

Obserwowane zmiany są efektem procesów społecznych i przemian gospodarczych, które ulegają przyspieszeniu wraz z postępem technologicznym i nasilaniem się zjawisk globalizacji. Proces starzenia się populacji z jednej strony, a kształtowanie się społeczeństwa wiedzy i pojawianie się nowych wzorców życia z drugiej, sprzyjają zwiększaniu się znaczenia warunków życia pośród motywów odnoszących się do wyboru miejsca zamieszkania. Określająca w dużej mierze te warunki jakość środowiska przyrodniczego staje się również w coraz większym stopniu czynnikiem warunkującym lokalizację działalności gospodarczej. Dotyczy to zwłaszcza działalności opartych na wiedzy i kreatywności, które są w szczególności wysokim stopniu wrażliwe na warunki środowiskowe. Jak stwierdzają H.J. Kujath i A. Stein (2009), metropolia nie cechująca się atrakcyjnością położenia, której otoczenie przyrodnicze jest pozbawione walorów krajobrazowych, nie oferuje mieszkańcom wysokiej jakości życia. Ogranicza to jej zdolność konkurencyjną, tak pod względem możliwości przyciągania inwestycji, jak i kapitału ludzkiego.

W następstwie wymienionych tendencji i ich uwarunkowań, obszary wiejskie położone wokół dużych ośrodków miejskich, zwłaszcza bezpośrednio je otaczające strefy pery-miejskie, lecz w pewnym stopniu również dalej położone strefy zaplecza regionalnego, ulegają przemianom funkcji, jak i form użytkowania ziemi, przy czym te, o szczególnie wysokich walorach środowiska przyrodniczego doświadczają zjawiska swoistej gentryfikacji, przekształcając się w *Consumption Countryside* – „nowe wiejskie przestrzenie konsumpcji” (ESPON 2013; por. także: Heffner 2014).

Korzystny kierunek ewolucji relacji miasto–wieś jest zarysowany w scenariuszu *Europy regionów* – jednym z tzw. eksploracyjnych scenariuszy opracowanych w projekcie: ET 2050 – *Territorial scenarios and visions for Europe* (ESPON 2014). Przedstawiony przyszły przestrzenny układ osadnictwa, w którym obszary miejskie i wiejskie tworzą regionalnie zróżnicowaną mozaikę, a małe i średniej wielkości miasta przyciągają migrantów z dużych ośrodków, jest kształtowany przez globalne zmiany klimatyczne i wyczerpywanie się źródeł energii, czynniki wymuszające także zmiany polityki alokacji dóbr publicznych w przestrzeni. Odzwierciedla on wzrost znaczenia lokalnych rynków – powiązań gospodarczych o lokalnym zasięgu oraz dążenie do równoważenia zasobów ekologicznych w skali regionalnej.

Ten kierunek zmian nie jest jednak zbieżny z obserwowanym współcześnie nasilaniem się procesów metropolizacji przestrzeni. Okres szybkich postępów globalizacji gospodarki i rozwoju społeczeństwa informacyjnego charakteryzuje silny wzrost intensywności dwustronnych oraz wielostronnych powiązań między miastami metropolitalnymi, zarówno w skali poszczególnych krajów,

jak również na poziomie międzynarodowym (Taylor 2003). Ta tendencja jest ogólnie interpretowana jako relatywne osłabienie relacji występujących między metropolią a otaczającym ją regionem – mniejszymi miastami i obszarami wiejskimi. Jest to jednak w pierwszym rzędzie zmiana charakteru tych relacji. Uległy bezwzględnie zmniejszeniu powiązania w zakresie zaopatrzenia w surowce, zbytu towarów i świadczenia wielu mniej wyspecjalizowanych usług, wyznaczające pierwotnie (Dickinson 1934) granice regionów metropolitalnych. Zasięgi tych powiązań uzyskały wymiar globalny także w przypadku licznych dóbr pochodzących z obszarów wiejskich. Zmniejszyła się tym samym rola obszarów wiejskich jako stref życiowych miast. Utrzymuje się natomiast znaczenie powiązań migracyjnych oraz w sferze wysokiej rangi usług w regionie, a zwiększają znacznie wewnątrzregionalne przepływy ludności o charakterze wahadłowym. W pierwszym rzędzie jednak postrzegana jest waga funkcji określanych jako świadczenia ekosystemów (*ecosystems' services*), pełnionych przez obszary wiejskiego zaplecza na rzecz regionu, współkreślających w coraz większym stopniu jego pozycję konkurencyjną, poprzez oddziaływanie na jakość życia (Degórski 2011).

Wraz z reinterpretacją relacji występujących w układzie miasto–wieś, następuje odchodzenie od dychotomicznego podziału terytorium kraju na regiony (lub obszary) miejskie oraz pozostałe, wiejskie obszary, stosowanego między innymi w koncepcjach *Funkcjonalnych Regionów Miejskich* (Hall i in. 1973) oraz *Funkcjonalnych Obszarów Miejskich* (ESPON 1.1.1 2004). Jest on zastępowany podziałem na obszary metropolitalne i obszary pozametropolitalne (Berry 1973; w odniesieniu do Polski B. Domański (2008) oraz, odpowiednio, obszary funkcjonalne miast i pozostałe obszary; lecz również na regiony (obszary) charakteryzujące się występowaniem cech „miejskich” oraz „wiejskich” o różnym stopniu intensywności, jak również wzajemnym nakładaniu się tych cech.

Jednym z przykładów takiego ujęcia jest opracowany na podstawie kilkudziesięciu studiów przypadku, przeprowadzonych w 14 krajach Unii Europejskiej, podział jej terytorium na: (a) obszary metropolitalne, (b) obszary o policentrycznej sieci miast, (c) zurbanizowane obszary wiejskie, (d) tradycyjne obszary wiejskie, (e) peryferyjne obszary wiejskie (CGS, 1999). Jego odpowiednikiem jest podział typologiczny subregionów (NUTS-3) Polski na: (a) metropolitalne, (b) pery-metropolitalne, (c) miejskie, (d) miejsko-wiejskie, oraz (e) wiejskie (Kozubek, Korcelli 2008).

Z kolei, zgodnie z wynikami pracy autorstwa D. Pumain (1999), w skali Unii Europejskiej można wyróżnić następujące typy subregionów: (a) zdominowane przez metropolie, (b) o policentrycznej strukturze osadnictwa oraz wysokiej gęstości ludności na obszarach miejskich i wiejskich, (c) o policentrycznej strukturze i wysokiej gęstości ludności miejskiej, (d) o strukturze w postaci małych i średniej wielkości miast, (e) peryferyjne obszary wiejskie. Ta typologia jest wynikiem analizy skupień, w której zostało uwzględnionych kilka mierników dotyczących rozmieszczenia ludności, stopnia urbanizacji i struktury sieci osadniczej.

Typologia regionów miejsko-wiejskich, opracowana w ramach projektu badawczego ESPON 1.1.2 (2004), została oparta na relacjach między dwoma kryteriami, mianowicie poziomem urbanizacji (mierzonym gęstością zaludnienia i funkcjonalnej rangi ośrodków miejskich) a udziałem tzw. powierzchni

sztucznych (*artificial surfaces*) oraz użytków rolnych w strukturze użytkowania ziemi. Przyjmując trzy przedziały wartości dla każdej zmiennej uzyskano sześć kategorii obszarów (subregionów – jednostek NUTS – 3) różniących się pod względem stopnia „miejskości” oraz „wiejskości”. Ta typologia uwypukla zatem relatywny charakter wymienionych pojęć.

Identyfikacja regionów (lub subregionów), przekraczająca sztywny podział przestrzeni na obszary miejskie i obszary wiejskie, wymaga nawiązania *explicite* lub *implicite* do określonej koncepcji badawczej, mieszczącej się w polu studiów miejskich i regionalnych (P. Korcelli i in. 2008). Z koncepcją tą są także związane przyjmowane kryteria oraz wyróżniane kategorie typologiczne jednostek przestrzennych (tab 1). Stąd charakter regionów miejsko-wiejskich może być różnie postrzegany i określany. Pod tym względem zaznacza się podział na dwa typy regionów.

Tabela 1. Typologie regionów miejskich i miejsko-wiejskich

Koncepcje źródłowe	Kryteria typologiczne	Kategorie typologiczne
Miasto–region; systemy osadnicze	Struktura funkcjonalna, ranga w hierarchii miast i regionalnych systemów miejskich	Poziomy w hierarchii miast i funkcjonalnych regionów miejskich
Społeczno-ekologiczne modele struktury przestrzennej miasta; obszary morfologiczne	Formy osadnictwa: monocentryczne, policentryczne, sektorowe	Regiony metropolitalne, regiony miejsko-wiejskie
Dychotomia miasto–wieś; kontinuum miejsko-wiejskie	Poziom urbanizacji, gęstość zaludnienia, struktura wielkości jednostek osadniczych	
Cykl rozwoju miasta, regionu miejskiego	Kierunki oraz struktura wewnątrzregionalnego rozmieszczenia ludności	Wzorce wewnątrzregionalnej specjalizacji i współzależności
Partnerstwo miast i obszarów wiejskich	Powiązania funkcjonalne (przepływy) obszarów miejskich, wiejskich i stref pery-miejskich	

Źródło: P. Korcelli i in. 2008, *Typologies of European urban...*

Pierwszy z nich obejmuje regiony wyróżniane na podstawie kryteriów morfologicznych, dotyczących zagospodarowania przestrzeni, odnoszących się do takich mierników, jak: stopień urbanizacji (udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie), gęstość zaludnienia, struktura sieci osadniczej, struktura użytkowania ziemi. Ten typ regionu obejmuje jednostki charakteryzujące się różnym udziałem cech „miejskich” i „wiejskich”, względnie wewnątrznie jednorodne, lub o bliżej nieokreślonej strukturze wewnętrznej i dynamice. Ma on swoje zasadnicze źródło w koncepcjach dychotomii miasto – wieś oraz kontinuum miejsko-wiejskiego (Wirth 1938; Pahl 1965), w pewnym stopniu także w koncepcjach ekologii społecznej miasta.

Drugi typ to funkcjonalny region miejsko-wiejski. Jest on oparty na zasadzie podziału i specjalizacji funkcji pełnionych przez poszczególne części składowe, ma także czytelną wewnętrzną strukturę. Może tworzyć układy hierarchiczne, nawiązujące do struktury systemu osadniczego. Ten typ regionu wywodzi się z teorii systemu osadniczego, zwłaszcza rozpatrywanej w kontekście odnoszących się do tego systemu koncepcji społecznych i ekonomicznych interakcji w przestrzeni. Ze względu na złożony charakter interakcji, identyfikowane są

jej wybrane aspekty, dotyczące migracji, redystrybucji działalności gospodarczej, powiązań instytucjonalnych etc. Te miejsko-wiejskie regiony stanowią współcześnie istotny przedmiot zainteresowania polityki przestrzennej.

Egzemplifikacją typu funkcjonalnego regionu miejsko-wiejskiego jest region kształtujący się w procesie przemian regionu metropolitalnego (Korcelli-Olejniczak 2012; 2013a), stanowiący jedną ze współczesnych, przestrzenno-funkcjonalnych struktur, pochodnych w stosunku do tzw. klasycznego regionu metropolitalnego (ryc. 3). Wyróżniającą cechą tego typu regionu jest komplementarność i relatywnie zrównoważony charakter funkcjonalnych powiązań, występujących między zurbanizowanym rdzeniem regionu, a jego w przeważającej mierze wiejskim zapleczem.

Jako pierwowzór funkcjonalnego regionu miejskiego należy uznać Pole Miejskie (*Urban Field*), którego model przedstawili J. Friedmann i J. Miller w artykule opublikowanym w *Journal of the American Institute of Planners* w 1965 roku, kilkadziesiąt lat przed pojawieniem się w literaturze pojęcia regionu miejsko-wiejskiego. Przedstawia on formowanie się nowego typu regionu w wyniku postępującej integracji obszarów metropolitalnych oraz międzymetropolitalnych stref peryferyjnych. Zjawisko to jest efektem nie tyle rozszerzania się zasięgów codziennej cyrkulacji ludności (w tym przejazdów do pracy do miast), co decentralizacji różnych funkcji i działalności, pojawiania się ich nowych rodzajów, a zwłaszcza zwiększania się znaczenia oraz intensywności interakcji o innym niż dzienny (tygodniowym, sezonowym) rytmie czasowym. Jego pośrednim źródłem są trzy tendencje społeczno-ekonomiczne, które zaznaczyły się wyraźnie w Ameryce Północnej w połowie ubiegłego wieku (nieco później w Europie), a mianowicie: wzrost zamożności społeczeństwa, wzrost udziału wolnego czasu i roli rekreacji, jak również wzrost przestrzennej oraz społecznej mobilności ludności.

Pole Miejskie było wizją (sięgającą początku XXI wieku) przyszłej struktury osadnictwa, oferującą warunki odpowiadające nowemu stylowi życia. Jej syntezę J. Friedmann i J. Miller (1965, s. 2012) zawarli w następującym obrazie:

Spoglądając ku następnemu pokoleniu, dostrzegamy nową skalę życia miejskiego, sięgającą daleko poza istniejące miasta metropolitalne, penetrującą głęboko obszary peryferyjne. Przekroczone zostaną relacje polegające na dominacji i zależności. Wcześniej ukształtowane ośrodki miejskie, wraz z otaczającymi je strefami peryferyjnymi będą stanowiły nową jednostkę ekologiczną post-industrialnego społeczeństwa (...), zastępującą tradycyjne koncepcje miasta i metropolii. Ten podstawowy element wylaniającego się porządku przestrzennego nazwiemy „polem miejskim”.

Szczególną, nową w ówczesnym okresie cechą koncepcji Pola Miejskiego było podkreślanie znaczenia jakości środowiska przyrodniczego jako czynnika przyciągającego do mniejszych miast i obszarów wiejskich stref peryferyjnych różnorodne działalności, w tym wyspecjalizowane funkcje z zakresu kultury, edukacji i rekreacji (tab. 2). Rola tego czynnika w rozwoju działalności kreatywnych jest akcentowana we współczesnych koncepcjach dotyczących regionu miejsko-wiejskiego.

Tabela 2. Niektóre funkcje międzymetropolitalnych stref peryferyjnych

REKREACJA:
parki, lasy, kempingi, obszary pierwotnej przyrody, sanktuaria przyrodnicze, uzdrowiska, obiekty, sportowe, obiekty wypoczynku i refleksji
INSTYTUCJE:
szkoły z internatem, uczelnie licencjackie, uniwersytety, muzea, ośrodki kultury, naukowe stacje badawcze, centra konferencyjne, szpitale, sanatoria, biura administracji rządowej i samorządowej
SPOŁECZNOŚCI:
obiekty służące organizacji uroczystości, osiedla wakacyjne, osiedla i obiekty przeznaczone dla seniorów, wioski artystów, różnorodnego typu „nowe miasta”, obiekty historyczne, kolonie drugich domów
DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZE:
agrobiznes, terenochłonne obiekty przemysłowe, przemysł oparty na technologii informacyjnej, domy sprzedaży wysyłkowej, składy i magazyny, firmy ubezpieczeniowe, lotniska

Źródło / Source: Friedmann, Miller 1965

Koncepcja regionu miejsko-wiejskiego, ujmowanego w jego morfologicznej postaci, uwzględniająca niemniej pewne składniki funkcjonalne, znalazła rozwinięcie i bogatą dokumentację empiryczną w pracach projektu 6-go Programu Ramowego PLUREL – *Relacje użytkowania ziemi w strefach pery-miejskich; strategie i narzędzia oceny równoważenia powiązań obszarów miejskich i wiejskich* (*Peri-urban land use relationships – strategies and sustainability assessment tools for urban – rural linkages*); Nilsson i in. 2013; także Korcelli i in. 2012. W badaniach tych przyjęto, że charakter współzależności miast i obszarów wiejskich jest związany z takimi cechami regionów, jak wielkość ośrodków miejskich, gęstość zaludnienia, struktura demograficzna, przy czym pojęcia „miejskość” i „wiejskość” były interpretowane w kategoriach użytkowania ziemi i odnoszone do trzech poziomów skali przestrzennej.

Pierwszy z nich to typy regionów (traktowanych jako agregacje jednostek NUTS – 3), wyznaczane na podstawie rodzaju i struktury sieci osadniczej, ujęte w postaci następującej gradacji: metropolitalne (1.0); monocentryczne, ukształtowane wokół dużych ośrodków miejskich (1.1); monocentryczne, z ośrodkiem miejskim średniej wielkości (1.2); miejskie policentryczne (2); o zróżnicowanym osadnictwie (3); wiejskie (4).

Drugi poziom odnosił się do podstawowych części składowych regionu, w którego strukturze wyróżniano: rdzeń, jako główny ośrodek miejski, strefę podmiejską, strefę pery-miejską oraz strefę wiejskiego zaplecza. Ta ostatnia nie ma jednoznacznie określonego zewnętrznego zasięgu i może być wspólna dla dwu lub nawet kilku ośrodków. Trzeci poziom to obszary miejskie, pery-miejskie i wiejskie, wydzielane na podstawie szczegółowych danych dotyczących rodzajów użytkowania ziemi, występujące w różnych proporcjach i tworzące układy mozaikowe w każdej ze stref poszczególnych regionów.

W tak wyznaczonym układzie przestrzennym w przytaczanym studium poddano analizie rozkład wartości szeregu zmiennych społeczno-ekonomicznych, w tym demograficznych, jak również opartych na nich wskaźników syntetycznych. Dokonano także, opartych na modelowaniu, scenariuszowych projekcji zmian struktury przestrzennej w skali subregionów w perspektywie

średnio- i długookresowej, adaptując w tym celu założenia czterech scenariuszy opracowanych w ramach prac międzynarodowego zespołu powołanego w celu badania i prognozowania globalnych zmian klimatu.

Złożoność przestrzennej struktury regionów miejsko-wiejskich jest interpretowana jako ich atut; oferują one zróżnicowane warunki jako miejsca zamieszkania, jak również lokalizacji działalności gospodarczej, przy czym zasadniczym czynnikiem przyciągającym jest dostępność oraz walory przestrzeni przyrodniczej, określającej jakość życia w odniesieniu do mieszkania, pracy i rekreacji. W pracach projektu nie uwzględniano szczegółowych badań interakcji przestrzennych (poza dojazdami do pracy), w tym powiązań gospodarczych w regionach, akcentowano natomiast znaczenie funkcji (świadczeń) ekosystemów, pełnionych przez strefy wiejskiego zaplecza, funkcji sprzyjających rozwojowi działalności kreatywnych i opartych na wiedzy.

Główną uwagę skierowano jednak na procesy zachodzące na obszarach określonych mianem pery-miejskich. Ta szybko rozszerzająca się wielofunkcyjna strefa, z przewagą terenów o użytkowaniu charakterystycznym dla obszarów wiejskich, lecz z większym udziałem funkcji pozarolniczych, jest przedstawiona jako scena, na której ujawniają się różnorodne aspekty postępującej globalizacji, w tym jej liczne negatywne strony. Zgodnie z wynikami projekcji, obszary pery-miejskie w Europie będą podlegały w następnych dziesięcioleciach wzmożonej antropopresji, wyrażającej się m.in. znacznym wzrostem udziału tzw. powierzchni sztucznych (*artificial surfaces*) w strukturze użytkowania ziemi. Zmiany dokonujące się na obszarach pery-miejskich są ukazane jako jedno z głównych współczesnych wyzwań dla polityki przestrzennej.

W założeniach koncepcji regionu miejsko-wiejskiego tkwią znaczne możliwości jej wykorzystania w praktyce planistycznej. Już J. Friedmann (1973) twierdził, iż Pole Miejskie, które, jak wspomniano wcześniej, należy traktować jako prototyp regionu miejsko-wiejskiego, mogłoby stanowić jednostkę dogodną dla koordynacji działań dotyczących gospodarki przestrzennej, podejmowanych przez władze lokalne i władze stanowe. Zdaniem D. Pumain (1999), poznanie różnorodności oraz zmienności relacji miasto–obszary wiejskie jest istotnym warunkiem formułowania i realizacji skutecznej polityki przestrzennej, jej dostosowania do uwarunkowań lokalnych i regionalnych. Koncepcja uzasadnia elastyczne traktowanie przestrzennego zasięgu regionu, w tym nakładania się stref oddziaływania dwu lub kilku ośrodków miejskich. Uzasadnia ona zwłaszcza obejmowanie, zarówno dla potrzeb badawczych, jak i celów polityki przestrzennej, obszarów wiejskiego zaplecza regionalnego, pełniącego istotne funkcje, określające w coraz większym stopniu konkurencyjną pozycję regionu w szerszym układzie terytorialnym. Te założenia zostały częściowo uwzględnione w polityce przestrzennej stosowanej w skali niemieckich regionów metropolitalnych, w przypadku których tak zwane dalsze zaplecze regionalne jest traktowane przez uczestników procesu planistycznego jako „przestrzeń wzajemnej odpowiedzialności” (Blötevogel 2010).

Jak wykazali J. Ravetz, Ch. Fertner i T.S. Nielsen (2013), kwestia relacji miasto–obszary wiejskie odgrywa także istotną rolę w określeniu długookresowych, strategicznych celów polityki przestrzennej, jakim jest wybór między perspektywą rozwoju poprzez modernizację, a perspektywą zachowania i odbudowy istniejących zasobów. W tym kontekście, koncepcja regionu miejsko-wiejskiego może być interpretowana jako wskazująca możliwość wzajemnego

łączenia celów konkurencyjności i spójności terytorialnej; w przypadku obszarów wiejskich – wspierania lokalnej przedsiębiorczości, przy aktywnej polityce proekologicznej.

Region miejsko-wiejski może być także traktowany jako jednostka przestrzenna przydatna dla celów koordynacji polityk sektorowych w istniejącym systemie terytorialnym, zarówno na poziomie krajowym, jak i w skali Unii Europejskiej (Piorr i in. 2011), jednostka alternatywna w stosunku do obszaru metropolitalnego oraz funkcjonalnego obszaru miejskiego. Koncepcja regionu miejsko – wiejskiego uwzględnia powiązania i współzależności, które są często pomijane przy opracowywaniu strategii rozwoju miast i regionów, w tym dotyczące ładu przestrzennego, alokacji usług publicznych oraz gospodarowania zasobami przyrodniczymi. Uznanie roli tej koncepcji w polityce przestrzennej mogłoby sprzyjać przeciwdziałaniu pogłębianiu się polaryzacji przestrzeni na obszary metropolitalne i obszary pozametropolitalne.

3.3. REGION METROPOLITALNY WARSZAWY JAKO FUNKCJONALNY REGION MIEJSKO-WIEJSKI

Koncepcja regionu miejsko-wiejskiego odzwierciedla niektóre współczesne tendencje w zagospodarowaniu przestrzeni, uwidoczniające się w krajach o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Są one zgodne z dążeniami i aspiracjami dotyczącymi jakości i stylu życia, a w coraz większym stopniu także warunków pracy, które z kolei w dużej mierze wiążą się z jakością środowiska przyrodniczego. Jednocześnie, znaczenie czynników ekologicznych w określaniu jakości życia jest coraz wyraźniej postrzegane, co przekłada się na ich oddziaływanie na lokalizację miejsc zamieszkania oraz działalności gospodarczej, powstawanie nowych powiązań w skali regionalnej. Pośrednio, kształtowanie się regionów miejskich w ich współczesnej formie jest także związane z procesem starzenia się społeczeństw (w tym, wynikającym z tego procesu wzrostem udziału wolnego czasu w jego ogólnym bilansie), wzrostem udziału klasy średniej w strukturze społecznej, rozwojem gospodarki opartej na wiedzy i kreatywności.

Zarysowane powyżej tendencje nie znajdują, jak dotąd, pełnego odzwierciedlenia w studiach i dokumentach poświęconych przyszłym przemianom regionu Warszawy. Region miejsko-wiejski, w jego funkcjonalnej postaci, jest przedstawiony poniżej jako kierunkowy model rozwoju regionu metropolitalnego Warszawy, alternatywny w stosunku do modeli – scenariuszy rozwoju wynikających z treści strategicznych dokumentów z zakresu polityki przestrzennej, jak również projekcji omawianych w studiach badawczych, nawiązujących do celów i zadań polityki. Uwarunkowania i argumenty przemawiające za takim ujęciem są przedstawione w tabeli 3.

W studiach i dokumentach planistycznych obszar regionu Warszawy jest z formalnych względów wyznaczony przebiegiem granic województwa mazowieckiego. Oczywiście jest jednak, że zasięg powiązań funkcjonalnych stolicy, charakterystycznych dla ich regionalnego szczebla, znacznie wykracza poza te granice. Dokumentują to zarówno starsze (Eberhardt 1970), jak i nowsze (Gorzelać, Smętkowski 2005; Gorzelać 2007; Komornicki i in. 2014) prace.

Tabela 3. Uwarunkowania i potencjał rozwojowy regionu metropolitalnego Warszawy

Współczesne cechy regionu	Przestrzenna i funkcjonalna struktura	Zasoby endogeniczne
<ul style="list-style-type: none"> • Silna dominacja ośrodka metropolitalnego • Ograniczony potencjał rozwojowy ośrodków subregionalnych • Niedorozwój powiązań funkcjonalnych między mniejszymi miastami 	<ul style="list-style-type: none"> • Czytelna struktura strefowa, obejmująca rdzeń – obszar metropolitalny, strefę pośrednią (strefę cienia, poddaną zjawisku wypłukiwania funkcji i kapitału ludzkiego) • Ośrodki rangi subregionalnej usytuowane w strefie pośredniej 	<ul style="list-style-type: none"> • Unikalne zasoby przyrodnicze na obszarze uwzględniającym Podlasie i Pojezierze Mazurskie • Liczne małe i średniej wielkości miasta poszukujące szans rozwojowych w relacjach z OMW, lecz nie z najbliższym ośrodkiem subregionalnym • Ambicje wielu miast uczestniczenia w globalnym obrocie w zakresie wielu funkcji, w tym dóbr kultury i rekreacji
<ul style="list-style-type: none"> • Odływ kapitału ludzkiego z mniejszych ośrodków i obszarów wiejskich 	<ul style="list-style-type: none"> • Strefa peryferyjna – dalsze zaplecze regionalne, mniej dotknięte utratą wyspecjalizowanych funkcji, o słabszych relacjach z rdzeniem regionu 	
<ul style="list-style-type: none"> • W skali krajowej – peryferyjne położenie wielu ośrodków miejskich 		

Źródło / Source: Korcelli-Olejniczak 2015

Takie założenie przyjęto także w niniejszym opracowaniu. Zgodnie z koncepcją regionu miejsko-wiejskiego, jego granice, wyznaczane tak dla celów studiów jak i realizacji polityki przestrzennej, powinny obejmować strefy tzw. dalszego zaplecza. W relacji do centrum obszary te pełnią bowiem ważną rolę w zakresie funkcji (świadzeń) ekosystemów oraz związanych z nimi działalności człowieka generując różnorodne interakcje w przestrzeni.

Region miejsko-wiejski Warszawy, zarysowany we wcześniejszym studium (Korcelli-Olejniczak 2012, 2013b), interpretowany jako hipotetyczna, funkcjonalno-przestrzenna struktura, jest traktowany jako punkt wyjścia do analizy tych, nabierających współcześnie coraz większego znaczenia powiązań. W przedstawionej formie (ryc. 3) obejmuje on zasięgiem poza województwem mazowieckim także środkowo-wschodnią część województwa warmińsko-mazurskiego, a także część województwa podlaskiego, w tym dolinę Biebrzy. Obejmuje on zatem znaczną część Pojezierza Mazurskiego, stanowiącego dla Warszawy główne zaplecze rekreacyjne, a w coraz większym stopniu także tworzące poza-miejską (*ex-urban*) strefę pełniącą, w cyklu sezonowym, funkcje mieszkaniowe, będącą jednocześnie obszarem aktywności przedstawicieli wielu zawodów twórczych. To z kolei jest źródłem kształtowania się innych powiązań funkcjonalnych z Warszawą, jak również kontaktów o znacznie szerszym zasięgu przestrzennym.

Ryc. 3. Hipotetyczny funkcjonalny region miejsko-wiejski Warszawy z zaznaczonymi strefami

Fig. 3. Hypothetical functional urban-rural region of Warsaw with zones

³ Już A. Wróbel (1960) pisał o metropolitalnym charakterze rdzenia regionu – strefy obejmującej Warszawski Zespół Miejski; wyróżniał także strefę drugą, marginalną, odpowiadającą obszarowi pośrednich wpływów ośrodka metropolitalnego w regionie.

4. ZASOBY I FUNKCJE MIAST ŚREDNIEJ WIELKOŚCI W REGIONIE

4.1. WPROWADZENIE

Studia nad miastami średniej wielkości, chociaż stosunkowo nieliczne, zajmują istotne miejsce w polskiej literaturze geograficznej. Wyróżnia się wśród nich praca zbiorowa pod redakcją K. Dziewońskiego, M. Kiełczewskiej-Zaleskiej i E. Iwanickiej-Lyra (1971) na temat Tarnowa (*nota bene*, jeden z jej rozdziałów, autorstwa K. Palonki, przedstawia rolę tego miasta jako ośrodka kultury). Nawiązuje ona do uznanej za klasyczną, przedwojennej monografii Tarnowa (Simche 1930). Ze współczesnych, praca A. Matczaka i D. Szymańskiej (1987), poświęcona Brodnicy, jest uznana za najbardziej reprezentatywne studium w zakresie omawianej tematyki.

W prowadzonych w skali międzynarodowej studiach porównawczych miast średniej wielkości są na ogół łączone w jedną kategorię z małymi miastami (ESPON 2008).

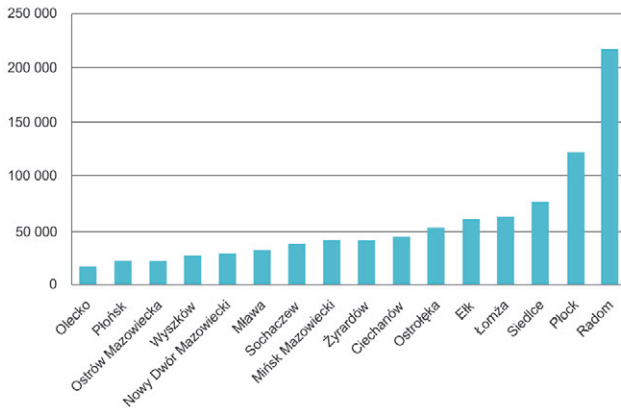
Ich pozycja w systemie osadniczym – krajowym, regionalnym, jest wyznaczana na podstawie położenia (dostępności przestrzennej) względem najbliższego ośrodka metropolitalnego. Przyjmuje się także często, że w warunkach postępującej metropolizacji przestrzeni położenie to stanowi najistotniejszy czynnik określający zdolność konkurencyjną w systemie, a zatem szanse rozwojowe miast średniej wielkości. Innym ważnym czynnikiem jest jednak również dostępność względem terenów o wysokich walorach przyrodniczych, współokreślająca warunki życia i warunki pracy w mieście.

W przypadku regionu Warszawy szczególna rola średniej wielkości miast jest pochodną bezwzględnej dominacji stolicy w regionalnym i krajowym systemie osadniczym. Przy wielokrotnie mniejszej liczbie mieszkańców, tworzą one w organizacji systemu poziom usytuowany bezpośrednio poniżej poziomu głównego ośrodka. Stosunkowo liczne spośród nich awansowały w okresie powojennych dziesięcioleci do kategorii średnich miast z małych miejscowości w wyniku lokalizacji nowych zakładów przemysłowych, jak również pełnienia funkcji ośrodków administracyjnych. Według obliczeń P. Śleszyńskiego (2014), łączny, skumulowany za lata 1950–1988 wzrost liczby mieszkańców pięciu obecnych ośrodków subregionalnych województwa mazowieckiego wyniósł 165,1%, ponad trzykrotnie więcej niż w przypadku województwa jako całości. W latach 1988–2013 wzrost ten – 2,4%, jest z kolei blisko trzykrotnie mniejszy niż odpowiednia wartość dla województwa

Na współczesne przemiany miast średniej wielkości w regionie oddziałują nowe relacje między ośrodkiem metropolitalnym a jego regionalnym zapleczem oraz między danym miastem a otaczającym je obszarem wiejskim, związane z procesem metropolizacji przestrzeni, jak również wynikające ze

zmian podziałów i związanych z nimi funkcji administracyjnych. Równolegle występują ważne czynniki zewnętrzne, w tym kurczenie się funkcji przemysłowych, zwłaszcza w gałęziach określanych mianem tradycyjnych, przy restrukturyzacji sfery usług, jak również przy nasilających się zmianach demograficznych.

W koncepcji regionu miejsko-wiejskiego uwypuklona jest rola pełniona przez małe i średniej wielkości miasta w przestrzennej organizacji osadnictwa. W zdolności tych ośrodków do przekształcania profilu funkcjonalnego, szczególnie do przyciągania i generowania w oparciu o lokalne zasoby działalności wiedzo-chłonnych oraz związanych z szeroko pojętą kulturą (Scott 2012) jest postrzegana możliwość aktywnego uczestniczenia tych miast w powiązaniach funkcjonalnych o charakterze współzależności w przestrzeni.

Ryc. 4. Liczba mieszkańców 16 ośrodków miejskich w 2015 roku

Fig. 4. Population in 16 towns in 2015

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W przeprowadzonym badaniu przyjęto, że zakres oraz przestrzenny zasięg nowych funkcji, w tym przypadku działalności zaliczanych do sektora kultury i wiedzy, są związane zarówno z opartym na endogenicznych czynnikach potencjałem rozwojowym poszczególnych ośrodków, jak również z wymiarem przestrzennym, położeniem geograficznym w regionie. Analizą objęto zbiór 16 miast powiatowych, usytuowanych w odległości drogowej od 40 do 250 km od centrum regionu, przy czym dla celów porównawczych uwzględniono te, które jak Płock, a zwłaszcza Radom są zaliczane do kategorii, tzw. średnio-dużych miast (*Zaktualizowana Koncepcja...* 2006). Obok trzynastu miast województwa mazowieckiego znalazły się w zbiorze dwa miasta, w tym jedno rangi subregionalnej, położone w województwie warmińsko-mazurskim oraz jedno, także rangi subregionalnej, w województwie podlaskim. Trzy miasta, mianowicie Nowy Dwór Mazowiecki, Mińsk Mazowiecki i Żyrardów są usytuowane na obszarze metropolitalnym Warszawy, w jego zewnętrznym – pery-miejskim pierścieniu, a kolejne trzy – Sochaczew, Wyszaków i Płońsk leżą już poza granicami, lecz w zasięgu oddziaływania OM. Kolejne sześć miast to były (w latach 1975–1999) ośrodki wojewódzkie – Siedlce, Ostrołęka, Ciechanów, Łomża, Radom i Płock, usytuowane w promieniu od 90 do 130 kilometrów od

Warszawy. Z pozostałych czterech miast, Ostrów Mazowiecka i Mława są położone na obszarach rolniczych, w pośredniej strefie regionu metropolitalnego Warszawy, natomiast Ełk i Olecko reprezentują tzw. dalsze zaplecze – peryferyjną strefę regionu. Miasta położone w wewnętrznej, podmiejskiej strefie obszaru metropolitalnego, takie jak Piaseczno i Legionowo, bezpośrednio objęte procesem suburbanizacji w zakresie funkcji mieszkaniowych jak i działalności gospodarczych, nie zostały uwzględnione w zbiorze; stanowią one *de facto* składnik obszaru zurbanizowanego Warszawy (ryc. 4).

4.2. PRZEKSZTAŁCENIA STRUKTURY LUDNOŚCI - UKŁAD STREFOWY

Poszczególne składowe analizy struktury ludności (160 ośrodków miejskich) różnią się zakresem czasowym, co tłumaczy dostępność danych statystycznych, pochodzących z różnych źródeł. Analizy oparte zostały na bazach oficjalnych danych statystycznych odnoszących się do badanych zagadnień, w tym przede wszystkim: BDL (Bank Danych Lokalnych), NSP 2002 i 2011 (Narodowy Spis Powszechny), międzygminne dane macierzowe o zameldowaniach i wymeldowaniach ludności. W koncepcji badania, analizy danych gromadzonych w systemie statystyki publicznej stanowią pierwszy – najbardziej ogólny poziom analizy. Kolejne poziomy dotyczą profilu i zasięgu oddziaływania firm małych i mikro-firm w zakresie branż sektora kreatywnego i opartego na wiedzy oraz jakościowej oceny rozwoju działalności tzw. sektora kreatywnego i opartego na wiedzy w wybranych ośrodkach miejskich i ich bezpośrednim zapleczu. Wyniki analiz dotyczących podstawowych trendów i prawidłowości w rozwoju społecznym i demograficznym badanych miast stanowią podstawę i punkt odniesienia dla badań jakościowych prowadzonych w ramach szczegółowych studiów przypadku, a opisanych w dalszych rozdziałach.

4.2.1. KIERUNKI ZMIAN DEMOGRAFICZNYCH

Analiza zmian liczby ludności potwierdza zasadniczą rolę Warszawy w kształtowaniu procesów ludnościowych, zarówno w strefie rdzeniowej utożsamianej z obszarem metropolitalnym Warszawy, jak również – w nieco mniejszym zakresie – w strefie przejściowej z ośrodkami sub-regionalnymi Radomiem, Płockiem, Siedlcami, Ostrołką i Ciechanowem. Zróżnicowanie przebiegu procesów demograficznych dotyczy przede wszystkim ich dynamiki, natomiast ogólny kierunek rozwoju ludnościowego pozostaje podobny we wszystkich 16 badanych miastach (ryc. 5).

Miasta leżące w granicach obszaru metropolitalnego, w odległości poniżej 50 km od Warszawy, co w przybliżeniu odpowiada obszarowi ograniczonemu 45 minutową izochroną dostępności czasoprzestrzennej, są silnie powiązane z Warszawą relacjami o charakterze codziennym⁴. Podgrupa badanych miast leży wewnątrz tego obszaru (Żyrardów, Mińsk Mazowiecki, Nowy Dwór Mazowiecki). Miasta te charakteryzowały się względnie dużą zmiennością

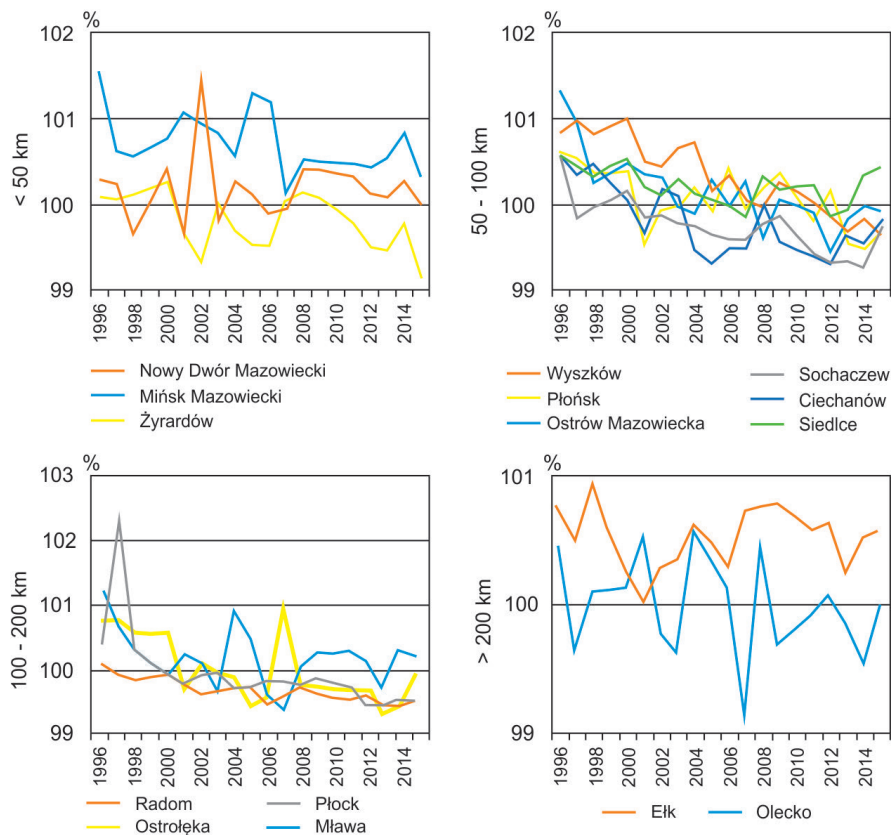
⁴ P. Śleszyński (2013) wykazał, że dojazdy do pracy do Warszawy obejmują swoim zasięgiem całe województwo mazowieckie, jak również bardziej odległe miasta i gminy, przy czym silniejsze oddziaływanie stolicy pod tym względem zaznacza się w kierunku wschodnim. Co więcej, pod względem intensywności dojazdów odpowiednie wskaźniki są niższe dla miast aniżeli dla otaczających je wiejskich obszarów gmin.

stanów ludności powodowaną zmiennym nasileniem składowych ruchu migracyjnego i ruchu naturalnego, choć na tle pozostałych badanych miast cechował je względnie wysoki przyrost liczby ludności. Wymienione miasta, a także Wyszkiw, pod względem rozwoju demograficznego w większości korzystały z pozytywnego oddziaływania stolicy pełniącej zarówno funkcje rynku pracy, jak i ośrodka wyższego rzędu usług dla miast tej strefy. Mińsk Mazowiecki powiększał swój potencjał ludnościowy przy malejącej dynamice przyrostów, podczas gdy liczba ludności w Nowym Dworze Mazowieckim pozostawała względnie stabilna, natomiast w Żyrardowie, w połowie pierwszej dekady bieżącego tysiąclecia wykazała spadek.

W mniej korzystnej sytuacji – z perspektywy procesów demograficznych – znajdowały się miasta leżące w przedziale 50–100 km odległości drogowej od stolicy. W Płońsku, Ciechanowie, Ostrowi Mazowieckiej, położonych poza obszarem metropolitalnym, w których z uwagi na rosnące koszty i czas dojazdu do stolicy słabną relacje typu dziennego, zaobserwowano zmienne trendy stanów liczby ludności. We wszystkich miastach tej strefy zaznaczył się wyraźny trend spadkowy, różnice zaś dotyczyły jedynie jego dynamiki. Większość miast tej grupy, jeszcze w latach 1990. cechowała się przyrostem liczby ludności, podczas gdy z początkiem nowego tysiąclecia wzrastająca skala ubytków migracyjnych, przy spadającej dynamice przyrostu naturalnego, doprowadziły do stagnacji lub ubytku rzeczywistego liczby ludności. Strefę tę określić można mianem „cienia” Warszawy, z którego następuje wymywanie zasobów ludzkich. W miastach tych wzrasta również odsetek osób w wieku poprodukcyjnym.

Na tym tle względnie korzystną sytuacją charakteryzowały się Siedlce – największe z omawianej grupy miast. Miasto to zalicza się do miejscowości o dość znacznym potencjale społeczno-gospodarczym, co stwarza szanse na większą niezależność procesów demograficznych względem Warszawy. Wyraźnie zaznaczony trend spadkowy dynamiki przyrostów liczby ludności, notowany w latach 1990., został zahamowany w drugiej połowie ubiegłej dekady, zaś w ostatnich latach rejestrowana liczba ludności zaczęła wzrastać.

Trend spadkowy liczby ludności dotyczył również miast oddalonych od stolicy powyżej 100 km, gdzie wyraźnie słabną powiązania migracyjne, zwłaszcza typu codziennego. W miastach tych sytuacja ludnościowa była zróżnicowana i w znacznym stopniu zależna od sytuacji na lokalnych rynkach pracy. Miasta leżące w tej strefie odległości od Warszawy, które są przedmiotem rozważań, należą do średnich (Mława, Ostrołęka, Łomża), jak również średnio-dużych (Płock, Radom) – w większości ośrodków o znaczeniu subregionalnym. Z początkiem ubiegłej dekady straty liczby ludności odnotowuje się między innymi w Radomiu, Płocku i Ostrołęce. Miasta te znacznie awansowały w okresie powojennym w wyniku lokalizacji nowych zakładów przemysłowych, jak również pełnienia funkcji ośrodków administracyjnych. Zmiany gospodarcze i administracyjne, zapoczątkowane pod koniec lat 1980. przyczyniły się jednak do spadku ich pozycji w systemie miast. W liczącej obecnie blisko 30 tys. mieszkańców Mławie, 50 tys. Ostrołęce oraz ponad 122 tys. Płocku w ostatnich dwóch dekadach obserwowano naprzemiennie trend stagnacyjny i spadkowy. W największym z ośrodków – Radomiu, w całym rozpatrywanym okresie występował ubytek ludności związany z restrukturyzacją lokalnego rynku pracy i wysokim bezrobociem, natomiast w Mławie – w tym samym okresie – trend spadkowy został zahamowany i liczba ludności tego ośrodka wzrosła.

Ryc. 5. Względne zmiany liczby ludności (zmiana względna względem poprzedniego roku) według odległości od Warszawy

Fig. 5. Relative changes in population (compared to the previous year) by distance to Warsaw
 Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rozpatrując ośrodki miejskie obszaru metropolitalnego Warszawy zaznacza się zależność polegająca na wzroście wskaźnika maskulinizacji w miastach położonych w promieniu do 50 km od stolicy, a następnie stabilizacji jego wartości na przeciętnym poziomie około 115 mężczyzn na 100 kobiet. W badanej grupie miast współczynnik ten był przede wszystkim zależny od wielkości ośrodka, co pośrednio wskazuje na związek pomiędzy tą miarą a siłą oddziaływania stolicy.

Na zmiany liczby ludności omawianego zbioru miast największy wpływ miały migracje. Ich kierunek, skala i struktura oddziaływały na sytuację na lokalnym rynku pracy i procesy społeczne. Kierunek i skala przemieszczeń są źródłem informacji o atrakcyjności danego miasta jako miejsca zamieszkania i rynku pracy; pozwalają także wnioskować o dalszych perspektywach rozwoju. W skali całego regionu metropolitalnego Warszawy następuje wewnętrzny drenaż, w którym ruch migracyjny w systemie miast jest kierowany bezpośrednio do Warszawy, z pominięciem niższych szczebli hierarchicznego układu osadniczego. Skala tego zjawiska jest zróżnicowana w zależności od dostępności przestrzennej stolicy, liczby mieszkańców i stanu lokalnego rynku pracy, a także warunków mieszkaniowych i poziomu usług publicznych.

Analiza wielkości potoków migracyjnych (tab. 4) wskazuje na kluczową rolę odległości od Warszawy. Miejscowości leżące w pierwszej strefie zewnętrznej, w odległości do około 50 km od Warszawy charakteryzowały się najwyższymi wartościami napływu i odpływu ludności, co należy odczytywać w kontekście silnych powiązań funkcjonalnych ze stolicą. Najwyższe wartości zameldowań odnotowano dla Nowego Dworu Mazowieckiego i Mińska Mazowieckiego. Na uwagę zasługują jednocześnie wysokie wartości odpływu z tych miast, zwłaszcza z Nowego Dworu Mazowieckiego. Obrazuje to wartość współczynnika odpływu osiągająca blisko 20 w latach 2000 i 2006. W rezultacie przewagi wymeldowań nad zameldowaniami, dla większości uwzględnionych przekrojów czasowych, miasta leżące najbliżej Warszawy charakteryzowały się ujemnymi wartościami ruchu migracyjnego. W przypadku Nowego Dworu Mazowieckiego mamy do czynienia z przejściem od ubytku migracyjnego na początku pierwszej dekady bieżącego stulecia, do niewielkich przyrostów pod jej koniec i pierwszej połowie kolejnej dekady. Odwrotny kierunek zmian zaobserwowano dla Mińska Mazowieckiego i Żyrardowa, w których odnotowano spadkowy trend współczynnika przyrostu migracyjnego.

Miasta leżące w drugiej strefie regionu metropolitalnego, w odległości drogowej około 50–100 km od Warszawy, charakteryzowały niższe wartości napływu i odpływu migracyjnego, przy czym w całym analizowanym okresie obserwowano przewagę wymeldowań nad zameldowaniami. Słabsze powiązania migracyjne w tej grupie miast wiążą się z niższą dostępnością komunikacyjną stolicy. We wszystkich miastach tej grupy zaobserwowano negatywne zmiany w ruchu wędrownym polegające na powolnym wzroście wolumenów odpływu migracyjnego i równoczesnej stabilizacji lub spadku napływu. W efekcie miejscowości te charakteryzowały się wzrastającą wielkością ubytku migracyjnego.

Miasta leżące w odległości drogowej 100–200 km od Warszawy charakteryzowały się podobną skalą i kierunkiem procesów migracyjnych jak miasta leżące bliżej stolicy. W tym przypadku również odnotowano stabilizację lub powolną redukcję napływu migracyjnego, przy wolno wzrastających wartościach odpływu. W ujęciu względnym najwyższe ubytki odnotowano w Ostrołęce, w której po 2005 roku współczynnik odpływu przekroczył 7 osób na 1000 mieszkańców. Uwagę zwracają niskie wartości napływu migracyjnego do ośrodków subregionalnych – Radomia i Płocka. W obydwu tych miastach, w analizowanym okresie notowano niewielkie ubytki migracyjne, przy względnie stabilnych wartościach napływu i odpływu ludności. Należy zauważyć, że rynek pracy Płocka cechuje znaczący potencjał, oferujący nadwyżkę popytu miejsc pracy nad popytem, co pozwala ograniczać bezrobocie także w powiatach sąsiadujących z miastem. Radom natomiast cierpi na niedobór miejsc pracy i zalicza się do miast o najwyższym poziomie bezrobocia w regionie. Długotrwała przewaga odpływu nad przyływem migracyjnym powoduje, że obszary peryferyjne regionu są miejscem koncentracji niemobilnych grup ludności. Stanowi to niekorzystny prognostyk dla ich sytuacji społeczno-gospodarczej w przyszłości.

W całym rozpatrywanym okresie obserwuje się systematyczną tendencję do zwiększania się koncentracji ludności w skali regionu, zwłaszcza w Warszawie i jej strefie podmiejskiej. Siła drenażu migracyjnego stolicy związana jest przede wszystkim z restrukturyzacją gospodarki i rozwojem sektora usług, a także z uwarunkowaniami zewnętrznymi, w tym znoszeniem ograniczeń

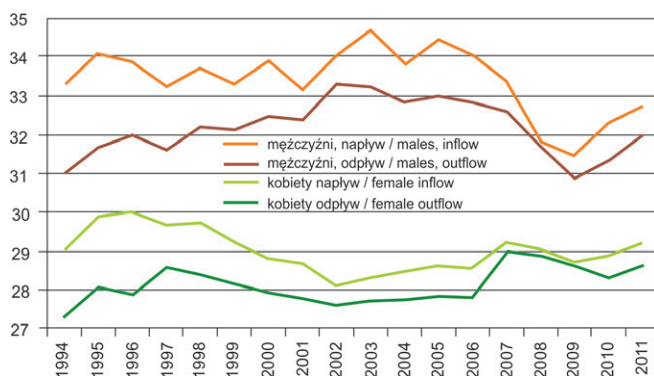
Tabela 4. Współczynniki napływu, odpływu i bilansu migracyjnego w latach: 2000, 2003, 2006, 2009 i 2012

		współczynnik napływu					współczynnik odpływu					współczynnik przyrostu/ubytku				
		2000	2003	2006	2009	2012	2000	2003	2006	2009	2012	2000	2003	2006	2009	2012
Nowy Dwór Maz.	do 50 km	15,56	12,47	16,39	13,38	12,56	20,49	16,08	19,34	12,51	12,49	-4,93	-3,61	-2,94	0,87	0,07
Mińsk Maz.		16,42	15,85	22,49	11,70	12,93	10,21	11,93	14,63	11,81	14,87	6,21	3,91	7,86	-0,10	-1,94
Żyrardów		10,22	11,89	13,55	11,45	8,86	9,29	11,41	15,47	11,86	11,74	0,93	0,48	-1,93	-0,41	-2,88
Wyszków	50-100 km	12,91	12,45	11,96	8,51	7,25	7,97	9,90	15,18	13,96	12,85	4,94	2,54	-3,21	-5,45	-5,60
Sochaczew		9,46	9,79	10,95	7,92	7,95	11,12	11,91	16,88	14,12	13,33	-1,66	-2,11	-5,93	-6,19	-5,38
Płońsk		11,32	8,23	11,19	11,40	10,27	10,15	10,93	14,18	10,77	10,05	1,16	-2,70	-3,00	0,62	0,22
Ciechanów		8,78	11,11	10,89	9,15	7,85	10,24	12,42	15,42	13,21	15,34	-1,46	-1,31	-4,53	-4,06	-7,49
Ostrów Maz.		12,03	8,62	10,16	8,39	7,40	9,57	9,95	13,97	10,79	9,76	2,46	-1,33	-3,81	-2,40	-2,36
Siedlce		10,78	10,78	10,42	9,45	9,80	9,61	12,12	12,98	11,50	12,76	1,16	-1,34	-2,56	-2,04	-2,96
Radom		6,11	5,87	5,21	4,62	5,00	8,12	9,49	10,63	9,05	8,77	-2,01	-3,62	-5,42	-4,43	-3,77
Płock		7,85	8,38	9,04	7,66	6,47	9,11	10,93	12,84	10,81	10,64	-1,26	-2,54	-3,80	-3,15	-4,17
Ostrołęka	100-200 km	11,78	12,22	10,67	7,54	7,17	11,65	17,14	17,87	15,14	13,91	0,13	-4,93	-7,20	-7,60	-6,74
Mława		9,19	10,76	9,28	9,71	10,20	12,83	12,43	14,20	9,95	10,66	-3,64	-1,67	-4,92	-0,24	-0,45
Łomża		12,48	10,54	8,79	8,74	8,06	11,61	13,82	16,99	10,84	12,50	0,86	-3,28	-8,20	-2,10	-4,44
Ełk		>200 km	10,30	11,10	14,36	12,30	13,26	8,89	10,94	12,86	9,50	9,94	1,41	0,16	1,49	2,80
Olecko	>200 km	10,11	9,25	13,17	10,21	10,57	14,42	14,24	18,11	14,63	11,48	-4,31	-5,00	-4,95	-4,42	-0,91

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS Own elaboration based on data from the Central Statistical Office

przepływu ludności na rynkach pracy w UE. Powodowało to częściowe zastępowanie napływu do Warszawy przez migracje za granicę.

Dwa z badanych miast, zlokalizowane powyżej 200 km odległości drogowej od Warszawy, poza strefą silnych powiązań funkcjonalnych ze stolicą, cechowały się w badanym okresie zasadniczo różną sytuacją migracyjną. Elk był miejscem docelowym znaczącego ruchu migracyjnego i w latach 2000–2015 obserwowano w przypadku tego miasta dodatnie salda migracji z tendencją wzrostową. W odmiernej sytuacji znajdowało się Olecko, w którym notowano w tym samym okresie ubytki migracyjne przy wysokich współczynnikach odpływu. Uzyskany obraz potwierdza fundamentalne znaczenie, jakie ma dla procesów ludnościowych w regionie Warszawa. Dostępność transportowa względem stolicy jest istotnym elementem warunkującym sytuację demograficzną oraz społeczno-ekonomiczną badanych miast. Odległość drogowa do Warszawy lepiej wyjaśnia przy tym kierunek i skalę procesów demograficznych niż wielkość miejscowości. Z uwagi na silny związek oddziaływania Warszawy z dostępnością czaso-przestrzenną, przyszłe zmiany uwarunkowane będą w znacznym stopniu procesem inwestycyjnym w infrastrukturę transportową. Przede wszystkim należy oczekiwać efektów poprawy dostępności w kierunku zachodnim.

Ryc. 6. Średni wiek ludności migrującej do i z Warszawy, według płci w latach 1992–2011

Fig. 6. Average age of population migrating to and from Warsaw according to sex (1992–2011)

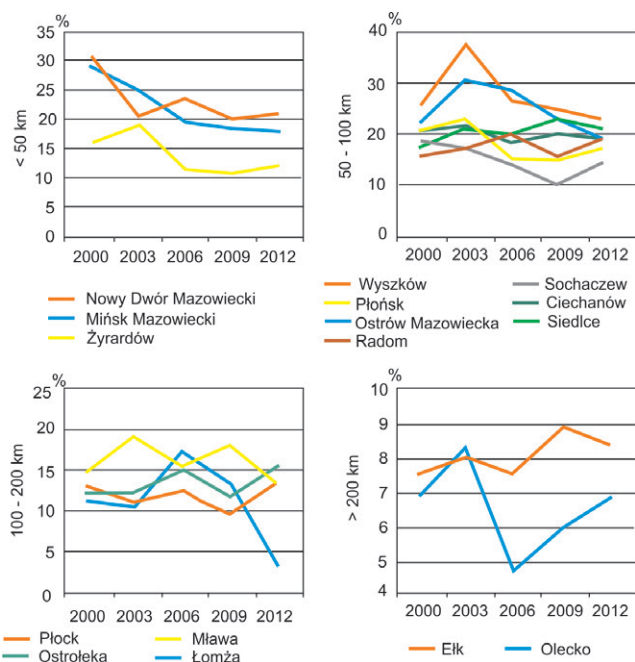
Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analiza struktury wieku osób meldujących się w Warszawie w ostatnich dwóch dekadach jednoznacznie wskazuje, że są to w większości ludzie młodzi (ryc. 6). Najwyższą mobilność obserwuje się wśród osób w wieku 25–29 lat; nieco niższą wykazywały osoby w wieku 20–24 oraz 30–34 lata. Ludność w wieku 25–29 lat charakteryzowała się największym udziałem w napływie do stolicy, ale również największym odpływem, zwłaszcza w latach 1996–2005. W całym rozpatrywanym okresie, osoby obu płci, wyprowadzające się ze stolicy były przeciętnie starsze niż osoby osiedlające się w tym mieście. Średnie wieku osób wyprowadzających się z Warszawy do badanych miast wahały się od 30 do 35 lat, podczas gdy osoby uczestniczące w strumieniu migracyjnym skierowanym do stolicy były przeciętnie o parę lat młodsze, przy wartościach średnich od 27 do 30 lat.

Odpyły migracyjny z Warszawy, typowy dla zjawiska suburbanizacji, obejmuje osoby poszukujące lokalizacji głównie w gminach sąsiadujących i dobrze skomunikowanych z Warszawą, w miejscowościach oddalonych nie więcej niż 50 km od Warszawy. Pozostają one zwykle silnie związane ze stolicą, jej rynkiem pracy oraz ofertą usługową i kulturalną. Relatywnie wysokie wartości napływu migracyjnego z Warszawy odnotowano w Wyszkowie, Żyrardowie, Mińsku Mazowieckim i Nowym Dworze Mazowieckim.

W przemieszczeniach migracyjnych między Warszawą a miejscowościami jej regionu metropolitalnego zaznacza się nadreprezentacja kobiet w ruchu migracyjnym skierowanym do Warszawy. Zjawisko to tłumaczy się zwykle większymi aspiracjami edukacyjnymi i zawodowymi kobiet pochodzących z terenów wiejskich i małych ośrodków miejskich. W tym kontekście znaczenie ma również zwyczaj przekazywania gospodarstwa rolnego z ojca na syna, co sprawia, że kobiety z obszarów wiejskich mają często silniejszą motywację do budowania swojej kariery zawodowej i rodzinnej w miastach.

Żywiolowa suburbanizacja mieszkaniowa, obejmująca miasta i gminy podmiejskie prowadzi do formowania się skupisk ludności funkcjonalnie związanych z Warszawą (poprzez pracę, kulturę, infrastrukturę oraz inne usługi) jednak mieszkających poza miastem i płacących swoje podatki na rzecz gmin właściwych ze względu na miejsce zamieszkania. Opisane procesy mają tendencję do narastania w czasie (ryc. 7).

Ryc. 7. Odsetek migracji stałych do Warszawy (2000–2012) według odległości od Warszawy

Fig. 7. Share of permanent migration to Warsaw (2000–2012) according to the road distance from the city

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

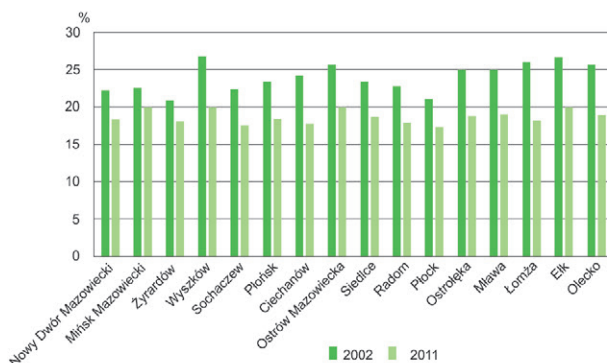
W przypadku miast leżących w pierwszej strefie regionu metropolitalnego przewaga wymeldowań ludności do Warszawy nad zameldowaniami osób z Warszawy zwykle jest wyraźna, jednak nie przekracza dwukrotności wielkości zameldowań. Porządkując rozpatrywaną grupę miast według odległości drogowej do stolicy, silny wzrost przewagi migracji do Warszawy obserwuje się poczynając od Płońska i Ciechanowa, a więc miastach leżących powyżej 50 km od Warszawy. Przewaga stałych przemieszczeń do Warszawy nad kierunkiem odwrotnym przekracza często 400–500%. Pewnym wyjątkiem w tej grupie miast jest Ostrołęka, w której, zwłaszcza w latach 2000 i 2009 odnotowano relatywnie wysoką liczbą zameldowań osób napływających z Warszawy, co odzwierciedliło się w niższych wartościach przewagi odpływu do stolicy nad napływem. W miastach oddalonych o ponad 100 km od Warszawy wyraźnie widać znaczną dysproporcję w wymianie migracyjnej z Warszawą. Przewaga liczby osób przenoszących się do Warszawy, dla poszczególnych lat jest nawet sześciokrotna i wyższa (tab. 5).

Tabela 5. Powiązania migracyjne z Warszawą jako iloraz między zameldowaniami w Warszawie z danych miejscowości a zameldowaniami byłych mieszkańców Warszawy do tych miejscowości

Miejscowość	2000	2003	2006	2009	2012
Nowy Dwór Mazowiecki	2,36	1,60	1,40	0,95	1,17
Mińsk Mazowiecki	1,49	1,32	0,87	1,20	1,84
Żyrardów	0,78	1,55	0,69	0,75	1,18
Wyszków	1,38	2,17	1,51	2,14	2,08
Sochaczew	1,98	1,86	1,63	1,53	3,00
Płońsk	2,47	5,09	2,18	6,00	2,00
Ciechanów	5,39	4,43	3,79	3,31	6,14
Ostrów Mazowiecka	5,22	4,25	6,92	4,75	2,15
Siedlce	4,45	6,76	3,38	5,03	7,29
Radom	5,29	5,48	6,17	4,58	5,65
Płock	5,46	5,28	5,64	4,03	6,88
Ostrołęka	2,33	4,22	5,58	2,53	12,78
Mława	5,00	7,78	4,64	2,79	3,14
Łomża	4,61	6,57	11,63	4,74	6,50
Elk	6,17	4,08	6,11	2,58	5,00
Olecko	8,00	6,33	2,80	7,00	6,50

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

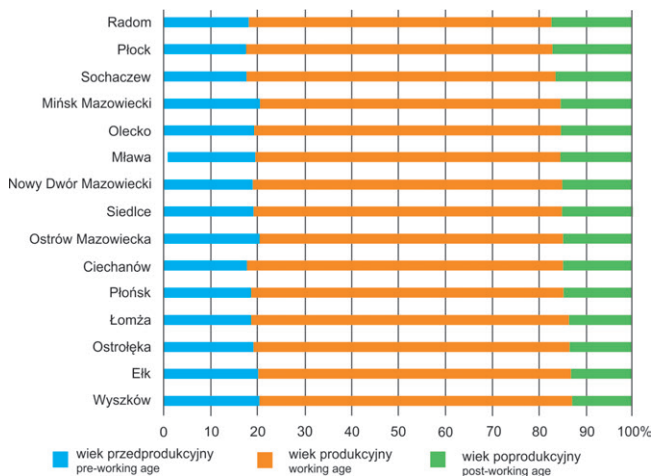
Pod względem struktury wieku ludności, występujące różnice między poszczególnymi miastami nie są jednoznacznie związane z odległością od Warszawy (ryc. 8 i 9). Najwyższe udziały osób w wieku przedprodukcyjnym występują w Mińsku Mazowieckim, Wyszkwowie, Ostrowi Mazowieckiej i Elku, miastach położonych w różnych przestrzenno-funkcjonalnych strefach regionu. Powyższa obserwacja dotyczy również osób w wieku poprodukcyjnym, przy czym najwyższe udziały tej kategorii występują w większych ośrodkach.

Ryc. 8. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym w 16 ośrodkach w latach 2002 i 2011

Fig. 8. The share of pre-working age inhabitants in 16 towns between 2002 and 2011

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 9. Struktura wieku mieszkańców, według podziału ekonomicznego w 2011 roku

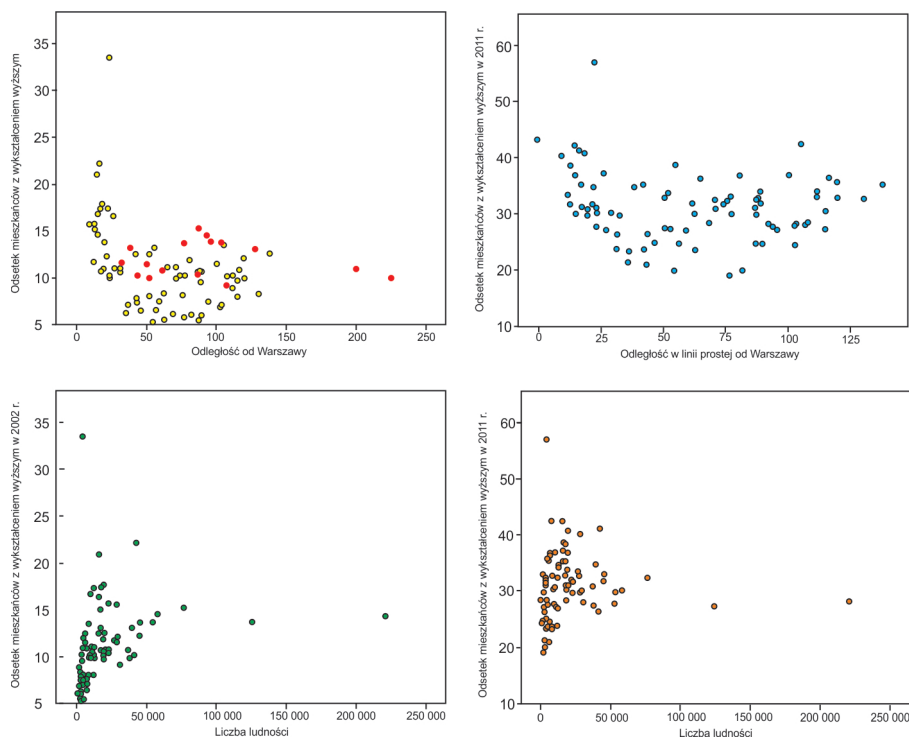
Fig. 9. The age structure of inhabitants, by economic categories in 2011

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

4.2.2. STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA

Strukturę wykształcenia rozpatrywano w powiązaniu z liczbą ludności oraz odległością poszczególnych miast od Warszawy. Poddając analizie zbiór miast województwa mazowieckiego poszerzony o Łomżę, Elk i Olecko, wykryto względnie słabą zależność między poziomem wykształcenia a odległością od ośrodka stołecznego (ryc. 10). Współczynnik korelacji w 2002 wyniósł $-0,4$, a w okresie międzypisowym uległ zmniejszeniu do $-0,15$ w 2011 roku. Bardziej szczegółowa analiza wskazuje, że siła obserwowanej zależności zmienia się skokowo wraz ze wzrostem odległości od Warszawy. W miastach położonych w promieniu do 50 km od Warszawy zaobserwowano malejący odsetek osób z wykształceniem wyższym wraz ze wzrostem odległości od stolicy (wartość

współczynnika korelacji w 2002 i 2011 wyniosła około -0,55). Jest to związane ze zjawiskami suburbanizacji i gentryfikacji obszarów podmiejskich Warszawy. Z kolei, w drugiej strefie regionu metropolitalnego, w miastach położonych 50 km od Warszawy i dalej, zauważalny jest wzrost odsetka osób o wyższym poziomie wykształcenia wraz z odległością. W okresie międzypisowym 2002–2011 siła opisanych zależności uległa zwiększeniu. Szczególnie wyraźny był wzrost zależności statystycznej między odsetkiem osób z wykształceniem wyższym a odległością do Warszawy. Dane pochodzące z NSP 2011 pozwalają wnioskować równocześnie, że znacząco wzrosły różnice w odsetkach osób o danym poziomie wykształcenia, zwłaszcza w miastach położonych powyżej 50 km od Warszawy. Wzrastające dysproporcje w strukturze wykształcenia mogą świadczyć o różnych trajektoriach rozwoju tych miast, przy wzrastającym znaczeniu czynników lokalnych i regionalnych.

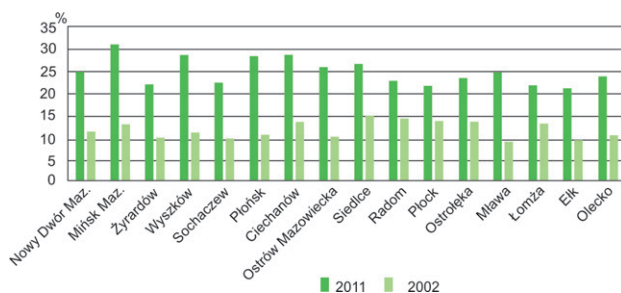
Ryc. 10. Korelacja pomiędzy udziałem odsetka osób z wykształceniem wyższym oraz a – odległością drogową od Warszawy, b – wielkością miasta w latach 2002 i 2011

Fig. 10. Correlation between the share of persons with higher education and a – road distance to Warsaw, b – size of town by population in 2001 and 2011

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Obserwowany w całym kraju wydatny wzrost liczby osób z wyższym wykształceniem w ostatnim okresie międzypisowym jest również wyraźny w grupie badanych miast (ryc. 11). Różnice sprowadzały się w tym przypadku nie do kierunku lecz do skali zmian. Wysokie i bardzo wysokie przyrosty, w zakresie 6-15 punktów procentowych, zaobserwowano w miastach leżących do około 100 km od Warszawy, zwłaszcza położonych w granicach godzinnej

izochrony dojazdu. Najniższe wartości przyrostów osób z wykształceniem wyższym miały natomiast miejsce w oddalonych od Warszawy ośrodkach regionalnych – Siedlcach, Radomiu, Płocku i Ostrołęce. Niższą dynamikę przyrostu w tych miastach tłumaczy przede wszystkim wysoki udział mieszkańców z wykształceniem wyższym na początku omawianego okresu. W tym kontekście na uwagę zasługuje awans mniejszych miast, w tym Mławy i Olecka, w których na początku bieżącego tysiąclecia odsetek osób z wykształceniem wyższym był relatywnie niski.

Ryc. 11. Udział osób z wykształceniem wyższym w latach 2002 i 2011 w 16 ośrodkach według odległości od Warszawy

Fig. 11. Share of population with higher education in 2002 and 2011 in 16 towns

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

4.3. DZIAŁALNOŚCI KULTURALNO-KOGNITYWNE I ICH ZNACZENIE W KSZTAŁTOWANIU REGIONU

Równoległe z rejestracją i analizą zmian struktury ludności podjęto badania dotyczące kierunków przekształceń struktury funkcjonalnej miast. Wykorzystano dwa źródła danych. Pierwszym są oficjalne bazy danych Głównego Urzędu Statystycznego. Dla 16 ośrodków miejskich przeprowadzono analizę udziału odsetka osób pracujących w sekcjach gospodarki, które można zaliczyć do działalności kulturalno-kognitywnych. Są to: informacja i komunikacja (J), działalność finansowa i ubezpieczeniowa (K), działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (M), działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją (R). Wyniki zestawiono dla lat: 2005, 2008, 2009 i 2011. Badanie obejmowało, zgodnie z metodologią GUS, podmioty gospodarcze zatrudniające co najmniej dziewięciu pracowników.

Ponieważ duża część przedsiębiorstw zatrudnia mniej niż dziewięć osób, analizy zostały uzupełnione wynikami autorskiego badania ankietowego obejmującego 353 małe i mikro firmy, działające w ośmiu działach gospodarki, w tym: działalności wydawniczej, programowaniu komputerowym, usługach finansowych, usługach prawnych i księgowych, działalnościach w zakresie architektury i inżynierii, reklamy, badań rynku i opinii publicznej, oraz działalnościach bibliotek (tab. 6). Przy wyborze działalności kreatywnych i opartych na wiedzy odniesiono się do istniejących klasyfikacji i opracowań, bezpośrednio jednak zastosowano zmodyfikowany podział wykreowany w ramach projektu ACRE⁵, a częściowo również klasyfikacji opartej na pracach prowa-

⁵ *Accommodating Creative Knowledge – Competitiveness of European Metropolitan Regions within the Enlarged Union* (Wykorzystanie kreatywnej wiedzy: konkurencyjność

dzonych w *Centre for International Economics* (CIE 2009⁶), oraz na autorskich badaniach sektora kreatywnego Warszawy (Grochowski i in. 2011). Wyniki analiz statystycznych zostały w późniejszej fazie uzupełnione badaniami jakościowymi, przedstawionymi w następnych rozdziałach. Zakres przestrzenny badań pogłębionych ograniczono do trzech miast, które reprezentują zidentyfikowane na podstawie analiz społeczno-demograficznych, trzy strefy regionu.

Tabela 6. Zakres badania funkcji wybranych ośrodków hipotetycznego regionu miejsko-wiejskiego Warszawy

Sekcja/dział PKD (2011)	Działalności twórcze	Działalności o dużym wykorzystaniu wiedzy	Badanie firm
<i>Sekcja J. Informacja i komunikacja</i>			
58 wydawnictwa	działalność wydawnicza		wydawnictwa
59 produkcja video, filmów i nagrań	film, działalność muzyczna i fotografia		produkcja filmów i nagrań
62 usługi informatyczne	działalność w zakresie oprogramowania (<i>software</i>)	produkcja i usługi w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) z wyj. oprogramowania	grafika komputerowa
<i>Sekcja K. Działalność finansowa i ubezpieczeniowa</i>			
64 usługi finansowe		usługi finansowe	usługi finansowe
<i>Sekcja M. Działalność profesjonalna naukowa i techniczna</i>			
	wzornictwo i projektowanie mody		
69 prawnicy, księgowość, doradcy		usługi prawne i inne usługi dla biznesu, np. konsulting, badanie rynku	doradztwo prawne i finansowe
71 architekci i inżynierowie	architektura		architekci i projektanci
73 reklama i marketing	reklama		reklama
<i>Sekcja R. Działalność związana z kulturą, rozrywką, rekreacją</i>			
91 biblioteki archiwa, muzea	dzieła sztuki, rzemiosło artystyczne		biblioteki archiwa, muzea

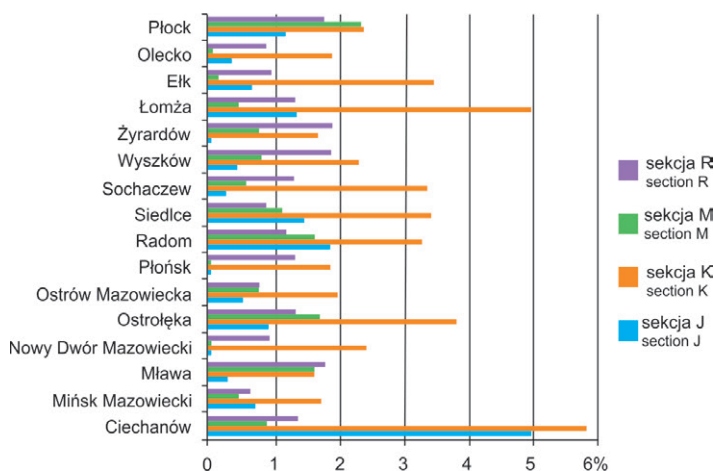
Źródło: opracowanie własne na podstawie CIE ...op. cit. 2009; ACRE op. cit. 2010; Grochowski 2011

W badaniu funkcji kulturalno-kognitywnych występujących w 16 ośrodkach założono, że głównymi czynnikami oddziałującymi na stan i zmiany w tym zakresie są: liczebność populacji miasta, odległość ośrodka od Warszawy jako centrum regionu, oraz ranga pełnionych funkcji administracyjnych (przy uwzględnieniu funkcji dawnych siedzib województw sprzed reformy podziału administracyjnego kraju z 1999 roku). Istotnie, wyniki potwierdzają tezę A. Scotta (2012), zgodnie z którą udział zatrudnienia w sektorze kulturalno-kognitywnym jest związany z pozycją danego ośrodka w hierarchii miast określonej według ich wielkości (Lever 2002). Jak wskazują dane

europejskich regionów metropolitalnych w rozszerzonej Unii Europejskiej), 6. Program Ramowy UE, lata 2006-2011; <http://www.acre.socsci.uva.nl/>

⁶ Centre for International Economics Creative Industries Economic Analysis (raport przygotowany przez Enterprise Connect and the Creative Industries Innovation Centre), Canberra & Sydney, 2009

przedstawione na rycinie 12, najwyższe udziały zatrudnienia w czterech sekcjach łącznie występują w byłych miastach wojewódzkich, które należą jednocześnie do największych pod względem liczby mieszkańców w analizowanym zbiorze (por. ryc. 4) – Płocku, Radomiu, Ostrołęce, Ciechanowie i Łomży (na porównywalnym do nich poziomie udziału zatrudnienia znajduje się również Żyrardów). Wyjątkiem jest przypadek Siedlec, w których udział ten kształtuje się poniżej wartości mediany dla 16 miast. W latach 2002–2011 nastąpiło jednak zmniejszenie przewagi tych ośrodków w uwzględnionym zbiorze, co może być interpretowane jako element zmian oznaczających spadek zajmowanej przez nie pozycji w systemie osadniczym. Rycina 12 ukazuje znaczny stopień zróżnicowania miast pod względem udziału zatrudnienia w poszczególnych sekcjach. Uległo ono pewnemu spłaszczeniu w analizowanym okresie. Ilustracją tej zmiany są dane dotyczące sekcji K, obejmującej działalność finansową i ubezpieczenia (ryc. 13). O ile w 2005 roku rozpiętość między najwyższą a najniższą wartością dla poszczególnych miast wynosiła 4, 23 punktu procentowego, w roku 2011 zmniejszyła się do poziomu 1,87 tego wskaźnika.

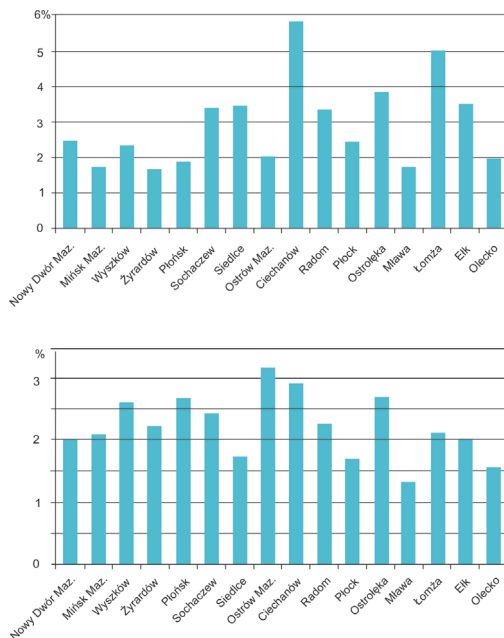

Ryc. 12. Udział zatrudnionych w czterech sekcjach działalności kulturalno-kognitywnych w 16 ośrodkach w 2005

Fig. 12. Share of employed in four cultural-cognitive sections in 16 towns in 2005

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

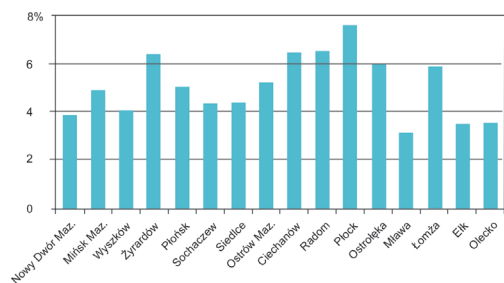
Jak wynika z przeprowadzonej analizy, zależność między udziałem działalności kulturalno-kognitywnych w zatrudnieniu ogółem a odległością miasta od Warszawy (ryc. 13 i 14) wyrażone korelacją rangową nie jest liniowa (ryc. 15; porównaj także ryc. 16). Dla miast, które są położone w promieniu do 100 kilometrów od centrum regionu obserwuje się zwiększanie odsetka zatrudnionych wraz ze wzrostem odległości od Warszawy. W miastach usytuowanych w większej odległości natomiast, kierunek zależności się zmienia – udział zatrudnienia w działalnościach kulturalno-kognitywnych maleje ze wzrostem odległości od centrum. Wynika stąd, iż bliskość Warszawy oddziałuje tłumiąco na rozwój działalności kulturalno-kognitywnych w miastach, które są położone w zasięgu obszaru metropolitalnego. W strefie intensywnych dojazdów do pracy do centrum popyt na omawiane usługi jest częściowo zaspokajany w Warszawie. Zależność ta pośrednio wskazuje także, że obszar metropolitalny

Ryc. 13. Udział zatrudnionych w sekcji K (działalność finansowa) w 2005 i 2011 roku według wzrastającej odległości miast od Warszawy

Fig. 13. The share of employees in the K section (financial) in 2005 and 2011 by increasing the distance to Warsaw

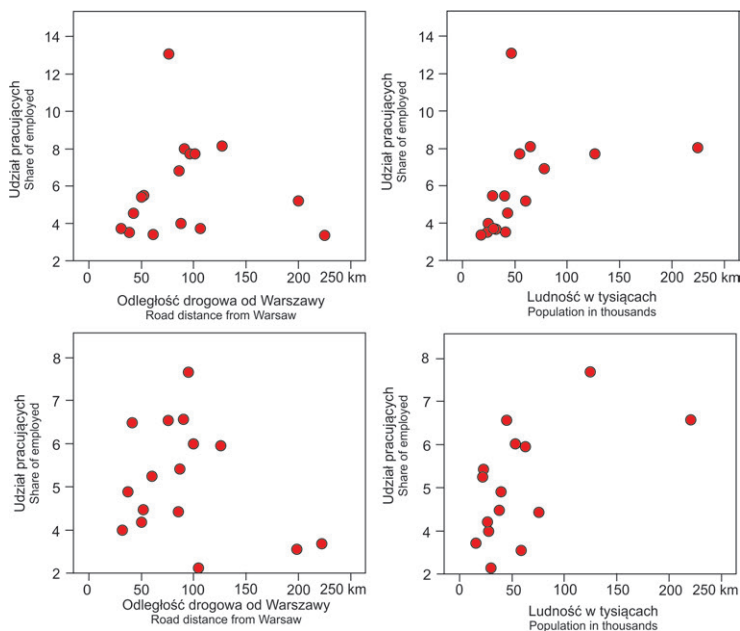
Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 14. Udział zatrudnionych w 4-ch sekcjach zawodów kreatywnych (J, K, M, R) w 2011, wg odległości od Warszawy

Fig. 14. The share of employed in the 4 sections of "creative professions" (J, K, M, R) in 2011, by distance to Warsaw

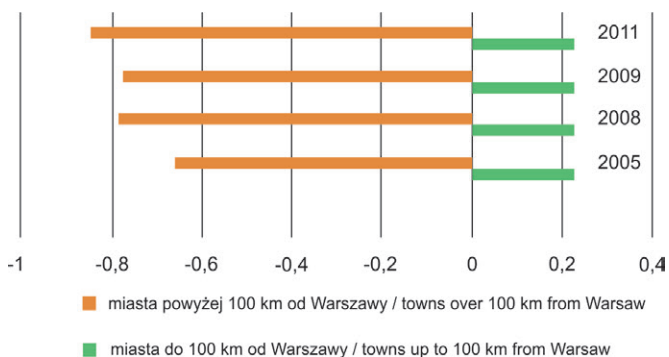
Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 15. Relacja pomiędzy udziałem pracujących w sekcjach kulturalno-kognitywnych oraz: odległością drogową od Warszawy, wielkością miasta w 2005 i 2011

Fig. 15. The relationship between the share of the employed in the cultural-cognitive sections and: distance road from Warsaw, the size of the city in 2005 and 2011

Źródło / Source: opracowanie własne Korcelli-Olejniczak, 2015

Ryc. 16. Wskaźnik korelacji Spearmana: odsetek osób zatrudnionych w działach kulturalno-kognitywnych oraz odległości do Warszawy

Fig. 16. Spearman correlation indicator: the percentage of people employed in the cultural-cognitive sectors and the distance to Warsaw

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

znajduje się na wczesnym etapie kształtowania struktury przestrzenno-funkcjonalnej, w którym występuje głównie suburbanizacja w zakresie funkcji mieszkaniowych, etapie poprzedzającym fazę decentralizacji wyspecjalizowanych funkcji gospodarczych.

Można również wskazać na zbieżność kierunków zmian udziału zatrudnienia w działalnościach zaliczonych do sektora kulturalno-kognitywnego oraz wskaźników edukacyjnych (ryc. 11). Oznacza to, iż miasta o wyższym niż średni wzroście odsetka osób z wyższym wykształceniem charakteryzowały się również wzrostem, lub niższym od przeciętnego spadkiem udziału tego sektora w zatrudnieniu ogółem. Jak zaznaczono wcześniej, zmiany udziału sektora kreatywnego zdecydowanie nie nadążały jednak za wzrostem poziomu wykształcenia mieszkańców, a w przypadku kilku z reprezentowanych w zbiorze miast przyjmowały odwrotny kierunek.

Wyniki uzyskane w badaniu małych podmiotów poddały w wątpliwość oddziaływanie Warszawy jako podstawowego determinantu kształtowania się rynku w branżach kulturalno-kognitywnych badanych ośrodków⁷. Duża część ankietowanych firm działała w oparciu o zasięg lokalny i ponadlokalny, obejmujący obszar funkcjonalny miasta (Korcelli-Olejniczak, Kozłowski 2014). Wskazywały na to odpowiedzi dotyczące lokalizacji klientów – odbiorców usług danego podmiotu. Jedynie w przypadku firm działających w Mińsku Mazowieckim obszar metropolitalny Warszawy stanowił ważną lokalizację klientów (ok. 30%). Poza podmiotami ankietowanymi w Mińsku jedynie 18 firm zadeklarowało, że posiada klientów – odbiorców usług w Warszawie i jej obszarze metropolitalnym.

Badane ośrodki niewiele różniły się między sobą, pod względem zasięgu oddziaływania wyznaczanego lokalizacją odbiorców usług. Relatywnie szerszy zasięg oddziaływania w tym zakresie odnotowano w Nowym Dworze Mazowieckim, Olecku, Żyrardowie i Sochaczewie, natomiast Mława i Ostrołęka wyróżniały się pod tym względem niekorzystnie. W ośrodkach tych odbiorców usług generowało głównie samo miasto i jego obszar podmiejski. Ankietowane małe podmioty deklarowały również miejsce zamieszkania swoich pracowników oraz zasięg przestrzenny współpracy z innymi podmiotami jako ważne miary zasięgu oddziaływania firmy. Miejsce zamieszkania pracowników wyznaczało jedynie zasięg lokalny badanych firm, gdyż poza jednym przypadkiem, podmioty te nie zatrudniały pracowników spoza danych miast (rzadziej także ich strefy podmiejskiej). Spośród firm, które w ankiecie podały, iż prowadzą współpracę z innymi podmiotami (było to ok. 50% badanych jednostek) większość stwierdziła, iż są to firmy z tego samego miasta lub jego bezpośredniego otoczenia; przy czym na drugim miejscu znajdował się zasięg krajowy deklarowanej współpracy. Współpraca obejmująca swoim zasięgiem aglomerację warszawską znalazła się na trzecim miejscu wśród udzielanych odpowiedzi. Współpracę o charakterze stosunkowo trwałym z podmiotami zlokalizowanymi w Warszawie zadeklarowano w firmach działających w Mińsku Mazowieckim, Nowym Dworze Mazowieckim, Płońsku, Wyszakowie oraz Żyrardowie, a więc w tych miastach badanego zbioru, które są położone najbliżej Warszawy. W skali kraju, pozytywnie odznaczały się Nowy Dwór Mazowiecki i Olecko, gdzie relatywnie często deklarowano taką współpracę.

⁷ Badanie przeprowadzono w lipcu 2012 roku wśród losowo wybranych 353 podmiotów z branż sektora kreatywnego 16 miast regionu Warszawy, obejmującego – wydawnictwa, produkcje filmów i nagrań, usługi informatyczne, usługi finansowe, prawników, księgowość, architektów i inżynierów, działalność archiwów, bibliotek, muzeów.

Jednym z aspektów, których dotyczyło badanie firm w 16 ośrodkach regionu była identyfikacja czynników lokalizacyjnych działalności. Najistotniejszym czynnikiem w przypadku wszystkich wyróżnionych branż była bliskość klientów – odbiorców usług. Na drugim miejscu wymieniano bliskość miejsca zamieszkania właścicieli, oznaczającą na ogół lokalizację działalności w ich własnym mieszkaniu bądź domu, co jest zjawiskiem charakterystycznym dla małych, a w szczególności mikro-firm. Dopiero trzecim w kolejności wskazaniem była bliskość Warszawy jako elementu decydującego o lokalizacji firmy. Odległość od Warszawy jako pozytywny czynnik lokalizacyjny został wskazany przez firmy w branżach usług informatycznych, przez architektów i inżynierów oraz na trzecim miejscu przez firmy zajmujące się produkcją filmów i nagrań, natomiast w przypadku usług finansowych, usług z zakresu reklamy i marketingu, wydawnictw oraz w działalności bibliotek, archiwów i muzeów czynnik ten został uznany za nieistotny.⁸

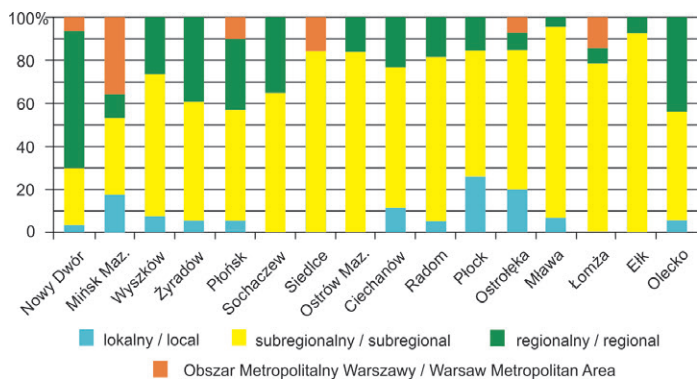
Spośród analizowanych miast największa liczba wskazań czynnika bliskości Warszawy dotyczyła Mińska Mazowieckiego, Ciechanowa, Nowego Dworu Mazowieckiego oraz Ostrołęki – miast najbliższych położonych, a z drugiej strony niektórych spośród ośrodków subregionalnych w województwie mazowieckim. W pozostałych ośrodkach czynnik ten został uznany za nieistotny.

Istotnym wskazaniem dotyczącym działalności kreatywnych w badanych ośrodkach było oszacowanie liczby podmiotów z branż reprezentowanych przez respondentów. Według deklaracji firm z badanych działów sekcji K, J, M i R, relatywnie liczna grupa firm z danej branży występowała w większych ośrodkach – Ciechanowie, Płocku, Płońsku oraz Radomiu, niewielka natomiast w Mińsku Mazowieckim, Mławie oraz Olecku, co należy uznać za zgodne z oczekiwaniem. Interesującym zjawiskiem jest duża liczba podmiotów wzajemnie konkurujących w Płońsku (powyżej 30 firm) oraz niezwykle niskie oszacowanie tej wielkości w Mińsku Mazowieckim, świadczące o słabym wykształcaniu się sfery usług z badanych branż (ryc. 20). Ten aspekt znajduje także pewne potwierdzenie w prowadzonych badaniach w ramach studiów przypadku.

Wyniki badania ankietowego pokazują, że podczas gdy w przypadku małych i mikro-firm w 16 badanych ośrodkach obszar zlewni pracy ma charakter przede wszystkim lokalny (ryc. 18), zasięg rynku zbytu jest zazwyczaj szerszy, a w niektórych przypadkach osiąga nawet skalę regionalną (ryc. 17).

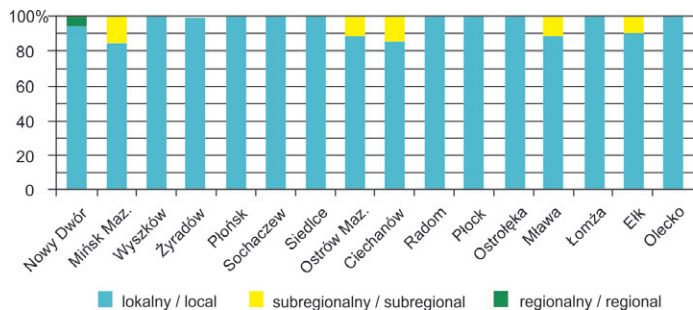
Czynnik odległości od Warszawy został określony jako istotny w przypadku firm świadczących usługi dla biznesu, w tym usługi informatyczne, inżynierskie oraz z zakresu architektury i projektowania. W przypadku działalności zorientowanej na konsumentów indywidualnych, w tym w szczególności usługi finansowe, rola odległości od stolicy została oceniona negatywnie. Wskazuje to na „tłumiący” efekt bliskości Warszawy w odniesieniu do tych funkcji (ryc. 19).

⁸ W dużej mierze potwierdzają to wstępne badania prowadzone w wybranych ośrodkach regionu, ukazujące głównie lokalny i regionalny zasięg usług finansowych (bankowości), wydawnictw a także działalności muzealniczej. W Olecku np. istnieją dwa tygodniki o zasięgu ponadlokalnym (*Głos Olecka* i *Tygodnik Olecki*); nie ma natomiast żadnego wydawnictwa o zasięgu ogólnopolskim. W Mławie działa Muzeum Ziemi Zakrzeńskiej ukierunkowane głównie na odbiorców lokalnych.

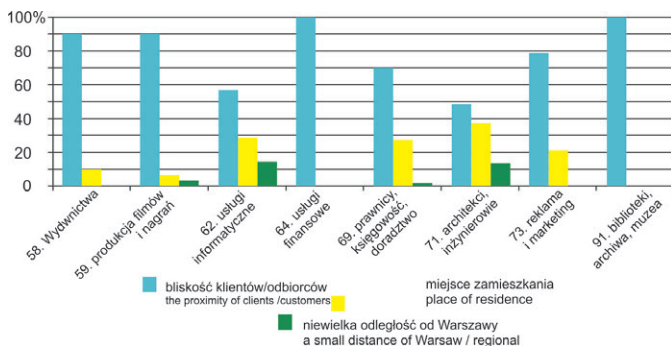
Ryc. 17. Odsetek firm według zasięgu rynku mierzonego miejscem pochodzenia klientów

Fig. 17. Share of firms according to the range of the market area measured by the origin of customers

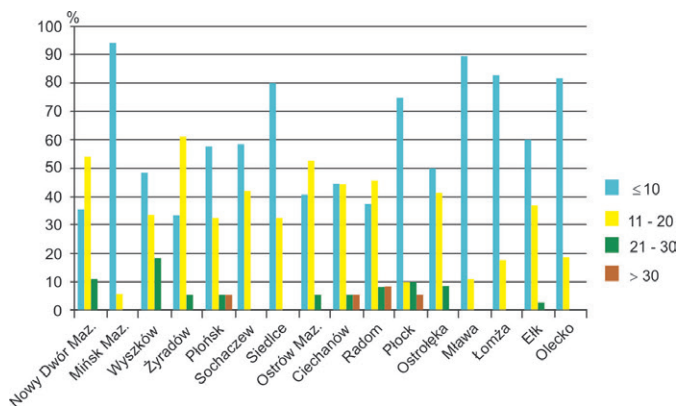
Ryc. 18. Zasięg oddziaływania firm wyznaczany miejscem pochodzenia pracowników

Fig. 18. Range of the firm's activity according to the origin of employees

Ryc. 19. Czynniki lokalizacji według sekcji/działów PKD

Fig. 19. Location factors according to answers attained

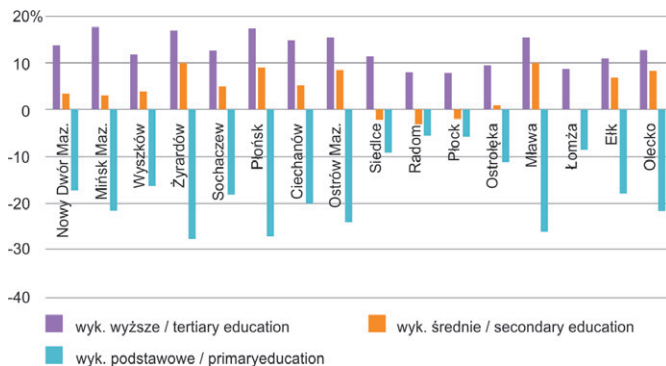

Ryc. 20. Liczba firm działających w danej branży według opinii respondentów
 Fig. 20. Number of firms active in the sector according to the opinion of respondents

4.4. PODSUMOWANIE

Odległość od Warszawy jest ważnym czynnikiem różnicującym kierunki przemian demograficznych objętych badaniem miast. W latach 2002–2014 miasta usytuowane w granicach obszaru metropolitalnego i jego bliskim sąsiedztwie, jak również w peryferyjnej strefie regionu, cechował w większości przypadków niewielki rejestrowany wzrost liczby mieszkańców, natomiast zdecydowana większość ośrodków położonych w strefie przejściowej zanotowało w tym okresie ujemny bilans ludnościowy. W tej ostatniej grupie znalazły się wszystkie były ośrodki wojewódzkie. W wymianie migracyjnej z Warszawą miasta leżące na obszarze metropolitalnym utrzymywały relatywnie zrównoważony bilans przepływów (przy zdecydowanej przewadze migracji do Warszawy osób w młodszych przedziałach wieku), natomiast pozostałe ośrodki cechował jednoznacznie ujemny bilans. Obraz ten jest potwierdzeniem dokumentowanego w licznych pracach procesu metropolizacji przestrzeni, w którym koncentracja i związane ze strukturą migracji różnicowanie struktury wieku ludności w regionie metropolitalnym stanowią jeden z podstawowych wymiarów.

Istotna jest także relacja między strukturą wykształcenia ludności a odległością objętych analizą miast od Warszawy. Widoczna jest zwłaszcza zależność zmiany odsetka osób z wyższym wykształceniem od odległości miasta zamieszkania od Warszawy i jego liczby ludności. W dawnych miastach wojewódzkich, charakteryzujących się z reguły wyższym niż pozostałe udziałem osób z wyższym wykształceniem, zaobserwowano w latach 2002–2011 niższy przyrost tej kategorii w porównaniu do ośrodków o mniejszej liczbie mieszkańców (ryc. 21). O ile w 2002 roku najwyższe udziały charakteryzowały względnie duże miasta, zwłaszcza były ośrodki wojewódzkie – Plock, Siedlce, Radom, Ostrołękę, także Ciechanów – to w roku 2011 zostały one pod tym względem wyprzedzone przez miasta mniejsze, położone bliżej Warszawy, w tym Mińsk Mazowiecki, Wyszaków, Płońsk, Ostrow Mazowiecka. Stanowi to pewien argument dla krytycznej oceny przydatności założeń leżących u podstaw scenariusza rozwoju regionalnego opartego na polityce scentralizowanej dekoncentracji (por. rozdz. 2).

Ryc. 21. Procentowy przyrost i spadek ludności miast wg wykształcenia w latach 2002-2011, wg rosnącej wartości przyrostów wykształcenia wyższego

Fig. 21. Change (in percentage) in the urban population by education in the years 2002-2011

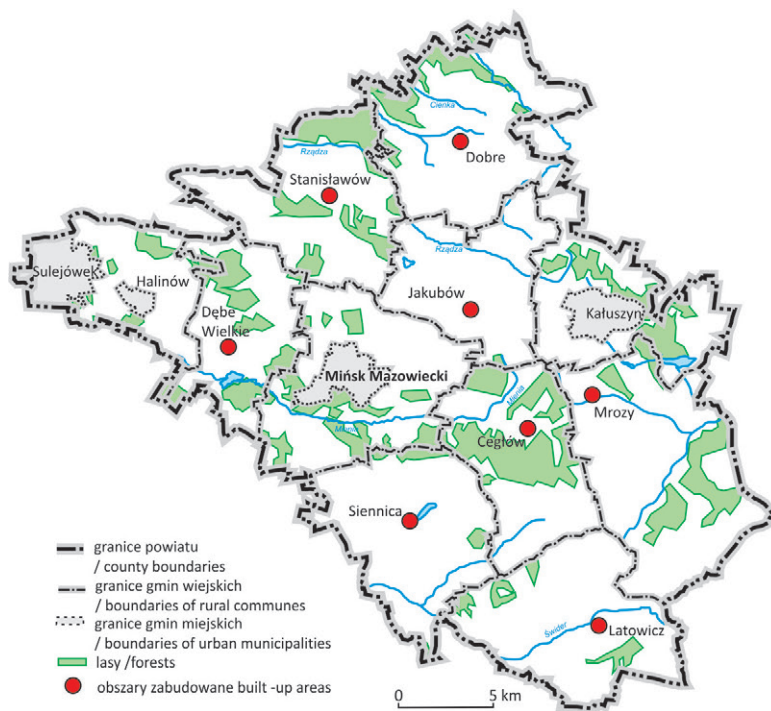
Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wydatny wzrost poziomu wykształcenia ludności, zwłaszcza zwiększenie się udziału osób legitymujących się wyższym wykształceniem, nie przekłada się na współmierny do tego przyrost udziału sektora kulturalno-kognitywnego w strukturze zatrudnienia. W zbiorze badanych miast zaznaczają się pod tym względem różnice związane z ich wielkością, rangą administracyjną i odległością od Warszawy, można niemniej mówić ogólnie o postępującym rozdziewie między wartościami odpowiednich wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego. W sytuacji, w której lokalne rynki pracy nie oferują warunków odpowiadających rosnącym aspiracjom zawodowym mieszkańców, oznacza to brak perspektyw na osłabienie presji migracyjnej w miastach usytuowanych poza zasięgiem obszaru metropolitalnego Warszawy.

5. MIŃSK MAZOWIECKI – ZEWNĘTRZNE OGNIWO OBSZARU METROPOLITALNEGO

5.1. WPROWADZENIE

Wśród szesnastu miast uwzględnionych w badaniach Mińsk Mazowiecki (ryc. 22) jest jednym z najbliższych położonych Warszawy. W ciągu międzynarodowej trasy E-30 odległość ta wynosi 41 km. Dojazd jest jednak jak dotąd niezbyt dogodny, ponieważ jedynie na krótkim odcinku, przy wylocie z Warszawy, prowadzi on drogą dwujezdniową. Czas przejazdu wynosi około 50 minut. W pobliżu, sięgając odległości ok. 6 km od Mińska, przebiega zbudowany już ok. 20-kilometrowy fragment autostrady A2, zwanej Autostradą Wolności, prowadzący z Warszawy w kierunku wschodniej granicy państwowej. Pociągi podmiejskie łączące Mińsk Mazowiecki z Warszawą kursują z dużą częstotliwością, kilka na godzinę, przy czym czas przejazdu do śródmieścia wynosi 45–48 minut. Podjęta była próba powiązania Mińska z Warszawą Szybką Koleją Miejską, przy zastosowaniu wspólnego biletu, lecz warunki finansowe stawiane przez Warszawę przekraczały możliwości budżetowe Mińska Mazowieckiego.

Ryc. 22. Mińsk Mazowiecki

Fig. 22. Mińsk Mazowiecki

5.2. LUDNOŚĆ I PEŁNIONE FUNKCJE

Liczba mieszkańców Mińska Mazowieckiego systematycznie, chociaż powoli rośnie. W 2014 roku przekroczyła ona 40 tysięcy (40.211) i wynosiła o ponad 10 procent więcej niż w roku 2002. W strukturze ludności według płci wyraźna jest przewaga kobiet, które stanowią 52,6% ogółu mieszkańców. Przyrost naturalny wykazuje pewne tendencje wzrostowe. W ostatnich dwudziestu latach był on najniższy w liczbach bezwzględnych w 1996 roku (27 osób) i od tego czasu był niemal corocznie coraz wyższy, osiągając maksimum w 2012 roku (207 osób), by zmniejszyć się do 152 osób w roku następnym. Notowana jest znaczna mobilność mieszkańców – w 2013 roku zarejestrowano 672 faktów zameldowania oraz 619 wymeldowania z miasta; tak więc saldo migracyjne było dodatnie. Piramida wieku ludności ma kształt charakterystyczny dla fazy starzenia się populacji, chociaż obserwowany od połowy lat 1980. spadek liczby urodzeń został zatrzymany.

W strukturze ludności według poziomu wykształcenia zaznacza się wysoki udział osób z wyższym wykształceniem. W 2013 roku wynosił on 22% i był to poziom najwyższy w grupie szesnastu miast objętych badaniem. Pod tym względem Mińsk Mazowiecki wyprzedził w latach 2002–2011 kilka ośrodków rangi subregionalnej, w tym Siedlce i Płock. Wykształceniem średnim i policealnym legitymowało się 34,5% ogółu mieszkańców (w tym wykształceniem ogólnokształcącym 13,3%), nieznacznie więcej niż w województwie mazowieckim jako całości. Z kolei, zasadnicze zawodowe wykształcenie miało 22,2%, a wykształcenie podstawowe 20,4% mieszkańców Mińska.

Stopa rejestrowanego bezrobocia zmniejszała się szybko corocznie – z 19,9% w 2004 roku do 8,1% w 2014, po czym w okresie ogólnoeuropejskiego kryzysu gospodarczego wzrastała do 10% w 2009 roku i 13,7% w 2013. Od tego czasu bezrobocie w Mińsku Mazowieckim wydatnie maleje, zgodnie z tendencją ogólnopolską. Przeciętne wynagrodzenie brutto jest stosunkowo niskie; w 2013 roku wynosiło 3239 zł. i niewiele przewyższało poziom wynagrodzenia w peryferyjnie położonym Olecku. Wartość ta wydaje się jednak niedoszacowana.

Gospodarka rozwija się w Mińsku Mazowieckim dość intensywnie. W okresie socjalizmu nie zanikła u mieszkańców przedsiębiorczość i zawodowa mobilność. Wiele osób prowadziło swoje niewielkie prywatne interesy w usługach i sferze drobnej wytwórczości, w tym w rzemiośle; mieszkańcy mieli wiele inicjatyw i pomysłów w tej dziedzinie⁹.

Także współcześnie małe i średniej wielkości przedsiębiorstwa tworzą główny segment bazy ekonomicznej Mińska. W przestrzeni miasta brak wielkich zakładów produkcyjnych i magazynów. W sferze przemysłu, największe dawniej Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego zatrudniały około 1000 pracowników, lecz po transformacji ustrojowej skurczyły się zamówienia i obecnie na bazie obiektów po tych zakładach działają mniejsze firmy, zatrudniające łącznie około 600 osób. Powstają jednak nowe hale, co jest związane z szybkim

⁹ Przejawia się to i dzisiaj, na przykład w strukturze własności przedszkoli – na ponad 20 placówek prywatnych jest tylko jedno miejskie. *Nota bene*, w Mławie sytuacja jest zgoła odmienna – jest tam siedem przedszkoli miejskich i tylko dwa prywatne oraz jedno parafialne. Różnica ta może być interpretowana jako odzwierciedlająca bardziej „roszczeniowe” nastawienie jej mieszkańców, lub jako efekt odmiennego podejścia w tym względzie ze strony lokalnych władz.

rozwojem spółki PESA z Bydgoszczy, która lokalizuje swoich podwykonawców w rejonie warszawskiego węzła kolejowego, w tym w Mińsku, w którym mieszka wielu fachowców z dziedziny kolejnictwa. Obiekty pozostałe po dawnej Fabryce Urządzeń Dźwigowych (FUD) zostały również przejęte przez mniejsze firmy, które poprawiają ich stan, rozbudowując wspólnie wykorzystywaną przez nie infrastrukturę w tej części miasta.

Duży wpływ na życie i rozwój Mińska Mazowieckiego ma wojsko, w tym lotnisko wojskowe i stacjonujące tam jednostki. W sferze obsługi lotniska zatrudnieni są dobrze wykształceni fachowcy. Przybywają oni do Mińska wraz z rodzinami, mają relatywnie wysokie dochody, zwiększając ogólne zatrudnienie i stanowiąc znaczącą grupę klientów lokalnych usług. W Mińsku istnieje także Ośrodek Szkolenia Żandarmerii Wojskowej; łącznie to grupa około 1500 wojskowych, tworząca istotny składnik klasy średniej w mieście. Instytucje wojskowe wnoszą budynki mieszkalne dla swojej kadry. Powstają one na terenach po byłym poligonie wojskowym. Także władze miasta planują prowadzenie tam inwestycji. Zakupiło ono część tych terenów z przeznaczeniem na cele budownictwa socjalnego tak, aby likwidując resztki substandardowej zabudowy w mieście zapewnić osobom wykwaterowanym nowe mieszkania. Działki uzyskane po wyburzeniach nabywają z kolei prywatni deweloperzy, wnosząc na nich budynki mieszkalne.

Pomimo dobrze rozwiniętej infrastruktury technicznej i dużej podaży mieszkań nie pojawiają się w Mińsku na większą skalę inwestorzy z zewnątrz. Miasto wystąpiło o włączenie do Tarnobrzskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, lecz jak dotąd z funkcjonowania w jej ramach skorzystały jedynie niewielkie, lokalne firmy. Rozwój gospodarczy w Mińsku Mazowieckim przejawia się w pierwszym rzędzie w postaci wysokiego popytu na rynku mieszkaniowym. Budownictwo stało się bardzo ważną dziedziną gospodarki, generując efekty mnożnikowe w sferze usług. Znaczący udział mają w nim lokalne przedsiębiorstwa. Ta sytuacja jest z kolei w dużej mierze związana z istnieniem w Mińsku zespołu szkół budowlanych o szerokim profilu, które zapewniają stały dopływ przygotowanych do zawodu młodych ludzi. Branża budowlana jest konkurencyjna, obejmując obok wykonawstwa projektowanie, aranżację wnętrza oraz planowanie przestrzenne. Pracuje w niej wielu architektów i urbanistów, coraz mniej jest w mieście nowych „gargameli”, wypadają z praktyki zawodowej słabsi projektanci. Wysoka podaż i standard mieszkań korzystnie oddziałują na jakość życia w Mińsku.

Dzięki właściwej polityce przestrzennej miasta zabudowa nie rozprzestrzeniała się dotychczas na tereny otwarte, zagospodarowywane były działki położone w obrębie zwartej zabudowy. Pozwoliło to na racjonalne wykorzystanie infrastruktury technicznej i utrzymanie względnie zwartej struktury przestrzennej miasta. Dopiero w następnych latach zabudowa wkroczy na otaczające tereny. Praktycznie brak obecnie wolnych, niezabudowanych terenów w mieście. Puste wcześniej place w mieście są zabudowane, stopniowo wyburzane są obiekty w złym stanie technicznym, a na ich miejscu powstają nowe, dobrze zaprojektowane budynki (fot. 1). Nie ma także większych problemów z rewitalizacją techniczną; wszystkie obiekty warte odnowienia zostały już praktycznie na nowo zagospodarowane. Każdy nowy obiekt jest opiniowany przez miejską komisję architektoniczno-urbanistyczną, obowiązuje limit wysokości budynków ze względu na pobliskie lotnisko wojskowe.

Fot 1. Mińsk Mazowiecki – wypełnianie luk po wyburzeniach (S. Kozłowski)

Photo 1. Mińsk Mazowiecki – filling in gaps after removal works (S. Kozłowski)

W Mińsku buduje się wiele mieszkań (fot. 2 i 3), w fazie projektowej jest osiedle na około 10 tysięcy mieszkańców. Ton w mieście nadają firmy deweloperskie (fot. 5). Największą z nich jest „PARTNER”, z jednoosobowym właścicielem, która wybudowała między innymi dom handlowy w centrum miasta (fot. 4), a na obrzeżach od strony Warszawy kompleks handlowy z placówkami firm takich jak Castorama, Empik, McDonalds. Jej założyciel i właściciel, zanim został przedsiębiorcą, inicjował wiele przedsięwzięć w skali miasta, przy czym obecnie także inicjuje i sponsoruje działania, między innymi w sferze kultury, zachęcając tym samym do podobnych działań inne firmy.

Fot. 2. Przykład nowej zabudowy w Mińsku (S. Kozłowski)

Photo 2. Example of new housing construction in Mińsk (S. Kozłowski)

Fot. 3. Mińsk Mazowiecki – nowe budynki mieszkalne w centrum miasta (S. Kozłowski)

Photo 3. Mińsk Mazowiecki – new residential buildings in the city centre (S. Kozłowski)

Fot. 4. Galeria handlowa firmy PARTNER w centrum miasta, Mińsk Mazowiecki (S. Kozłowski)

Photo 4. Shopping mall constructed by the firm PARTNER in the centre of Mińsk (S. Kozłowski)

Fot. 5. Nowy obiekt mieszkalno-biurowy w centrum Mińska (S. Kozłowski)

Photo 5. New building in Mińsk with office and residential space (S. Kozłowski)

Rozbudowane szkolnictwo w dziedzinie budownictwa, w tym także dróg i mostów, było czynnikiem, który przyczynił się do tego, iż firmy z Mińska Mazowieckiego działają na ogólnokrajowym rynku, są angażowane do budowy autostrad, a także warszawskiego metra. Podejmowano starania o powołanie filii wydziału budownictwa Politechniki Warszawskiej na bazie obiektów szkół budowlanych, jednak ze względu na bliskość Warszawy ministerstwo nie zaakceptowało odpowiedniego wniosku ze strony miasta. Obok ogólnokształcącego, ekonomicznego i artystycznego (szkoły muzyczne, plastyczne), średnie szkolnictwo techniczne w Mińsku jest wielokierunkowe, obejmując poza profilem budowlanym między innymi także geodezję i planowanie przestrzenne. Dzięki temu zapewniony jest dopływ nowych kadr do miejscowych przedsiębiorstw i instytucji. Generalnie ujmując, ludzie biznesu mają opinię odpowiedzialnych, solidnych w płatnościach. Nie tylko włączają się w różne podejmowane w mieście działania i wspomagają je finansowo, lecz także takie działania na rzecz Mińska podejmują.

Odczuwany jest niemniej brak przedsięwzięć w dziedzinie partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP) w części związany z otaczającą tę formę współdziałania atmosferą – posądzaniem o prywatę a nawet korupcję. Dotychczas takiej współpracy w Mińsku nie prowadzono, jednak miasto stosuje pewien zabieg, a mianowicie podejmuje próby realizowania uregulowanych prawnie

inicjatyw mieszkańców, którzy planują konkretne inwestycje, deklarując wkład własny oraz część wykonawstwa. W takich przypadkach władze miasta mają obowiązek wesprzeć te działania finansowo lub pisemnie uzasadnić tego odmowę. Na tej podstawie powstała pierwsza próba przełamania impasu. Mianowicie, w strefie położonej wokół dawnej Fabryki Urządzeń Dźwigowych kilka zlokalizowanych tam firm podjęło się budowy uzbrojenia podziemnego – wodnokanalizacyjnego. Miasto zobowiązało się z kolei do wybudowania ulic. Przedsięwzięcie to powiodło się, zgodnie z interesem obydwu stron. W okresie dziesięciu lat uczestniczące w porozumieniu firmy, jako właściciele powstałego majątku trwałego, mogą ten majątek zamortyzować zaliczając do kosztów i zmniejszając tym samym odprowadzane podatki.

W Mińsku Mazowieckim prowadzone są liczne inwestycje infrastrukturalne. W dziedzinie infrastruktury społecznej zbudowano w ostatnich latach między innymi nowoczesną szkołę gimnazjalną, rozbudowana została Szkoła Artystyczna, powstał ceniony przez mieszkańców Aquapark, a w jednej ze szkół, kosztem 20 mln złotych wielka sala gimnastyczna. W zakresie infrastruktury technicznej miasto wzbogaciło się o obwodnicę miejską, stację uzdatniania wody, nowoczesną oczyszczalnię ścieków z przepompownią i systemem kolektorów. O tę rozbudowę infrastruktury, w tym inwestycje drogowe zabiegał skutecznie sprawujący przez pięć kadencji swoją funkcję burmistrz miasta. Inwestycje te pozwoliły na ukształtowanie silniejszych związków Mińska z sąsiednimi gminami i miastami. Obecnie, gdy częściowo wspólna infrastruktura została stworzona, sąsiedzi nie odczuwają już potrzeby bliskiej współpracy.

Pod względem kierunków i natężenia migracji, Mińsk Mazowiecki ma charakter „przepływowy”. Wiele osób się w nim osiedla, wiele także przenosi gdzie indziej. Rozwinięty rynek mieszkaniowy sprzyja tego rodzaju decyzjom. Dwustronny układ migracji dotyczy także powiązań z Warszawą. Mińsk skorzystał na likwidacji województwa siedleckiego, co nastąpiło w 1999 roku w ramach reformy podziału administracyjnego kraju. Wcześniej Siedlce, dążąc do wzmocnienia swojej pozycji terytorialnej, pochłaniały większość publicznych środków inwestycyjnych w regionie. Zjawisko stosunkowo wysokiej mobilności ludności trudno ocenić jednoznacznie. Z jednej strony świadczy ona o dynamice miasta i inicjatywie jego mieszkańców, z drugiej oznacza pewną tymczasowość, a tym samym może ograniczać ich zaangażowanie w żywotne sprawy miasta.

Osoby napływające do Mińska pochodzą głównie z okolicznych miejscowości z obszaru powiatu, a także z powiatów sokołowskiego i węgrowskiego. Często rodzice z sąsiednich wsi kupują tu mieszkania dla swoich dzieci, które pozostają w Mińsku po ukończeniu szkół. Pewna liczba osób wykształconych przeniosła się z Siedlec po utracie miejsc pracy w instytucjach wojewódzkich; część spośród nich pracuje w swoich specjalnościach dojeżdżając do Warszawy¹⁰.

W powiązaniach miasta w przestrzeni oraz w cyklu życiowym jego mieszkańców dużą rolę odgrywają dojazdy – najpierw do szkół, później do uczelni – z reguły w Warszawie; następnie do pracy do Warszawy, do której dojeżdżają ludzie różnych zawodów, często po studiach – lekarze, prawnicy, urzędnicy,

¹⁰ Dotyczy to także innych sytuacji. Na przykład, właściciel „Sokołowa” sprowadził z Siedlec i okolic pracowników do posiadanych ośmiu sklepów firmowych w Mińsku.

naukowcy. Pomimo iż wiele znanych marek ma swoje sklepy w Mińsku, na zakupy dóbr wyższego rzędu jego mieszkańcy udają się z reguły do Warszawy. Ma to miejsce szczególnie w weekendy, a wyjazdy są często łączone z wypoczynkiem, uczestnictwem w imprezach kulturalnych, a także imprezach sportowych. Powiązania firm jest trudno wyśledzić, jest to część ich wewnętrznych strategii, wiadomo jedynie o niektórych (por. wspomniany wyżej przykład „Sokołowa”). W Mińsku zlokalizowana jest tylko jedna instytucja administracji państwowej ponadpowiatowego poziomu, a mianowicie terenowe biuro Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska. Przestrzenny zasięg działalności tej placówki obejmuje wschodnią część województwa mazowieckiego.

Struktura zatrudnienia jest w Mińsku Mazowieckim silnie zróżnicowana. Pod względem udziału w ogólnym zatrudnieniu działalności zaliczonych do kulturalno-kognitywnych (sekcje EKD: J, K, M i R) Mińsk nie zajmuje co prawda wysokiej pozycji spośród 16 miast objętych badaniem (por. rozdz. 4.3), wyprzedza jednak między innymi Siedlce i Ełk – ośrodki rangi sub-regionalnej. W latach 2005–2011 w każdej z wymienionych sekcji zarejestrowano bezwzględny przyrost liczby zatrudnionych (tab. 7), co może wskazywać na korzystny kierunek przemian pełnionych przez miasto funkcji. Największy wzrost, o ponad 120 procent wystąpił w sekcji R, obejmującej działalność związaną z kulturą i rekreacją. Świadczy to o wysokim zapotrzebowaniu mieszkańców Mińska na dobra kultury, jak również na przywiązywanie do nich istotniej wagi przez władze miasta.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że oprócz osób bezpośrednio zaangażowanych – zatrudnionych w tej dziedzinie, do ludzi kultury należy również zaliczyć pracujących społecznie członków organizacji pozarządowych, którzy są inicjatorami i współorganizatorami wydarzeń kulturalnych. Mińsk Mazowiecki jest miastem, w którym życie kulturalne odgrywa dużą rolę. Istnienie silnego i aktywnego środowiska zarówno organizatorów i animatorów kultury, jak i twórców oraz przedstawicieli sfery biznesu, która te działania wspiera sprzyja temu, iż krąg odbiorców dóbr kultury jest bardzo szeroki. W działaniach tych uczestniczą organizacje pozarządowe, takie jak Mińskie Towarzystwo Kultury, Stowarzyszenie Plastików SMS, Niezależna Inicjatywa Kulturalna. Krąży nawet opinia, że „Mińsk muzyką stoi”.

Największą placówką kulturalną jest Dom Kultury, umiejscowiony w Pałacu Dernałowiczów w centrum miasta, otoczony pięknym parkiem (fot. 6). Organizuje się w nim wiele wystaw i imprez, cyklicznych jak i okazjonalnych, we współpracy z innymi ośrodkami w kraju (zwłaszcza w Warszawie i Krakowie) i za granicą. Do najbardziej znanych imprez należą: kilkudniowy festiwal Himilsbacha, który się w Mińsku urodził oraz Festiwal Piotra Skrzyneckiego, organizowany przy udziale krakowskiej Piwnicy pod Baranami. Znakomita praca zespołu promocji zapewnia nie tylko udział wielu znanych twórców i zespołów, lecz także poważnych sponsorów i partnerów medialnych, wśród nich Telewizji Polskiej. Mińsk miał to szczęście, że wielu jego mieszkańców włączało się od dawna w życie kulturalne w mieście, najpierw społecznie, a w późniejszych latach także jako sponsorzy. Dzięki entuzjazmowi, inwencji i pasji ludzi związanych z kulturą, często z organizacji pozarządowych, mieszkańcy Mińska chętnie uczestniczą w różnorodnych wydarzeniach kulturalnych – spotkaniach literackich, wystawach, warsztatach tematycznych (poświęconych na przykład fantastyce). Do ich organizacji włączają się lokalne i ogólnokrajowe gazety, które je sponsorują, drukują plakaty itp.

Dużą estymą cieszą się w Mińsku również inne instytucje kulturalne, w tym Biblioteka Miejska, Muzeum Ziemi Mińskiej, finansowane przez miasto. Oprócz pracowników i entuzjastów, związanych z kilkoma wymienionymi placówkami kulturalnymi, wśród grupy kreatywnej należy wyróżnić środowisko pedagogów skupione wokół miejscowych szkół średnich. Bardzo prężne jest środowisko muzyków, działające w ramach Szkoły Muzycznej. Szkoła ta, ostatnio rozbudowana, stała się załącznikiem Miejskiej Szkoły Artystycznej, do której przyjmowane są dzieci obdarzone różnorodnymi talentami, które mogą później z powodzeniem rozwijać na studiach. W ramach Zespołu Szkół Ekonomicznych funkcjonuje w mieście także liceum plastyczne. Ma ono dobrą renomę i rekrutuje uczniów zarówno z samego miasta, jak i z odległych od Mińska miejscowości.

Fot. 6. Mińsk Mazowiecki, Dom Kultury w Pałacu Dernałowiczów (S. Kozłowski)
Photo 6. Mińsk Mazowiecki, Cultural Centre in the Dernałowicz Palace (S. Kozłowski)

Ze Szkołą Muzyczną związane jest grono profesjonalistów, a zarazem pasjonatów, dzięki którym istnieją w mieście orkiestry, w tym orkiestra kameralna oraz big-band. Występują one nie tylko w Mińsku, lecz odbywają także tournée po wielu krajach Europy. Utworzono również miejską Orkiestrę Dętą, prowadzoną przez wykładowców tej szkoły, która uświetnia odbywające się w mieście uroczystości, a także chór działający w ramach Miejskiego Towarzystwa Muzycznego. Organizowany jest Festiwal Orkiestr Dętych, a także muzyczny Festiwal 4M, który przyciąga głównie młodzież. Istotny jest tutaj czynnik bliskości położenia względem Warszawy, z której dojeżdża większość związanych ze Szkołą Muzyczną pedagogów. Codzienny kontakt ze stolicą jest w tym przypadku niezwykle korzystny dla Mińska.

Obok twórców oraz propagatorów kultury, w kategorii zawodów kulturalno-kognitywnych reprezentowanych w Mińsku Mazowieckim należy wyróżnić działających w mieście informatyków. W Mińsku istnieje duży rynek grafiki komputerowej, zwłaszcza projektowania (także produkcji) kart plastikowych, oferujący wysokiej klasy usługi w tej dziedzinie.

W mieście funkcjonują także kancelarie adwokackie, radców prawnych, dobrze wyposażone placówki stomatologiczne i farmaceutyczne. W odniesieniu do tych wiedzochłonnych, wyspecjalizowanych funkcji położenie Mińska w zasięgu bezpośredniego oddziaływania Warszawy nie oznacza wyraźnego tłumienia rozwoju. Mińsk Mazowiecki osiągnął pewną progową wielkość oraz potencjał nabywczy mieszkańców, który pozwolił na ukształtowanie się w tym zakresie lokalnego rynku usług wyższego rzędu.

Tabela 7. Liczba zatrudnionych osób w czterech sekcjach: J, K, M, R w latach 2005, 2008, 2009 i 2011 w Mińsku Mazowieckim

Mińsk Maz.	J	K	M	R
2005	60	150	39	54
2008	76	209	62	66
2009	129	206	66	79
2011	107	231	83	119

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

5.3. ANALIZA STRATEGIE ROZWOJU MIASTA I GMINY

5.3.1. PODSTAWOWE INFORMACJE O DOKUMENCIE

Strategia rozwoju Miasta Mińsk Mazowiecki do 2025 roku opracowana w 2015 roku przez Radę Miasta oraz Burmistrza jest najkrótszym z analizowanych przez nas dokumentów. Na 65 stronach prezentowane są wszystkie informacje odnośnie funkcjonowania miasta oraz jego potencjalnych kierunków rozwoju. Raport jest zaktualizowaną i dogłębnie przerezagowaną wersją *Strategii... do 2020 roku*.

W *Strategii Rozwoju Mińska Mazowieckiego do roku 2025* uwzględnia się kilka dokumentów wyższego rzędu. Pierwszym z nich jest *Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku – Innowacyjne Mazowsze*. Najistotniejszym z punktu widzenia autorów strategii dla Mińska Mazowieckiego jest położenie w Obszarze Metropolitalnym Warszawy co daje szansę na wzmocnienie powiązań z głównym ośrodkiem regionu, ale także pozwala czerpać korzyści z „dostępności wyspecjalizowanych usług oraz bliskości chłonnego rynku”.

Kolejnym z uwzględnianych dokumentów jest *Strategia Rozwoju Obszaru Metropolitalnego Warszawy do roku 2030*. Autorzy skupiają się na istotnych dla Mińska Mazowieckiego kwestiach dostępności komunikacyjnej, współpracy międzygminnej i możliwości rozwoju przedsiębiorczości. Ostatnim ze wzmiankowanych dokumentów zewnętrznych jest *Strategia Europa 2030*. Najmocniej akcentowane przez autorów Strategii dla Mińska Mazowieckiego są m.in. kwestie innowacyjności dla przedsiębiorców, wzmocnienia jakości kapitału ludzkiego oraz zwiększenia możliwości zatrudnienia.

5.3.2. PROFIL DZIAŁALNOŚCI I POTENCJAŁ MIASTA

W analizowanym dokumencie identyfikowane są obszary, w których rozwój jest kluczowy dla funkcjonowania miasta w przyszłości. Należy dodać, że cele, mimo znacznego poziomu ogólności, identyfikowane są w niezwykle ambitny sposób, odwołując się do szeregu pojęć znajdujących się obecnie w centrum dyskursu na poziomie ponadkonstytucyjnym, tak w instytucjach Unii Europejskiej jak organizacji o zasięgu światowym, dotyczącymi zazwyczaj znacznie większych organizmów miejskich. Mińsk Mazowiecki ma być zatem do 2025 miastem *zaspokajającym oczekiwania mieszkańców związane z jakością życia*, a czyniącym to między innymi poprzez wdrażania rozwiązań z zakresu „*Smart City*” i kompleksowych „*usług społecznych*”.

Kolejnym z celów stawianych w raporcie jest wspieranie przedsiębiorczości lokalnej, a w tym: *edukacja dostosowana do potrzeb przedsiębiorców, przygotowane tereny inwestycyjne [...] inicjowanie współpracy na linii biznes-administracja-instytucje otoczenia biznesu*, ale także promocję gospodarczą miasta.

Co istotne z punktu widzenia niniejszej publikacji, jednym z głównych celów strategicznych miasta, identyfikowanych w opisywanej strategii, jest wykorzystanie położenia w Obszarze Metropolitalnym Warszawy. Bliskość Warszawy jest tu traktowana jako jeden z głównych atutów miasta, mający bezpośrednie przełożenie na jego potencjał ludnościowy i ekonomiczny. Poza tym istotna dla funkcjonowania miasta ma być także *współpraca z najbliższym otoczeniem* oraz zintegrowanie społeczne, gospodarcze i przestrzenne, realizowane wokół wykształconej tożsamości lokalnej.

Strategia zawiera rozbudowaną analizę SWOT. Istotnymi z punktu widzenia niniejszej publikacji mocnymi stronami gminy jest dobry stan infrastruktury technicznej oraz społecznej, prężnie rozwijająca się mała i średnia przedsiębiorczość, wysoki poziom bezpieczeństwa i dogodnie położenie komunikacyjne oraz bliskość Warszawy.

W analizie przeważają jednak słabe strony miasta. Krytyczne podejście nie jest jednak w tego typu dokumentach wadą, pozwala bowiem, poza warstwą opisową, diagnozować kluczowe płaszczyzny zmiany. Najważniejszymi z nich są: niedrożność układu komunikacyjnego, problem z jakością niektórych dróg w mieście i niewystarczająca oferta spędzania wolnego czasu czy braki komunikacji miejskiej. W kwestiach społecznych zauważana jest niedostateczna integracja i aktywność mieszkańców oraz niski poziom dostosowania miasta dla potrzeb osób niepełnosprawnych.

5.3.3. DZIAŁALNOŚCI KULTURALNO-KOGNITYWNE

Analizowany dokument nie odnosi się wprost do działalności kognitywno-kreatywnej. Jedynie w warstwie deklaratywnej, na poziomie celów strategicznych oraz w nawiązaniu do dokumentów wyższego rzędu, jak strategia wojewódzka, stawia nacisk na innowacyjną przedsiębiorczość. W starszej wersji Strategii nawiązania te pojawiały się także w niewielu miejscach. Wydaje się, iż innowacyjność, kreatywność, stymulowanie rozwoju tych cech, ma znaczenie stricte praktyczne, stanowi bowiem istotne ułatwienie w sięganiu po fundusze strukturalne UE. Ilustruje to następujący fragment tekstu:

W okresie programowania 2007–2013 najważniejszym dokumentem, którym należy się kierować przygotowując projekty do aplikowania o dofinansowanie, jest Strategia Lizbońska. Dokument ten, to długofalowy program społeczno – ekonomiczny, zakładający modernizację gospodarek krajów Unii Europejskiej poprzez wsparcie m.in.: działań edukacyjnych, innowacji, przedsiębiorczości, nowych technologii i badań oraz ochrony środowiska. To właśnie inwestycje odnoszące się do tych działań, będą miały największe szanse na uzyskanie wsparcia ze środków Unii Europejskiej. Cele i plany inwestycyjne Gminy Mińsk Mazowiecki, zawarte w niniejszym dokumencie zostały zaprezentowane z uwzględnieniem założeń Strategii Lizbońskiej (2007–2013).

Wymienione odwołania przekładają się na cele strategiczne, wśród których na pierwszym miejscu znalazł się: *Rozwój potencjału ludzkiego, wiedzy, innowacji i zachowań obywatelskich mieszkańców gminy (2007–2013)*. W jego ramach autorzy raportu uwzględniają rozwój funkcji edukacyjnych i oświatowych, budowę i modernizację infrastruktury sportowej, nowoczesne formy edukacji, w tym także edukacji dorosłych, zapewnienie dostępu do Internetu oraz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

W dokumencie nie pada określenie działalności kulturalno-kognitywna lub kreatywna. Nie pojawiają się także określenia bliskoznaczne. Pośrednio można jednak identyfikować wskaźniki rozwoju działalności tego typu na podstawie prezentowanych w raportach danych o zatrudnieniu w poszczególnych sektorach gospodarki.

Według analizowanych dokumentów, jedną z mocniejszych stron Mińska są wydarzenia kulturalne. Przekłada się to na wysoki udział mieszkańców w imprezach masowych, ponad dwukrotnie większy niż w porównywalnych wielkością miastach regionu. W raporcie podkreśla się też silne zaplecze miasta w tym zakresie, stanowią je Miejski Dom Kultury, Miejska Szkoła Artystyczna oraz Muzeum Ziemi Mińskiej. Nie zmienia to jednak faktu, że według autorów Strategii 2025 jednym z problemów miasta jest niewystarczająca oferta spędzania wolnego czasu. Związane jest to między innymi z brakiem kina, czy szerzej z niedostosowaniem oferty kulturalnej do potrzeb mieszkańców, co jest wynikiem niedostatecznej znajomości tychże potrzeb. Prowadzi to w efekcie do tego, że: *część z mieszkańców Mińska Mazowieckiego korzysta z możliwości oferowanych przez inne ośrodki. Bliskość Warszawy przy jej równoczesnej wysokiej dostępności transportowej (przede wszystkim kolejowej) powoduje, że stolica w naturalny sposób staje się dla części mińszczan nie tylko miejscem pracy i edukacji, ale także miejscem spędzania wolnego czasu.*

5.3.4. ZASIĘG PRZESTRZENNY

Mińsk Mazowiecki ma umowy o partnerstwie z szeregiem miast: *Saint Egreve* we Francji, *Telsiai* na Litwie, *Krnov* w Czechach, *Karben* w Niemczech, *Cori* we Włoszech, *Rocheford* we Francji, *Orsza* na Białorusi, *Borodjanka* na Ukrainie, *Łuchawica* w Rosji, *Lacey* w USA oraz *Pefki* w Grecji (2007–2013). Przynosi to wymierne korzyści w postaci organizacji i uczestnictwa w obozach sportowych, wzajemnych wizytach uczniów szkół, kontaktach orkiestr, udziałach i organizacji imprez sportowych i obozów letnich dla młodzieży, wzajemnych wizyt podczas obchodów ważnych dla miast wydarzeń oraz wymiany artystycznej.

W *Strategii do 2025 roku* Mińsk Mazowiecki porównywany jest z wybranymi miastami Obszaru Metropolitalnego Warszawy. Opracowanie to w znacznym stopniu, podobnie zresztą jak poprzednie, równolegle analizuje relacje z Warszawą jako głównym ośrodkiem regionu. Pod tym kątem w szczególności przedstawiane są dane demograficzne i oferta mieszkaniowa miasta.

Autorzy Strategii podkreślają stały wzrost liczebności mieszkańców, będący wyraźnym trendem od 2009 r. Jest on efektem stałego napływu ludności spoza obszaru miasta przy jednoczesnym niskim odpływie dotychczasowych mieszkańców. Atrakcyjność mieszkaniowa Mińska Mazowieckiego wynika wg autorów Raportu w znacznym stopniu z bliskości Warszawy.

Cechy te przekładają się na zwiększone zainteresowanie deweloperów, a co za tym idzie na dalsze rozbudowywanie bazy mieszkaniowej i wzrost ilości ludności miasta. Według autorów Strategii na zamieszkanie w gminie decydują się głównie osoby młode. Ilustrują to następujące fragmenty: *Wiele z nich, pomimo zmiany miejsca zamieszkania, w dalszym ciągu zatrudnionych jest w Warszawie. Jednakże przewagi wynikające z rachunku ekonomicznego oraz oferowanej przez miasto jakości życia najwyraźniej bilansują niekorzyści wynikające z konieczności codziennego poświęcania czasu na dojazd do pracy* (2025). Co ciekawe, w starszej wersji strategii większy nacisk kładziono na przyczyny tego zjawiska: *Jednocześnie, rosnąca wartość gruntów i ceny nieruchomości w Warszawie sprawiają, że mieszkania w dobrych lokalizacjach (o dobrej dostępności do środków utrzymania i usług) stają się coraz bardziej niedostępne dla całych grup mieszkańców. Z tego powodu osoby pracujące w Warszawie poszukują miejsca zamieszkania wokół metropolii, w gminach, w których ceny nieruchomości nie są wygórowane, a komunikacja z Warszawą – dogodna.*

Tendencje te, niezależnie od tego, gdzie postawi się akcent powodują, że Mińsk Mazowiecki staje się dogodnym miejscem zamieszkania, pozwalającym na realizowanie ambicji zawodowych, a jednocześnie na korzystanie z oferty usług specjalistycznych oferowanych w stolicy. Autorzy nowszego opracowania wyrażają zaniepokojenie ostatnim z wymienionych aspektów, podczas gdy w starszej wersji postulowało się, aby miasto stało się kolejną „sypialnią” dla mieszkańców stolicy. Sprzyjać temu miała istotna różnica w cenach domów i mieszkań pomiędzy omawianą lokalizacją a stolicą: *duże zainteresowanie Mińskiem Mazowieckim w tym aspekcie jest pochodną z jednej strony dobrego połączenia komunikacyjnego z Warszawą oraz niższych – w porównaniu ze stolicą – cen, zarówno w odniesieniu do kosztów życia, jak też zakupu nieruchomości.* (Strategia do 2020). W nowej strategii korzyściom statusu kolejnej „sypialni” Warszawy przeciwstawiane są potencjalne zagrożenia społeczne i ekonomiczne: *obserwowane procesy mają poważne konsekwencje ekonomiczne w postaci zmniejszenia popytu wewnętrznego i wpływów finansowych do budżetu miasta. To z kolei przekłada się na ograniczenie możliwości inwestycyjnych, między innymi w zakresie infrastruktury społecznej. Zwiększona mobilność przestrzenna mieszkańców w wymiarze społecznym prowadzi natomiast do osłabienia więzi towarzyskich i rodzinnych, a także przywiązania do miejsca. Ma to poważne konsekwencje dla możliwości budowania tożsamości miasta i rozwijania patriotyzmu lokalnego* (2025). Taka sytuacja może prowadzić w przyszłości do odpływu mieszkańców, którzy ze względu na niewystarczające możliwości realizowania potrzeb w miejscu zamieszkania, przy jednoczesnym słabym poczuciu więzi z Mińskiem Mazowieckim, mogą skorzystać z oferty innych, porównywalnych miast regionu. W strategii 2025 wprost nawiązuje się do zjawiska silnej konkurencji gmin należących do Obszaru Metropolitalnego Warszawy.

Co istotne, w czasach wysokiego wzrostu współczynników scholaryzacji, szczególnie na poziomie szkolnictwa wyższego, także z usług edukacyjnych mieszkańcy Mińska Mazowieckiego mogą bez przeszkód korzystać w Warszawie. In minus w kwestii komunikacji ze stolicą wymienia się w nowszej wersji strategii zbyt niską częstotliwość kursowania pociągów w godzinach popołudniowego szczytu oraz ograniczone możliwości komunikacyjne w godzinach wieczornych i nocnych.

W Strategii do 2020 roku poruszany jest także temat promocji gminy, szczególnie w kontekście promowania się w Warszawie. *Promocję inwestycyjną należy zorientować pod konkretne grupy potencjalnych inwestorów. Wymaga to profesjonalnego podejścia, kontaktów, konsekwentnego kreowania nowego wizerunku gminy. Wszystkie działania promocyjne powinny być realizowane pod hasłem, logo lub tytułem sztandarowej atrakcji. W promocji takiej wielce pomocnym są imprezy o randze regionalnej lub ogólnokrajowej czy międzynarodowej. Wydaje się, iż funkcjonujące obecnie na terenie Miasta Mińska Mazowieckiego imprezy są zbyt niskiej rangi, aby przelożyć się na skuteczny efekt promocyjny. Należy zatem doprowadzić do wykreowania takiej imprezy, która nawiązywać będzie np. do ważnego wydarzenia z przeszłości. Oczywistym polem działań promocyjnych jest Warszawa.*

5.3.5. PODSUMOWANIE

Obydwie opisywane strategie bardzo silnie pozycjonują Mińsk Mazowiecki w relacji do Warszawy. Jest to niewątpliwie spowodowane bliskością stolicy oraz dogodnymi warunkami komunikacyjnymi, co czyni, że opisywane miasto może stać się bezpośrednim zapleczem mieszkaniowym Warszawy. Pozwala to zniwelować negatywne tendencje migracyjne, szczególnie wśród młodszych mieszkańców, którzy aktywnie poszukując pracy w stolicy nie muszą zmieniać miejsca zamieszkania. Jednocześnie, dzięki relatywnie niskim cenom nieruchomości i niższym niż w Warszawie kosztom utrzymania, do Mińska Mazowieckiego napływa stały strumień nowych mieszkańców z regionu, ale i spoza jego granic. Bliskość stolicy oraz silna konkurencja o nowych mieszkańców między gminami Obszaru Metropolitalnego Warszawy, utrudnia długookresowe planowanie, jednocześnie wymuszając na władzach szereg działań mających zwiększyć atrakcyjność Mińska dla obecnych jak i potencjalnych mieszkańców.

5.4. ANALIZA TREŚCI WYWIADÓW

W Mińsku przeprowadzono łącznie 10 wywiadów pogłębionych – pięć z ekspertami, reprezentującymi władze samorządowe oraz ważne instytucje publiczne w mieście, oraz pięć z przedstawicielami zawodów kulturalno-kognitywnych. Badanie uzupełniono kilkoma ankietami skierowanymi do drugiej spośród wymienionych grup. Ankiety pozwoliły na ocenę przestrzennego zasięgu działalności zawodowej osób, a także określenie przykładowej ścieżki zawodowej, począwszy od miejsca uzyskania wykształcenia po plany na przyszłość. Uzyskane wyniki pokazują bardzo silne związki Mińska z Warszawą, wynikające nie tylko z naturalnej bliskości miast, lecz także tworzącej się komplementarności funkcjonalnej.

Struktura zawodowa, wykształcenie a profil funkcjonalny miasta

Respondenci wywiadu wskazują na wysoki poziom wykształcenia mieszkańców i liczną grupę przedstawicieli zawodów kulturalno-kognitywnych: *Mińsk to miasto dobrze wykształconych, społecznie mobilnych ludzi*; „udział grupy kreatywnej jest znaczący, to grubo ponad 50%”. Często zwraca się uwagę na zmieniające się preferencje w zakresie podejmowanych przez mieszkańców Mińska kierunków studiów. Podczas gdy do pewnego czasu wybierano głównie kierunki humanistyczne i społeczne, obecnie potrzeby rynku pracy zmieniają ten trend: *Mińszczanie lubią studiować w Warszawie lub w Pułtusk*,

preferują kierunki humanistyczne, choć ostatnio coraz większym powodzeniem cieszy się Politechnika Warszawska. Więcej osób decyduje się na kierunki techniczne, zarówno na poziomie średniego, jak i wyższego wykształcenia: coraz mniej studiuje różne socjologie, nie chcąc zasilać grupy bezrobotnych. W Mińsku potrzebni są specjaliści. Kilku respondentów zwraca uwagę na to, że rodzimi Mińszczanie po studiach często wracają do siebie: „wielu z tych którzy na okres studiów przenieśli się do Warszawy, czy innych miast, wraca do Mińska. Wielu także wraca z zagranicy, np. ze względów rodzinnych. Mińsk to jest dobre miejsce do zamieszkania. Mówiąc o wykształceniu mieszkańców, respondenci wielokrotnie wspominają o roli wojskowych w życiu miasta – z 23 Bazy Lotnictwa Taktycznego, zlokalizowanej pod Mińskiem, oraz Ośrodka Szkolenia Żandarmerii. Jest również grupa wciąż młodych, a już emerytowanych wojskowych. Jak podkreśla jeden z ekspertów: *wojskowi biorą czynny udział w życiu społecznym miasta, wspierają imprezy zorganizowane, ci emerytowani z powodzeniem znajdują zatrudnienie jako nauczyciele pływania, w turystyce, w salonach masażu sportowego...*

Eksperti wskazują na wyraźną specjalizację miasta w zakresie wybranych sektorów oraz brak wielkopowierzchniowego przemysłu. W kilku wywiadach zwraca się uwagę na prężny sektor budowlany, zatrudniający zarówno wykształconych w Mińsku specjalistów techników, jak i pracowników innych branż – inżynierów, architektów, na ogół absolwentów uczelni warszawskich. Podkreśla się dynamikę rynku deweloperskiego, nie tylko mieszkaniowego, który wpływa na zatrudnienie, osiedlanie się nowych mieszkańców oraz rozwój usług w zakresie hotelarstwa, gastronomii i handlu: *bardzo silna jest w mieście gastronomia, np. taka Mazowszanka*. Jednocześnie eksperci zwracają uwagę na upadek lub przynajmniej stagnację w zakresie drobnego handlu i usług – *dominują nowe centra wielkopowierzchniowe, kompleksy budowane w centrum i na obrzeżach miasta, które powodują naturalną śmierć małych sklepików i innych lokalnych usług; [...] sklepy wielkopowierzchniowe wypierają te detaliczne*. Poza budownictwem i rynkiem deweloperskim wśród istotnych dla miasta branż zwraca się również uwagę na naprawę taboru kolejowego, związaną z lokalizacją części działalności spółki PESA z Bydgoszczy, która przy wyborze miejsca miała się kierować dużymi potrzebami aglomeracji warszawskiej w zakresie obsługi wagonów. W przypadku obu branż około-przemysłowych podkreśla się znaczenie bliskości Warszawy oraz potencjału ludnościowego obszaru stołecznego. Respondenci wspominają także rolę dwóch innych zakładów przemysłowych – ZNTK oraz FUD, które wygaszając lub ograniczając swoją działalność pozostawiły wykształconych specjalistów. Część tych osób założyła własną działalność w różnych branżach, inni wyjechali do Warszawy lub zagranicę. Eksperti wymieniają kilka branż usługowych, które z powodzeniem rozwijają się w mieście. Są to m.in. usługi bankowe, doradztwo ubezpieczeniowe, reklama i grafika komputerowa oraz wspomniane, usługi architektoniczne. Mówi się także o innych branżach z grupy kulturalno-kognitywnych zatrudniających lokalnych specjalistów: *bardzo silny jest rynek grafiki komputerowej, tu jesteśmy konkurencyjni nawet w stosunku do Warszawy. Jest wiele kancelarii prawnych, świetnych jednostek medycznych, wspaniałe wyposażonych gabinetów stomatologicznych oraz aptek, gdzie pracują świetni farmaceuci. Adwokaci i radcy prawni są aktywni, uczestnicząc w inicjatywach społecznych*. Jednocześnie jednak w wywiadzie z przedstawicielką zawodu kulturalno-kognitywnego pojawia się następująca obserwacja dotycząca lokalnych usług: *w Mińsku brakuje kina, zimą zamiast na korcie tenisowym gramy na boisku hali*

sportowej, basen jest od niedawna, z usług stomatologicznych i ginekologicznych wolę korzystać w Warszawie. Podobnie bardziej ufam warszawskim szkołom, żałuję, że syn nie chce do liceum dojeżdżać właśnie tam. Podczas gdy wysoko ocenia się realizowane inwestycje infrastrukturalne – transportowe, handlowe, w przestrzeni publicznej, w zakresie niektórych wyspecjalizowanych usług zauważa się pewien niedostatek. Respondentka zapytana o przyczyny niepełnej satysfakcji z usług w Mińsku tłumaczy to bliskością Warszawy i istniejącą tam ofertą. Jednocześnie stwierdza: *brak pełnej oferty usługowej w Mińsku zauważa się w dni wolne od pracy, święta. Wówczas Mińszczanie jeżdżący na co dzień do pracy do Warszawy pozostają w domu i brakuje im tego co jest dostępne w stolicy. Podczas tygodnia pracy większość spraw załatwia się w Warszawie.*

Określony profil funkcjonalny miasta powoduje, że w zawodach na które istnieje popyt pozyskuje się pracowników z Mińska oraz okolicznych obszarów, w zakresie innych branż znaczna część ludzi wykształconych pracuje w Warszawie. Niektórzy także znajdują zatrudnienie w innych miastach, głównie w Siedlcach, Suwałkach lub Sokołowie Podlaskim. Na ogół wśród zewnętrznych lokalizacji miejsca pracy podkreśla się jednak dominację Warszawy, wskazując na pozytywną rolę stolicy w tym zakresie. Na pytanie o to, jakie są miejsca docelowe odpływu mieszkańców, respondenci zgodnie odpowiadają, że na pierwszym miejscu tym celem jest Warszawa.

Wykształceni i lokalne elity

Eksperci i przedstawiciele zawodów kulturalno-kognitywnych zwracają uwagę na zaangażowanie różnych grup zawodowych w życie miasta, ich bierną lub aktywną postawę. Jeden z ekspertów mówi na przykład: *środowiska pisarskie, malarskie zaczynają być widoczne w mieście (...). Ci pracujący w Warszawie także chcą uczestniczyć w imprezach spotkaniach organizowanych przez Muzeum czy Bibliotekę. (...) Z kolei liczne środowisko doradców prawnych jest hermetyczne, raczej aspołeczne, niekreatywne. Podobnie architekci i projektanci. Naukowcy nie są zbyt aktywni, głównie spędzają czas w Warszawie. Specyficzną grupą są pracownicy reklamy. Są twórczy, poszukujący, choć głównie pod kątem swoich interesów. Oni wymuszają jednak czasem pewne działania w mieście.* Podkreśla się wysoki poziom szkół średnich, szczególnie kierunków artystycznych. Absolwenci tych szkół, np. Miejskiej Szkoły Artystycznej po odbyciu studiów często wracają do siebie a następnie angażują się w życie artystyczne miasta. W wywiadach podkreśla się rolę środowisk muzycznych w życiu Mińska, organizowane przez te środowiska imprezy i festiwale: *stworzona przez nauczycieli naszej szkoły muzycznej Orkiestra Dęta dodaje sporo powagi i prestiżu lokalnym imprezom.* W jednym z wywiadów mówi się nawet o tym, że Mińsk nazywany jest miastem muzyki, ze względu na poziom artystyczny i aktywność tego środowiska.

Mówiąc o lokalnych elitach i kreatywności mieszkańców jeden z ekspertów wspomina o grupie Mińszczan, którzy organizują festiwale sztuki i *sprzedają wytwory sztuki niekonwencjonalnej, działając często poza miastem, także w Warszawie.* Są to przedstawiciele różnych zawodów, którzy często sztukę traktują jako hobby: *jest to około 20 osób, którzy działają bardzo szeroko, często społecznie, bardzo aktywnie, kreatywnie.* Inną aktywną grupą są przedstawiciele biznesu. W wywiadach wspomina się o roli firmy PARTNER, o bezinteresownej potrzebie działań i wspieraniu kultury. W rozmowach na temat elit lokalnych podkreśla się także rolę wojska jako aktywnego środowiska w mieście: *szkoła żandarmerii ma swój własny ośrodek kultury.*

Działania lokalnych elit ogniskują się także wokół instytucji kultury – wspomnianych szkół, Muzeum Ziemi Mińskiej, Miejskiego Domu Kultury i Biblioteki Miejskiej (fot. 7). W Mińsku działają także organizacje pozarządowe, które angażują różne grupy społeczne, w tym dzieci i młodzież. Ciekawą inicjatywą jest wspomniane przez jedną z respondentek „Międzykulturowe Lato”, cykliczna impreza, skierowana do młodych Mińszczan: *Co roku przez kilka tygodni w Mińskich szkołach organizuje się zajęcia dla dzieci i młodzieży poświęcone poznawaniu innych kultur. Angażowani są wolontariusze z różnych krajów. Przez ten czas Mińsk staje się przysłowiowym pępkiem świata. Nawet znajomi z Warszawy zazdroszczą nam jakości tego przedsięwzięcia. Ciekawe, że organizatorka nie myśli o tym, aby robić to w Warszawie, tylko tutaj.*

Fot. 7. Nowy gmach Biblioteki Miejskiej (S. Kozłowski)
Photo 7. New Public Library (S. Kozłowski)

Sypialnia Warszawy?

Ze względu na lokalizację Mińsk w zasięgu godzinnej dojeżdżalności do Warszawy, różnice w poziomie płac i różnorodności rynku pracy na korzyść Warszawy oraz cen gruntów i metra kwadratowego mieszkania na korzyść Mińska, to drugie miasto wydaje się spełniać warunki naturalnej sypialni Warszawy. Z wywiadów wynika z jednej strony, że tak jest, z drugiej jednak wskazuje się na niezależność i odrębność miasta, którego mieszkańcy niejednokrotnie starają się żyć „*tyłem do stolicy*”. Jeden z pytaných respondentów twierdzi, że bywa w Warszawie rzadko i nie ma potrzeby tam jeździć. Co ciekawe, osoba ta urodziła się w Warszawie i mieszkała tam zanim założyła rodzinę w Mińsku. Od 15 lat pracuje w Mińsku i okolicach. Inni respondenci wskazują na wyraźny podział funkcji między Mińskiem a Warszawą, brak w tym względzie konfliktu: *w Mińsku można mieszkać, korzystać z wielu funkcji, a w razie czego blisko jest Warszawa z jej rynkiem pracy i ofertą w każdym zakresie.*

Większość ekspertów twierdzi, że Mińsk skorzystał na likwidacji województwa siedleckiego, oraz, że stanowi naturalne zaplecze Warszawy. Do miasta napływa ludność z okolic Mińska, a także powiatów Sokołowa i Węgrowska oraz część wykształconych osób z Siedlec, które utraciły swoje stanowiska w administracji publicznej. Osoby te mieszkają w Mińsku, natomiast w wielu przypadkach poszukują pracy w Warszawie. Czasem również Warszawianie decydują się na budowę domu w okolicach Mińska, kierując się cenami ziemi,

sprawnym dojazdem transportem publicznym, a także walorami środowiska i jakością życia w Mińsku.

Obserwowane tendencje nie wskazują na typowe zjawisko drenażu społecznego, charakterystycznego dla układu przestrzennego w którym dominuje wielka metropolia i następuje wypłukiwanie funkcji. Bliskość Warszawy pozwala Mińszczanom na korzystanie z rynku pracy i pełnego zakresu funkcji jakie miasto oferuje, jednocześnie także na pozostanie w miejscu zamieszkania, co pozwala na zachowanie i rozwój wybranych funkcji mniejszego ośrodka i obsługę mieszkańców okolicznych gmin, głównie położonych na wschód i północ od Mińska: *napływają ludzie z różnych stron, raczej ze ściany wschodniej. W mieście obserwuje się wyraźny postęp w zakresie rozwoju infrastruktury: dziś dysponujemy taką infrastrukturą, która przyciąga wielu amatorów sportu i kultury. Wysoki poziom wykształcenia i mobilność mieszkańców Mińska czyni je atrakcyjnym miejscem do życia.* Wśród ankietowanych przedstawicieli zawodów kulturalno-kognitywnych dość typowa jest sytuacja, w której po okresie studiów w Warszawie, a także na zagranicznych uczelniach, oraz po okresie pracy w Warszawie, osoba powraca do Mińska i zaczyna własną działalność, czy to w zakresie architektury, grafiki komputerowej czy dziennikarstwa.

5.5. MIŃSK MAZOWIECKI – WNIOSKI I UOGÓLNIENIA

Pozycję terytorialną Mińska Mazowieckiego wyznacza jego położenie w zasięgu dziennego systemu miejskiego Warszawy, przy głównym szlaku wylotowym w kierunku wschodnim – w profilu autostrady A2. O poziomie dostępności komunikacyjnej względem stolicy decyduje jednak jak dotąd dogodne połączenie koleją podmiejską. Mińsk Mazowiecki ilustruje przemiany średniej wielkości miasta, które wyraźnie odczuwa impulsy rozwojowe promieniujące z centrum regionu. W warunkach wzmożonego oddziaływania Warszawy miasto poszerzyło zakres pełnionych funkcji o różnorodne działalności sektora usług oparte na lokalnie generowanym popycie, a jak wynika z przeprowadzonych w ramach obecnego studium badania dotyczącego mikro-firm zaliczanych do branż kulturalno-kognitywnych, aktywnych także w skali obszaru metropolitalnego. Tym niemniej, w przypadku niektórych specjalistycznych działalności (w tym z dziedziny kultury i edukacji) widoczne jest tłumienie ich rozwoju ze względu na bliskość Warszawy, przy hierarchicznym podporządkowaniu funkcjom zlokalizowanym w centrum regionu.

Relacje funkcjonalne z Warszawą mają charakter dwustronny i w zakresie codziennych dojazdów do pracy mogą być ocenione jako w pewnym stopniu wzajemnie zrównoważone. Pod względem zmian miejsc zamieszkania natomiast Mińsk Mazowiecki, przy dodatnim bilansie migracyjnym, pełni rolę ośrodka przepływowego, przyjmującego migrantów z dalej położonych miast i obszarów wiejskich regionu, stanowiącego równocześnie, co jest widoczne zwłaszcza w przypadku wysoko wykwalifikowanych osób, źródło migracji skierowanych do Warszawy. Podobnie jak inne miasta położone w obszarze metropolitalnym Warszawy, Mińsk przyciąga relatywnie niższymi cenami mieszkań także osoby aktywne na stołecznym rynku pracy, wkraczające na rynek mieszkaniowy. Z tą rolą pełnioną w zakresie przepływów ludności wiąże się dynamiczny rozwój sektora budowlanego i związanych z nim usług, stanowiących ważną część gospodarki miasta.

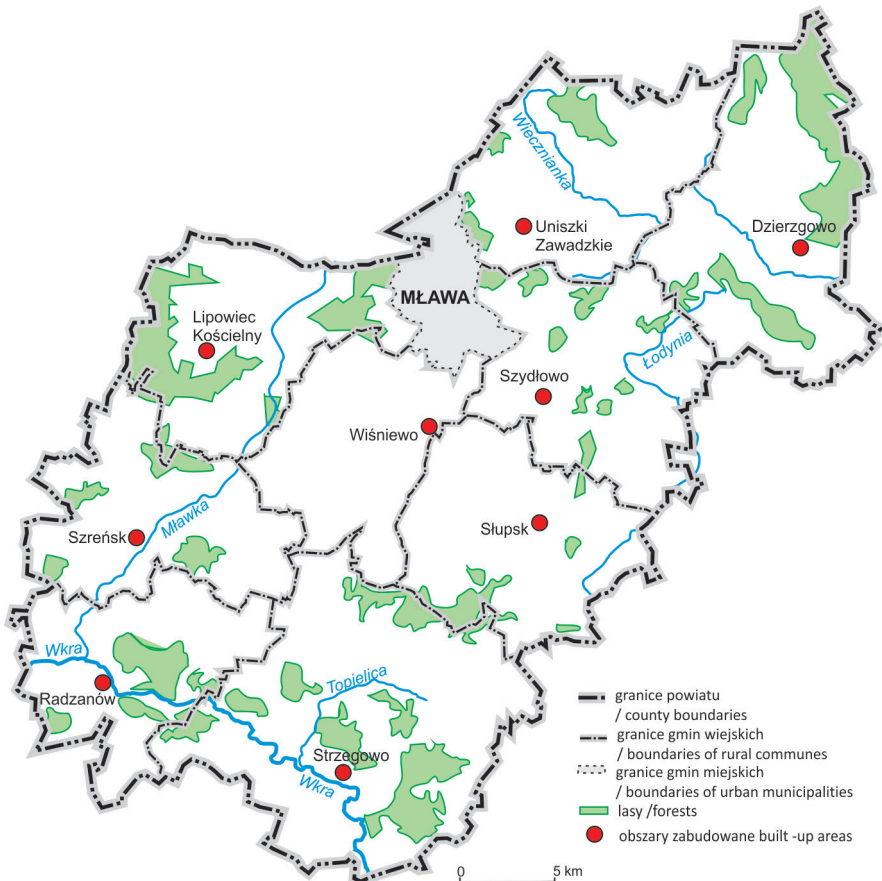
Zróznicowana struktura i dynamika gospodarcza Mińska Mazowieckiego to obok korzystnego położenia w regionie efekt występowania swoistego kapitału terytorialnego, zwłaszcza kapitału ludzkiego, z tradycjami w dziedzinie przedsiębiorczości oraz dotyczących przestrzennej i zawodowej mobilności ludności. Endogeniczny potencjał miasta jest źródłem tworzenia i rozwoju firm działających na lokalnym, jak i regionalnym rynku. Dynamika gospodarki przekłada się z kolei na rozwój aktywności społecznej i życia kulturalnego miasta, co oddziałuje dodatnio na postrzeganie miasta od wewnątrz, jak i z zewnątrz, niesie jednak pewne koszty w sferze warunków życia i spójności zagospodarowania przestrzeni.

Ogólnie proinwestycyjne cele działań władz samorządowych Mińska Mazowieckiego są ukierunkowane z jednej strony na polepszanie warunków rozwoju przedsiębiorczości, a z drugiej na promowanie miasta jako miejsca pełniącego funkcje mieszkaniowe. Biorąc jednak pod uwagę strategiczne położenie Mińska w regionie, miasto to może pretendować do roli jednego z sub-centrów skupiających wysoko wyspecjalizowane funkcje, w tym rangi metropolitalnej, pełnione w skali obszaru metropolitalnego w kolejnej, przyszłej fazie kształtowania się jego przestrzenno-funkcjonalnej struktury.

6. MŁAWA – CIEŃ METROPOLII A KORZYŚCI STREFY POŚREDNIEJ

6.1. WPROWADZENIE

Mława (ryc. 23) to miasto na prawach gminy, otoczone wieńcem sześciu gmin wiejskich, spośród których jedna, Iłowo-Osada leży już w sąsiednim województwie warmińsko-mazurskim, granicząc z gminą Działdowo. Miasto położone jest w strefie pośredniej, licząc od Warszawy, przy drodze międzynarodowej E-77 (droga krajowa nr 7), biegnącej pomiędzy Krakowem a Gdańskiem. Trasa z Warszawy do Mławy ma długość ok. 127 km, z tego jej połowa jest szosą dwujezdniową (na odcinku Warszawa–Płońsk). Czas przejazdu samochodem wynosi ok. 1 godz. 30–40 min. (w godzinach szczytu czas ten wydłuża się do około dwóch godzin). Cały odcinek drogi ekspresowej z Mławy do Warszawy ma być gotowy w 2019 r.

Ryc. 23. Mława

Fig. 23. Mława

Ten sam czas przejazdu osiąga pociąg TLK, jednak na 13 połączeń z Warszawy do Mławy, aż 7 pociągów jedzie dłużej niż 2 godziny. Czas przejazdu najszybszych 6-ciu pociągów trwa 1,29–1,50 min. Linia kolejowa, przy której położona jest Mława, stanowi część europejskiej magistrali E-67 Gdańsk-Wiedeń, jednak w mieście nie zatrzymują się pociągi ekspresowe klasy IC. Tak więc główne szlaki komunikacyjne, drogowe i kolejowe, wiodące przez Mławę mają kierunek północ-południe. Duże znaczenie dla miasta miało otwarcie w 2015 r. nowego tzw. dworca systemowego, jednego z kilku realizowanych w Polsce projektów pilotażowych, niedrogich i przyjaznych dla pasażerów obiektów.

Uruchomienie autostrady pomiędzy Łodzią (od Strykowa) a Gdańskiem nie spowodowało wydatnego zmniejszenia ruchu tranzytowego na trasie łączącej Warszawę z Trójmiastem drogą krajową 7 (E-77). Atuty przejazdu autostradą – A2 a następnie A1 – w postaci szybszej i bezpieczniejszej podróży są osłabiane koniecznością uiszczania opłat, a zwłaszcza wydłużeniem pokonywanej odległości o kilkadziesiąt kilometrów. Stąd znaczny odsetek użytkowników dróg, na przykład jadący z Warszawy na Kujawy, wybierają tradycyjny szlak. W efekcie, te spośród firm w Mławie, które są nastawione na obsługę ruchu tranzytowego, notują relatywnie niewielkie zmniejszenie obrotów. W przypadku lokali położonych przy trasie wiodącej przez miasto spadek taki wystąpił jednak wcześniej, po wybudowaniu wschodniej obwodnicy miasta.

6.2. LUDNOŚĆ I FUNKCJE

Położenie miasta przy ważnym szlaku komunikacyjnym stanowi istotny czynnik lokalizacyjny dla usytuowanych w nim przedsiębiorstw, a pośrednio także mieszkańców. Dotyczy to zwłaszcza miast co najmniej średniej wielkości i jest uwarunkowane bezpośrednim dostępem do głównej drogi. Mława spełnia wymienione warunki i z tego punktu widzenia perspektywy rozwoju jej gospodarki mogą być oceniane jako raczej obiecujące, tym bardziej, że w okresie najbliższych kilku lat dwujezdniowa droga ekspresowa z Warszawy ma zostać przedłużona na odcinku między Płońskiem a Mławą.

Fot. 8. Mława, ratusz po odnowieniu (S. Kozłowski)

Photo 8. Mława, City Hall after renovation (S. Kozłowski)

Liczba mieszkańców Mławy zwiększa się w ostatnich latach; nieco wolniej niż w przypadku Mińska Mazowieckiego – w 2014 roku wyniosła 30 968, o ponad 5 procent więcej niż w 2002. Podobnie jak w większości miast polskich

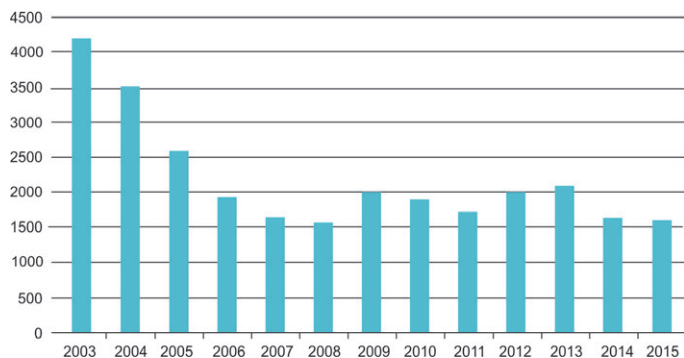
występuje przewaga liczby zgonów nad liczbą urodzeń. Zauważalne jest starzenie się populacji; liczba dzieci zmniejszyła się o niemal 1500 w ciągu ostatnich dwunastu lat. Ujemny przyrost naturalny jest jednak rekompensowany z nadwyżką przez dodatnie saldo migracji do miasta. Obszary źródłowe napływu migracyjnego to głównie okoliczne gminy wiejskie.

Mława przyciąga możliwościami znalezienia zatrudnienia oraz kształcenia na poziomie średnim. Zdaniem mieszkańców istnieją jednak trudności z uzyskaniem wyżej płatnej pracy. Problemem jest także wciąż bezrobocie. Nakładają się na to efekty, w większości nierejestrowanych, wyjazdów do pracy zagranicę. Z jednej strony zmniejsza się presja na rynku pracy, z drugiej rozdzielone, młode rodziny często rozpadają się; powstaje problem „eurosierot”.

Władze miasta od lat prowadzą politykę zmierzającą do poprawy warunków życia mieszkańców, coraz łatwiej jest uzyskać mieszkanie komunalne, wprowadzane są także liczne udogodnienia w zakresie usług społecznych. Według Burmistrza Mławy, przed dziesięcioma laty blisko 90 procent interwencji zgłaszanych ze strony mieszkańców dotyczyło wniosków o przydział mieszkania socjalnego. Obecnie takie prośby stanowią około połowy, natomiast znacznie zwiększyła się liczba zapytań o możliwość zatrudnienia. W związku z tym od kilku lat są organizowane przez władze miasta targi pracy. Występuje jednak zjawisko niedostosowania struktury wykształcenia ludności do potrzeb lokalnego rynku pracy. Z jednej strony utrzymuje się niemałe bezrobocie, a z drugiej brak pracowników o kwalifikacjach, których poszukuje największy pracodawca w mieście.

Niedopasowanie struktury wykształcenia do rynku pracy jest zresztą cechą charakterystyczną dla wielu, zwłaszcza małych i średniej wielkości miast w Polsce. Jest ona odzwierciedleniem wyraźnych błędów w polskim systemie edukacji dotyczących szkolnictwa zawodowego, jak również profilu kształcenia na poziomie wyższym. Poszukujący zatrudnienia absolwenci wyższych uczelni niechętnie decydują się na podejmowanie pracy fizycznej. Jednocześnie wiele wskazuje na to, że szkoły średnie nie kształcą w wielu zawodach, na które rynek pracy zgłasza zapotrzebowanie¹¹. Jednym z efektów jest duża wrażliwość ogólnej sytuacji społecznej na zmiany koniunktury gospodarczej. Zależność ta jest wyraźnie widoczna w przypadku Mławy, w której bezrobocie stanowi trwały problem (ryc. 24). Charakterystyczny jest fakt, iż udział miasta w liczbie osób bezrobotnych zarejestrowanych w całym powiecie mławskim jest ponadproporcjonalny. Począwszy od 2000 roku udział ten oscylował pomiędzy 40 a 47 procent (najwyższe wartości osiągał w latach 2007–2010), podczas gdy w odniesieniu do ogólnej liczby mieszkańców zwiększył się w latach 2002–2014 z 39,9 do 41,9%. A przecież Mława jest miastem powiatowym i obszarem docelowym migracji z pozostałych części powiatu.

¹¹ budowlanych, ...elektryków, ślusarzy, stolarzy, mechaników, piekarzy, cukierników i kucharzy... a także ...fryzjerów, masażystów, księgowo, kadrowe, ekonomistów, informatyków, ochroniarzy, specjalistów BHP, logistyków, opiekunów, grafików i marketingowców, oraz pracowników biurowych... (Raport z badań wykonany przez Zespół Instytutu Badań i Analiz GRUPA OSB w 2010 r.)

Ryc. 24. Bezrobocie zarejestrowane w Mławie w latach 2003–2015

Fig. 24. Unemployment registered in Mława in the period of 2003–2015

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dylematy związane z kształceniem i rynkiem pracy ujawniają się wyraźnie na przykładzie największego z działających w mieście przedsiębiorstw, a mianowicie firmy LG Electronics. Znajduje w niej zatrudnienie ok. 40% absolwentów Zamiejscowego Wydziału Elektroniki w Mławie (kierunek: elektronika i telekomunikacja, informatyka) Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Ciechanowie. Firma zgłasza również zapotrzebowanie na informatyków, lecz w ramach realizacji innych celów oraz pomimo zabiegów ze strony władz miasta i firmy LG, wydział informatyki wymienionej wyższej uczelni został utworzony w Ciechanowie. Chcąc zapewnić sobie dopływ odpowiednio wyedukowanych pracowników, firma LG wyposażyła niektóre pracownie techniczne w szkołach w Mławie, sponsoruje także i szkoli nauczycieli w wybranych specjalnościach. Jednak z punktu widzenia wielu mieszkańców miasta stanowi ona ostateczność przy wyborze miejsca pracy. Wynika to z relatywnie niskiego poziomu oferowanych płac oraz czasowego charakteru umów, które nie zapewniają młodym ludziom oczekiwanych życiowych perspektyw. W konsekwencji, pracownicy przyjmowani na przeszkolenia rezygnują z pracy po pewnym czasie. Wyjeżdżają oni do większych miast lub szukają swojej szansy zagranicą.

W Mławie zarejestrowanych jest około 2,5 tysiąca podmiotów gospodarczych (2506 według danych za 2014 rok). Na zbiór ten składa się: 7 przedsiębiorstw zatrudniających ponad 250 pracowników, 37 zakładów, w których liczba osób zatrudnionych wynosi od 50 do 250, 99 firm, które zatrudniają od 10 do 49 osób, 2370 małych podmiotów, zatrudniających do 9 pracowników, przy czym zdecydowana większość to firmy jednoosobowe.

Wrażliwość sytuacji społeczno-gospodarczej w mieście na zmiany ogólnej koniunktury gospodarczej, na co wskazano wcześniej, obrazują dane dotyczące ewidencji działalności gospodarczej (tab. 8). W latach 2006–2011 łączna liczba zarejestrowanych nowych podmiotów była niemal w pełni równoważona przez liczbę wykreśleń z rejestru. Co więcej, liczba firm, które w latach 2008–2011 zawieszały działalność, przewyższyła ponad dwukrotnie liczbę tych, które działalność wznowiały.

Tabela 8. Mława, ewidencja działalności gospodarczej – wpisy, wykreślenia, zawieszenia, wznowienia

Rok	Nowe wpisy	Wykreślenia	Zawieszenie działalności	Wznowienie działalności
2006	282	279	b.d.	b.d.
2007	280	281	b.d.	b.d.
2008	320	301	57	47
2009	307	196	184	71
2010	274	258	212	103
2011	211	332	210	69

Źródło / Source: <http://www.baza.mlawa.pl/gospodarka/ewidencja-dzialalnosci-gospodarczej-wpisy-wykreślenie-zawieszenia-wznowienia.html>, stan na 4.11.2011 r.

W warunkach wysokiej fluktuacji charakteryzującej sektor małych przedsiębiorstw, rynek pracy w Mławie jest stosunkowo mało zróżnicowany. W strukturze funkcjonalnej miasta dominuje przemysł, a w nim najsilniej reprezentowana jest branża elektroniczna, w której zatrudnionych jest blisko 4000 osób. Największe zakłady tej branży to wymienione poniżej (tab. 9) trzy firmy koreańskie. Spośród nich, L.G. Electronics Mława, należąca do znanego koreańskiego koncernu, jest jednym z największych producentów telewizorów w Europie. Pod względem wartości sprzedaży zajmuje ona miejsce w pierwszej pięćdziesiątce firm w Polsce, a w roku 2006 była pod tym względem nawet na dwudziestym miejscu. Zakłady te powstały na początku lat 1990. Ich lokalizacja przyciągnęła z kolei kilka mniejszych, w tym także koreańskich zakładów kooperujących. W efekcie Mława stała się znaczącym ośrodkiem przemysłu związanego z wysoką technologią. W rzeczywistości można mówić o przewadze technologii średniego poziomu zaawansowania. Zakłady LG Electronics zatrudniają wielu inżynierów i techników, jednak podstawowym profilem działalności jest produkcja montażowa.

Tabela 9. Największe firmy działające w Mławie w 2014 r.

Nazwa zakładów pracy o zatrudnieniu powyżej 250 osób	Zatrudnienie
LG Electronics Mława Sp. z o.o.	2 425
Wipasz S.A. Zakład Drobiarski	550
SP Zakład Opieki Zdrowotnej	448
Dong Yang Sp. z o.o. (kooperant LG Electronics)	305
Zakłady Mięsne POLONUS Sp. z o.o. (d. Hermar S.A.)	294
PKS Mława S.A.	261
Ssang Geum Mława Sp. z o.o. (kooperant LG Electronics)	264

Źródło: <http://naszamlawa.pl/najnizsza-stopa-bezrobocia-w-powiecie-od-grudnia-2011-roku,news,7477,aktualnosci.html>

Inne branże przemysłowe reprezentowane w Mławie to przemysł rolno-spożywczy (Witasz – zakład produkcji pasz i przetwórstwa drobiowego, Zakład Mleczarski; Zakłady Mięsne), a także obuwniczy (Zakład Obuwia „Eksbut” – relikw silnego niegdyś przemysłu skórzanego). Łącznie w przemyśle przetwórczym w Mławie pracowało w 2011 roku ponad 5 tysięcy osób, co stanowiło 48% ogółu zatrudnionych. Jest to wysoki udział; dla porównania, odpowiednia wartość w przypadku Mińska Mazowieckiego wynosi 24%,

a Olecka – 39%. W Mławie funkcjonuje podstrefa Warmińsko-Mazurskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, zajmując w mieście obszar ok. 60 hektarów. Przyczynia się to do stopniowego przyrostu liczby miejsc pracy w przemyśle.

Pomimo dogodnego położenia Mławy przy magistrali kolejowej Warszawa – Gdańsk oraz łączącej te miasta drodze rangi krajowej, występuje relatywnie niewysoki udział zatrudnienia – 10,7% ogólnej liczby – w dziale G, obejmującym transport i gospodarkę magazynową. Dla porównania, w Mińsku Mazowieckim i Olecku dział ten reprezentuje odpowiednio 11,7 oraz 12,5% łącznego zatrudnienia. W Mławie działa przedsiębiorstwo zamiejscowych przewozów autokarowych (do niedawna PKS), z silnie rozgałęzioną siecią połączeń ponadlokalnych i regionalnych, które jest obecnie częścią izraelskiej firmy MOBILIS (obejmującą 10 dawnych oddziałów PKS), obsługującej region Mazowsza i Mazur. Popyt na tego rodzaju przewozy pasażerskie maleje wraz ze wzrostem poziomu indywidualnej motoryzacji. Niemniej, ich opłacalność utrzymuje się ze względu na znaczne niedoinwestowanie kolei, w tym likwidację wielu połączeń kolejowych.

Trzecim ważnym rodzajem działalności jest edukacja (sekcja P), chociaż i w tym przypadku jej udział w ogólnym zatrudnieniu w Mławie (8,9%) jest niższy niż w Mińsku Mazowieckim (11,7%), i Olecku (12,5%). Jak wskazano wcześniej, Mińsk jest wyróżniającym się ośrodkiem szkolnictwa średniego, pełniącym tę funkcję na rzecz zarówno samego miasta jak i części wschodniego Mazowsza. Podobnie Olecko, które jest jednym z węzłów względnie rozrzedzonej sieci osadniczej wschodnich Mazur, stanowi tradycyjny ośrodek szkolnictwa dla otaczającego obszaru, z zachowanymi przedwojennymi obiektami skupionymi na ograniczonej przestrzeni.

Kolejnym, zasługującym na wyróżnienie działem gospodarki jest handel i naprawa pojazdów samochodowych (Sekcja F), w którym zdecydowanie przeważa handel¹². W przypadku Mławy udział tego działu w zatrudnieniu ogółem wyniósł w 2011 roku 5,4%, w przybliżeniu tyle, ile w mniejszym Olecku (5,8%). Był on jednocześnie dwukrotnie niższy niż w Mińsku Mazowieckim. Powyższe proporcje odzwierciedlają w pewnym przynajmniej stopniu różnicę pod względem poziomu dochodów, a zatem i siły nabywczej mieszkańców omawianych miast, jak również otaczających je obszarów.

Pomijanie w ogólnych statystykach GUS-u najmniejszych podmiotów dotyczy w szczególności stopniu kreatywnego sektora gospodarki, między innymi sfery sztuki, projektowania, doradztwa prawnego, dziennikarstwa, usług komputerowych, reklamy. Większość aktywnych w tych zawodach osób pracuje indywidualnie lub w małych zespołach. Przedstawiane poniżej dane dotyczące zatrudnienia w tym sektorze, w tym również jego udziału w ogólnym wolumenie działalności gospodarczej, należy zatem ostrożnie interpretować. Niemniej, w przypadku porównań danych dla różnych miast można przyjąć, iż są one w podobnym stopniu obciążone niepełną rejestracją statystyczną.

W świetle dostępnych danych, udział działalności zaliczanych w tym opracowaniu do sektora kreatywnego w ogólnym zatrudnieniu wyniósł w 2011 roku w przypadku Mławy nieco powyżej 3% i był najniższy spośród wybranych 16 średniej wielkości miast regionu Warszawy (por. rozdz. 3). Zmiany na przestrzeni lat 2005–2011 nie wskazują na wyraźny wzrost ogólnej liczby osób zatrudnionych w większych jednostkach tego sektora (tab. 10).

¹² Możliwość popełnienia błędów w oparciu o statystykę oficjalną jest dość duża – w handlu detalicznym wysoki udział mają niewielkie, kilkusobowe firmy, pomijane przez GUS.

Tabela 10. Zatrudnienie w Mławie w sektorze kreatywnym

MŁAWA	J	K	M	R	Razem
2005	20	123	49	87	279
2008	20	161	58	111	350
2009	10	256	42	113	421
2011	11	139	73	113	336

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Porównując strukturę zatrudnienia w tym sektorze w Mławie i Mińsku Mazowieckim, jak również występujące w tym zakresie tendencje można dostrzec istotne różnice. I tak, w sekcji J – informacja i komunikacja, do której zalicza się m.in. działalność wydawniczą, muzyczną, fotograficzną, filmową, komputerową (łącznie z grafiką i oprogramowaniem), i w której zatrudnienie w Mińsku wzrosło blisko dwukrotnie, w przypadku Mławy uległo zmniejszeniu w latach 2005–2011 (tab. 11). Wskazuje to na brak czynników stymulujących rozwój tych nowoczesnych, autentycznie kreatywnych działalności.

Tabela 11. Udział zatrudnienia w Sekcji J – Informacja i komunikacja, w latach 2005 – 2011, w Mińsku i Mławie (w%ch)

Miasto	2005	2008	2009	2011
Mińsk Mazowiecki	0,69	0,70	1,25	0,97
Mława	0,26	0,20	0,09	0,10

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Bardziej korzystnie dla Mławy przedstawia się porównanie udziału zatrudnienia oraz jego zmian w sekcji M, obejmującej m.in. działalność naukową i techniczną (w tym wzornictwo i projektowanie), usługi prawne, architektura, reklama, w której liczba zatrudnionych w obu miastach jest zbliżona, a w 2005 roku była w Mławie nawet wyższa. W sekcji R (działalności związane z kulturą, rozrywką i rekreacją) w obu miastach zanotowano przyrost zatrudnienia, chociaż w Mińsku był on czterokrotnie szybszy. Powyższe tendencje dotyczące sektora kreatywnego gospodarki wskazują na jeden z istotnych aspektów różnicowania się funkcji pełnionych przez wymienione, średniej wielkości miasta.

Współczesne gospodarcze podstawy rozwoju Mławy nie przedstawiają jednorodnego obrazu. W odróżnieniu od wielu innych miast tej skali wielkości, w regionie i w kraju, po przełomie lat 1989–1990 utrzymała ona funkcję znaczącego ośrodka przemysłowego, przyciągając dużych zagranicznych inwestorów i inne kooperujące z nimi firmy, tworzących liczne miejsca pracy. Ze względu na niepełne dopasowanie tej oferty zarówno do kwalifikacji jak i aspiracji zawodowych mieszkańców, nie zapobiegło to jednak utrzymywaniu się sporego poziomu bezrobocia oraz odpływu kapitału ludzkiego. Nie przeniosło bowiem także impulsów rozwojowych do innych sektorów gospodarki miasta. Lokalną przedsiębiorczość cechuje brak stabilności oraz niedostatek działań innowacyjnych¹³.

¹³ Jak wskazują wyniki raportu pt.: *Przedsiębiorczość w perspektywie zmian gospodarczych – Diagnoza dla miasta Mławy*, aż 35% ankietowanych firm nie rozważało badań innowacyjnych; w wielu przypadkach trudności stwarzała także interpretacja tego pojęcia. Badanie wykonane zostało na zamówienie Urzędu Miasta w 2010 roku przez Instytut Badań i Analiz Grupa OSB (Olsztyńska Szkoła Biznesu, jako efekt projektu współfinansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny).

Z drugiej strony, w rezultacie działań lokalnych władz, prowadzonych przy wykorzystaniu środków unijnych, następują korzystne przemiany w sferze usług publicznych i zagospodarowaniu przestrzeni miasta. Poprawa warunków życia mieszkańców jest ważnym czynnikiem osłabiającym odpływ, a wzmacniającym napływ ludności. Z jego oddziaływaniem można zapewne w znacznym stopniu wiązać rejestrowany w ostatnich latach wzrost liczby mieszkańców Mławy.

W ocenie roli różnych elementów składających się na warunki życia w mieście oraz znaczenia poszczególnych kierunków podejmowanych działań pomocne były badania przeprowadzone na zlecenie Związku Miast Polskich. Prace te były współfinansowane przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego¹⁴. Stanowiły one dla lokalnych władz swoistą diagnozę jakości życia w mieście widzianą przez pryzmat dostępności usług publicznych.

Stawiane w badaniach ankietowych pytania dotyczyły istotnych dla mieszkańców miasta problemów, w tym związanych z dostępnością usług zdrowotnych, stanem dróg, bezpieczeństwem publicznym i edukacją. Podobnie jak w przypadku zdecydowanej większości miast, negatywne oceny uzyskał publiczny transport, stan dróg w mieście oraz związany z tym poziom bezpieczeństwa ruchu. Podobne oceny dotyczyły dostępu do lekarzy specjalistów, jak również możliwości spędzania wolnego czasu w mieście.

Fot. 9. Autobus bezpłatnej komunikacji miejskiej (S. Kozłowski)
Photo 9. Fee-free public bus (S. Kozłowski)

Uzyskane wyniki stanowiły podstawę do podjęcia rozlicznych działań na rzecz usunięcia lub co najmniej ograniczenia najbardziej dokuczliwych uciążliwości życia w mieście. Podjęto intensywne prace remontowe głównych ulic, a co więcej podjęto odważną decyzję wprowadzenia bezpłatnej komunikacji miejskiej. Karta Mławska uprawnia swoich posiadaczy do poruszania się po mieście autobusami bez ponoszenia opłat za przejazd (fot. 9). Jest to poważne ułatwienie dla wielu mieszkańców; Mława jest bowiem rozległym miastem, o stosunkowo małej gęstości zaludnienia. Już znacznie wcześniej zaczęto rozbudowywać podziemną infrastrukturę techniczną, w tym sieć kanalizacyjną i deszczową. W związku z tym modernizowana jest nawierzchnia ulic. Wprowadzono monitoring wizyjny oraz początkowo krytykowaną, lecz z czasem pozyskującą akceptację mieszkańców kontrolę prędkości ruchu, co zaowocowało w postaci zmniejszenia częstotliwości wypadków drogowych.

¹⁴ Badania warunków życia i jakości usług publicznych w Mławie: <http://www.baza.mlawa.pl/inne-badania-i-analizy/badanie-warunkow-zycia-i-jakosci-uslug-publicznych-w-mlawie-2012.html>

Przy inwestycjach komunikacyjnych nie uniknięto jednak błędów; na przykład ścieżki rowerowe są pokrywane kostką brukową i to z tzw. fazą.

Do podjętych przedsięwzięć nawiązujących do wcześniej wymienionych wyników badań należą także działania z zakresu polityki prorodzinnej. W jej ramach wprowadzona została powszechna, bezpłatna opieka przedszkolna. W praktyce, 97% dzieci ma zapewnione bezpłatne (to znaczy za symboliczną złotówkę) miejsce w miejskim przedszkolu. Budynki szkolne zostały odnowione lub rozbudowane o sale gimnastyczne. Szkoły zostały zobowiązane do prowadzenia zajęć pozalekcyjnych, dzięki czemu są one czynne praktycznie do wieczora.

W ostatnich latach zostały także odnowione ważne obiekty o znaczeniu symbolicznym w mieście, w tym ratusz (fot. 8), dom kultury (fot. 10), wyposażony jednocześnie w nowoczesne urządzenia kinowe, kamieniczki w rynku. Zrewitalizowany został także park miejski. W planach są przewidziane remonty dalszych obiektów cenionych przez mieszkańców, pełniących istotne funkcje w dziedzinie kultury, a mianowicie biblioteki publicznej oraz Muzeum Ziemi Zakrzeńskiej (fot. 11 i 12). Miasto współpracuje z Uniwersytetem Trzeciego Wieku, a w prowadzonych w ramach tej instytucji zajęciach (m.in. w zakresie nauki języków obcych, obsługi komputerów, gimnastyki) uczestniczy liczna grupa aktywnych, starszych wiekiem mieszkańców.

W dziedzinie czynnego wypoczynku zasługującą na uwagę inwestycją jest Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji ze stadionem na 1500 miejsc i krytą pływalnią, saunami itp. (ryc. 13). Wybudowano także siedmiokilometrową aleję rekreacyjną biegnącą w sąsiedztwie lasu i ogrodów działkowych.

Fot. 10. Odnowiony Miejski Dom Kultury (S. Kozłowski)
Photo 10. Odnowiony Miejski Dom Kultury (S. Kozłowski)

Fot. 11. Kryta pływalnia w Mławie w sąsiedztwie stadionu (S. Kozłowski)
Photo 11. Kryta pływalnia w Mławie w sąsiedztwie stadionu (S. Kozłowski)

Fot. 12. Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej (S. Kozłowski)

Photo 12. Museum of the Wkra river fringe region (S. Kozłowski)

Fot. 13. Biblioteka Publiczna, obok Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej (S. Kozłowski)

Photo 13. Public Library, located next to the Museum (S. Kozłowski)

Wśród organizowanych i finansowanych przez miasto wydarzeń wyróżnia się upamiętnienie rocznicy bitwy pod Mławą, toczącej w dniach 1–4 września 1939 roku przez armię „Modlin” z wojskami niemieckimi nacierającymi z Prus Wschodnich. To prowadzone z wielkim rozmachem widowisko (niekiedy krytykowane ze względu na ponoszone koszty), z czynnym udziałem grup z zagranicy w odtwarzaniu tamtych wydarzeń, gromadzi ponad 50 tysięcy osób, przynosząc miastu niemały rozgłos.

Zmieniający się korzystnie stan zagospodarowania oraz wzrost zakresu i poziomu świadczonych usług publicznych składają się na poprawę warunków życia w mieście oraz jego ogólnego wizerunku. Przyciąga to nowych mieszkańców, zwłaszcza z okolicznych miejscowości wiejskich i mniejszych miast. Są również osoby przybywające z Warszawy, często dochodzące do wieku emerytalnego, dawni mieszkańcy Mławy i sąsiednich terenów, dla których istotną wartością jest wolniejszy rytm życia, a także niższe koszty utrzymania. Spragnieni teatru lub koncertów w filharmonii pokonują trasę do Warszawy, aby zaspokoić swoje potrzeby. Te walory współczesnej Mławy nie przekonują jednak do niej licznych młodych, najczęściej wykształconych mieszkańców miasta, dla których głównym miernikiem warunków życia jest odpowiadająca im praca wraz z perspektywami zawodowego awansu.

6.3. STRATEGIE ROZWOJU MIASTA

6.3.1. PODSTAWOWE INFORMACJE O DOKUMENTACH

W przypadku Mławy analizę opieramy na trzech dokumentach. Pierwszym z nich jest opracowana przez Wydział Rozwoju Urzędu Miasta w Mławie w 2007 roku aktualizacja *Strategii rozwoju Mławy do roku 2015*. W dokumencie (na 86 stronach) prezentowana jest oficjalna strategia rozwoju miasta. W jego skład wchodzi następujące rozdziały: Wstęp, Diagnoza, Bilans strategiczny miasta, Plan rozwoju miasta i Aneks. Dokument przygotowany jest w sposób profesjonalny i wyczerpujący.

Drugi z omawianych dokumentów był przygotowany w 2010 roku przez Zespół Instytutu Badań i Analiz GRUPA OSB raport *Przedsiębiorczość w perspektywie zmian gospodarczych – Diagnoza dla Miasta Mława*. W odróżnieniu od poprzedniej pozycji, jest on w całości przygotowany przez instytucję zewnętrzną i zdecydowanie obszerniejszy. Na 151 stronach przedstawione są w nim elementy: *trwałego systemu przewidywania i zarządzania zmianą gospodarczą, odpowiadającego najważniejszym potrzebom funkcjonujących w Mławie przedsiębiorstw*.

Trzecim dokumentem jest opracowana w 2015 roku *Strategia rozwoju miasta Mławy do 2020 roku*. Jest to najkrótszy z dokumentów, nie będący aktualizacją *Strategii do roku 2015*, lecz zupełnie nowym opracowaniem. Elementem, który pozytywnie odróżnia niniejszy dokument od nowych wersji Strategii Mińska Mazowieckiego i Olecka, jest próba weryfikacji osiągniętych, bądź nieosiągniętych celów z poprzedniej wersji Strategii. Opracowanie to wyróżnia się zdecydowanie formą przekazu, która miejscami upodabnia je bardziej do prac naukowych niż do dokumentów przeznaczonych dla samorządów.

6.3.2. PROFIL DZIAŁALNOŚCI I POTENCJAŁ MIASTA

Jako nadrzędny cel władze Mławy stawiają sobie poprawę jakości życia w mieście. Do jego osiągnięcia niezbędna jest realizacja szeregu celów strategicznych, określających co miasto planuje osiągnąć w konkretnym przedziale czasowym. Ich doboru dokonano na podstawie przesłanek: *związanych z atutami miasta, wynikających z trendów rozwoju, związanych z deficytami w rozwoju miasta*.

Cele strategiczne rozwoju miasta przedstawione są w sposób niezwykle ogólny, co stawia pod znakiem zapytania ich praktyczną implementację. Z drugiej strony, szeroki zakres pozwala domniemywać istnienie spójnej, wielowątkowej strategii rozwoju. Świadczyć o tym mogą również wymienione w strategii działania priorytetowe. Są nimi: budowa systemu monitoringu miejskiego, przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu, modernizacja infrastruktury sportowej, poprawa sieci komunikacyjnej, rewitalizacja czy uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej. Powyższe cele wynikają wprost ze strategii, stając się praktyczną, okrojoną, ale realistyczną formą jej implementacji.

Autorzy Strategii Rozwoju Miasta Mława do 2020 roku nie nawiązują wprost do dokumentów wyższego rzędu. Także w starszych dokumentach brakuje silnych nawiązań do strategii wojewódzkich czy krajowych. Dokumenty określają potencjał endogeniczny miasta, jak i jego najbliższego otoczenia na podstawie analizy SWOT. Autorzy strategii za istotne uznają tu między innymi:

W 2001 r. utworzono w Mławie Instytut Filologiczno – Historyczny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Ciechanowie ze specjalnością filologia polska oraz historia. W planach PWSZ są nowe kierunki kształcenia studentów, być może będą to specjalności związane z elektroniką. Istotnym jest kształcenie studentów właśnie w tym kierunku, ze względu na firmę LG Electronics Mława i firmy kooperujące z branży elektronicznej. Pozostaje to w ścisłym związku z akcentowaną w Raporcie kwestią jakości i wydajności pracy w zakładach w Mławie. Wydajność pracy, mierzona wielkością wartości dodanej brutto przypadającej na jednego pracującego, wyniosła w 2006 r. w mazowieckim 94184 zł i była najwyższa w Polsce.

W analizie SWOT (tab. 12) mocne strony miasta to między innymi: atrakcyjne usytuowanie komunikacyjne, inwestycje kapitału zagranicznego, dobrze rozwinięta infrastruktura edukacyjna, rozwinięta infrastruktura sportowo-rekreacyjna. Na odrębne podkreślenie zasługują wg autorów walory turystyczne, takie jak kompleks leśny w granicach miasta i bliskość Zalewu Ruda, czy też dobrze zachowane obiekty zabytkowe i pamiątki z okresu II Wojny Światowej. Kolejnym korzystnym atrybutem miasta jest, zgodnie z treścią dokumentu, aktywność obywatelska przejawiająca się w dużej liczbie organizacji pozarządowych i prężnie działający przemysł.

Słabe strony Mławy według autorów Strategii to: niewystarczająco rozwinięta komunikacja miejska oraz znaczna odległość pomiędzy dworcami PKS i PKP, nierówny standard ulic miejskich i osiedlowych, niewystarczająca liczba parkingów, brak parkingów spełniających odpowiednie kryteria dla pojazdów przewożących materiały niebezpieczne, brak instytucji obsługującej sektor małej i średniej przedsiębiorczości, niewystarczająca ilość imprez kulturalnych na zadowalającym poziomie, niewystarczająca infrastruktura społeczna, uboga oferta noclegowa, niski standard i zły stan techniczny komunalnego zasobu mieszkaniowego, niedoinwestowanie kompleksu MOSIR, brak infrastruktury i informacji w zakresie turystyki, brak koordynacji działań turystycznych, niezagospodarowane nabrzeże rzeki Seracz i tereny przyległe, nieuporządkowana gospodarka wodno-ściekowa, niedostateczne poczucie bezpieczeństwa mieszkańców, zjawiska patologii społecznej, pokrycie jedynie niewielkiego obszaru miasta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Kolejnym elementem jest sytuacja demograficzna miasta. Według Strategii Mława charakteryzuje się od 2000 roku zmniejszającym się poziomem przyrostu naturalnego który w 2012 roku spadł do współczynnika 1,45, przy poziomie dzietności 1,34, dalekim od poziomu zapewniającego zastępowalność pokoleń.

Raport Przedsiębiorczość w perspektywie zmian gospodarczych – Diagnoza dla Miasta Mława wprost nawiązuje do działalności kognitywno-kreatywnych. W analizie zauważa się ograniczony zakres innowacyjności lokalnych przedsiębiorstw, jednocześnie jednak jako jeden z celów rozwoju przedsiębiorczości w Mławie stawia się: jakościową i ilościową reorientację przedsiębiorczości w kierunku przedsiębiorczości kreatywnej, funkcjonującej zwłaszcza w sferze zaawansowanych technologii.

Tabela 12. Uwarunkowania zewnętrzne rozwoju miasta Mławy

Szanse dla miasta	Zagrożenia dla miasta
<ul style="list-style-type: none"> • rozwój funkcji miasta powiatowego • nowi inwestorzy zainteresowani działalnością w mieście • ogólny wzrost gospodarczy • możliwości finansowania inwestycji i przedsięwzięć z funduszy unijnych • Podstrefa Mława Warmińsko – Mazurskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej 	<ul style="list-style-type: none"> • zwiększenie stopnia marginalizacji niektórych grup społecznych • Zagrożenie wykluczeniem cyfrowym • zróżnicowany poziom dochodów i jakości życia mieszkańców • negatywna struktura demograficzna – starzenie się społeczeństwa oraz odpływ młodych osób z miasta • kształcenie zawodowe oraz kierunki kształcenia Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej niedostosowane do potrzeb rynku pracy • niedoinwestowanie sektora ochrony zdrowia • niedostateczna przepustowość i stan techniczny drogi krajowej nr 7

Źródło / Source: Strategia Rozwoju Miasta Mławy do 2020 roku

6.3.3. ZASIĘG PRZESTRZENNY

W Strategiach ten element reprezentowany jest w niewielkim stopniu. Pojawiają się odniesienia do roli Mławy jako miasta powiatowego, będącego centrum administracyjnym i kulturalnym. W dokumentach znajdują się nieliczne odniesienia do relatywnej bliskości Warszawy, traktując ją jako jeden z atutów Mławy. Temat ten nie jest jednak rozwijany bardziej szczegółowo. Mława leży jednak już poza zasięgiem bezpośredniego oddziaływania stolicy, stanowić może natomiast naturalny kierunek migracji tak edukacyjnych jak i zarobkowych z otaczających miasto obszarów. Nawiązania do przestrzennej bliskości Warszawy pojawiają się także w aspekcie infrastruktury komunikacyjnej, połączeń kolejowych i autobusowych obsługujących trasę Warszawa – Gdańsk.

6.3.4. PODSUMOWANIE

Ze wszystkich omawianych Strategii wyłania się obraz Mławy jako miasta o relatywnie silnej bazie ekonomicznej, zapewniającego odpowiedni do bieżących potrzeb poziom usług społecznych, charakteryzującego się dość aktywnym społeczeństwem obywatelskim. Jednocześnie przyszły kierunek rozwoju miasta pozostaje jednak bliżej nieokreślony. Z jednej strony usytuowanie względem Warszawy może stanowić potencjalny atut dla rozwoju ekonomicznego i społecznego miasta, z drugiej strony jak dotąd przyczynia się on do odpływu kapitału ludzkiego. Miasto, położone poza strefą codziennych dojazdów do pracy do Warszawy, również nie korzysta z efektów rozprzestrzeniania w skali regionu.

6.4. ANALIZA TREŚCI WYWIADÓW

Zgodnie z przyjętą metodologią badawczą, w Mławie przeprowadzono również w sumie 10 bezpośrednich wywiadów pogłębionych z lokalnymi ekspertami i przedstawicielami tzw. zawodów kulturalno-kognitywnych,

osobami mieszkającymi i pracującymi w powiecie mławskim. Do rozmówców docierano metodą śnieżnej kuli – dzięki pośrednictwu osób z którymi przeprowadzono wywiad. Badanie uzupełniły krótkie ankiety skierowane do wybranych branż kreatywnych.

Struktura zawodowa i profil funkcjonalny miasta

Pytani o charakterystykę rynku pracy Mławy i powiatu mławskiego badani eksperci podkreślają, że w mieście dominują mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników. Respondenci wymieniają również kilku głównych pracodawców – podmioty zatrudniające 250 i więcej osób. Wśród wskazywanych przedsiębiorstw zatrudniająca powyżej 1500 pracowników LG Electronics Mława Sp. z o.o. wymieniana jest jako pierwsza (fot. 14). Poza tym rozmówcy wyliczają następujące podmioty gospodarcze: spółki DONG YANG, TELECOLOR, FINE ALTHECH MŁAWA oraz HERMAR – Uniszki-Cegielnia, a także SP ZOZ, PKS w Mławie i Zakład Drobiarski Wipisz S.A. Zwraca się również uwagę na to, że około 1000 osób pracuje w oświacie. Rozmówcy na ogół podkreślają, że struktura zatrudnienia w Mławie ma charakter zrównoważony: *rynek pracy wydaje się dosyć zrównoważony – istnieje wiele zawodów i firm w przeróżnych dziedzinach*. Jak twierdzi jeden z ekspertów, specjalizacja elektroniczna wynikająca z lokalizacji zakładów LG. Electronics, ma bardziej formalny charakter: *LG w Mławie to głównie montaż, trudno zatem zaliczać to do branż kreatywnych czy opartych na wiedzy*. Z kolei inny rozmówca uważa, że zakłady LG są zainteresowane zatrudnianiem lokalnych elektroników i informatyków, a ostatnio zainwestowały w wyposażenie lokalnej pracowni komputerowej: *to powinien być główny kierunek specjalizacji miasta*. Wśród firm małych wyróżniają się branża reklamowa i budowlana. Jak twierdzi jeden z respondentów: *w mieście jest około 20 podmiotów zajmujących się mediami i reklamą zewnętrzną, choć zasięg ich działalności jest na ogół lokalny. Niektóre działają w stowarzyszeniach o szerszym zasięgu*. W tym drugim przypadku wymienia się Żuromin, Działdowo i Nidzicę jako obszar bezpośredniego oddziaływania wyznaczony zasięgiem odbiorców usług.

Fot. 14. Zakłady LG Electronics w Mławie (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Photo 14. LG Electronics in Mława (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Ogólnie dominują zawody budowlane, mówi inny ekspert. Jeszcze inny zaznacza, że w Mławie działa wiele firm deweloperskich – budują głównie domy jednorodzinne, ostatnio rynek lokalny się skurczył i wychodzą daleko poza

miasto, nawet około 150 km. Budują na przykład w Olsztynie. W rozmowie z lokalnym projektantem temat tradycji tej branży w Mławie, a jednocześnie jej rozwojowy charakter powraca wielokrotnie: ...proszę spojrzeć jak Mława się rozbudowuje. Głównie w oparciu o lokalnych architektów, projektantów i firmy budowlane. Inny rozmówca zaznaczał: Stolarze – ciężko jest ich zaangażować. Można na tej podstawie stwierdzić, że choć jest ich wielu nie wszyscy pracują pod swoją firmą. Podobnie z wykończeniem wewnątrz. Bardzo trudno ich nająć, ciągle są zajęci. Podejrzewam, że w dużym stopniu pracują w szarej strefie. Niekoniecznie jest to związane z emigracją zarobkową, raczej z dość szybkim rozwojem budownictwa mieszkaniowego w Mławie i dużym zapotrzebowaniem na wykończenie mieszkań dla indywidualnych odbiorców.

Rożmówcy zwracają równocześnie jednak uwagę na wysoki poziom bezrobocia w Mławie, wynikający z niedopasowania struktury wykształcenia do potrzeb lokalnego rynku pracy: *Magistrów mamy zbyt wielu, nie ma dla nich pracy w zawodzie. W szkołach ponadgimnazjalnych w najbliższych latach wzrośnie zapotrzebowanie na zawody proste – politologów i innych speców jest nadmiar, a do serwisu, napraw czy montażu brak ludzi; [...] wiele osób studiuje na takich kierunkach, które potem nie dają pracy. Inny rozmówca twierdzi, że istnieje zapotrzebowanie na zawody zanikające, np. rzemieślnicze. Wspomina o zawodzie szewca i krawca: gdyby ludzie pomyśleli o kształceniu się w takich kierunkach, zwiększyliby swoje szanse na rynku pracy. W wywiadach wspomina się również o niektórych zawodach kulturalno-kognitywnych, którym prowincja daje więcej możliwości niż centrala. Lokalny dziennikarz, pytany o rynek pracy dla osób z jego branży mówi: gdyby ktoś mnie zapytał czy człowiek kończący studia powinien wrócić do Mławy, to zachęcałbym jak najbardziej. Tu jest tak dużo tematów, ja mam kilkadziesiąt w zapasie, których prawdopodobnie nie zdążę zrealizować. Wywiady przeprowadzone w Starostwie Powiatowym wskazują na to, że również w sferze publicznej istnieje zapotrzebowanie na coraz bardziej konkretne wykształcenie: kiedyś, aby zostać urzędnikiem wystarczyła jakiegokolwiek studia, na przykład filologia. Dziś wymagamy znajomości administracji publicznej. Szukamy też specjalistów, np. geodetów.*

Gdzie zdobywają wykształcenie mieszkańcy Mławy i jak się ma lokalna 'klasa kreatywna'

Eksperci zgodnie podkreślają, że średni poziom wykształcenia mieszkańców Mławy jest wysoki, nie tylko jak na warunki miasta tej wielkości. Według większości respondentów, jeśli pozwalają na to warunki materialne, pierwszym wyborem, jeśli idzie o ośrodek akademicki są kolejno Warszawa, Gdańsk i Bydgoszcz: *Warszawa, Gdańsk, Bydgoszcz. Ale głównie kierunki typu zarządzanie, politologia, marketing – które nie dają później pracy. Inni wybierają Ciechanów i Toruń, albo Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, szczególnie po przekształceniu uczelni z Akademii Rolniczo-Technicznej. Obecnie tendencja jest taka, że rośnie rola uczelni w mniejszych ośrodkach, także Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusk. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, oddział uczelni ciechanowskiej zlokalizowany w Mławie ma coraz mniej studentów. Powinna się specjalizować w kierunku elektronicznym i informatycznym, mówi jeden z ekspertów, gdyż na to jest zapotrzebowanie wyrażane przez firmę LG. Eksperci twierdzą, że wielu spośród absolwentów uczelni w większych ośrodkach nie wraca już do Mławy: niektórzy wracają po wielu latach, jak im nie wyjdzie gdzie indziej, po utracie pracy czy rozpadzie*

małżeństwa; [...] Wracają ci z uczelni o mniejszej renomie; „ta młodzież, która jest w Gdańsku, Warszawie zostaje w tych miastach, dużych metropoliach. Ci z mniejszych ośrodków wracają.

Przedstawiciele zawodów kulturalno-kognitywnych, z którymi przeprowadzono wywiady, lub którzy odpowiedzieli na ankietę, studiowali w Warszawie, bądź w Gdańsku. Wrócili przede wszystkim dlatego, że Mława daje im możliwość realizacji pasji w bezpiecznej, jak twierdzą, ale jednocześnie dość bliskiej odległości od dużego miasta. Dotyczy to zarówno dziennikarstwa, jak i malarstwa, reklamy czy muzealnictwa. Często o powrocie do Mławy decydują cechy osobowościowe: *jeśli osoba ma predyspozycje, aby odnaleźć się w dużej aglomeracji, to na ogół nie wraca, inni tęsknią za rodzinnymi stronami, spokojem, poczuciem bezpieczeństwa jakie daje mniejszy ośrodek.*

Dyrektor Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej, historyk i pasjonat sztuki twierdzi, że Mława nie jest łatwym miejscem dla twórców, w szczególności artystów, ze względu na niewielki rynek zbytu dla efektów ich pracy. Wynika to z tego, że krąg odbiorców dzieł artystycznych jest dość niewielki. Respondent szuca, że lokalna klasa kreatywna, szczególnie ta związana ze sztuką nie jest za bardzo liczna: *jest tu taka grupa, może zbyt mała. Składają się na nią poeci, malarze, fotograficy zrzeszeni w Stowarzyszeniu Twórców Ziemi Zawkrzeńskiej. Co trzy lata Muzeum organizuje ich wystawy, choć ich siła oddziaływania na społeczność lokalną jest niewielka.* Interlokutor twierdzi, że szeroko rozumiane środowisko twórcze Mławy kurczy się z roku na rok: *jeszcze pięć lat temu było pięć gazet, teraz są dwie – Tygodnik Nowy Kurier Mławski i Gazeta Mławska. Wszystko zastępują portale komputerowe. Telewizja kablowa też jest coraz gorsza. Poza tym rynek wydaje się być nasycony i nic nowego nie powstaje. Mimo to, są prywatne galerie artystyczne, które funkcjonują od wielu lat. Jedną z nich jest 'Galeria Z' Zdzisława Kruszyńskiego, gdzie prezentowe są dzieła malarskie, a także szkice i grafika.*

Jeden z ekspertów podkreślał w wywiadzie, że coraz bardziej aktywne w dziedzinie kultury są organizacje pozarządowe: *Powstaje coraz więcej stowarzyszeń np. muzyczne – zostało niedawno odkryte we współpracy z Towarzystwem Przyjaciół Warszawy, że znana na świecie kompozytorka z czasów Chopina Tekla Bondarzewska pochodziła z Mławy. Stowarzyszenia silnie działają i organizują różne przedsięwzięcia, często wspierane przez miasto finansowo. Miejski Dom Kultury w rynku został zmodernizowany, artyści pracują z mieszkańcami, z dziećmi i dorosłymi. Podobnie proboszcz organizuje plenery malarskie, co podnosi prestiż miasta a ludzie mają bezpośredni kontakt z kulturą.* Poza domem kultury i parkiem na rynku, miejscami ogniskującymi tego typu aktywność są Muzeum i Biblioteka Miejska. Jak podkreśla jeden z ekspertów: *Są wernisáže, spotkania, wieczory z ludźmi utalentowanymi, poetami, malarzami, ale wielu nie korzysta z tych możliwości choć biblioteka ogłasza, informacje są na plakatach i w internecie. Niestety, poza zorganizowanymi imprezami i odwiedzającymi grupami obie instytucje świecą pustkami.*

Mława – miasto 'po drodze'?

Jeśli chodzi o specyfikę Mławy wynikającą z położenia, jej kapitału terytorialnego jak i bazy ekonomicznej, wypowiedzi respondentów można podzielić na dwie grupy. Pierwsi to sceptycy, jeśli idzie o potencjał bądź położenie geograficzne miasta. Twierdzą oni na przykład, że Mława nie posiada na tyle istotnych

zasobów endogenicznych, aby wykorzystać swoje położenie geograficzne, brak jest również odpowiedniej infrastruktury: *Tu nie ma nic szczególnego, co by przyciągało, np. turystów. Mława nie wpisała się w taką formę. Nie mamy czegoś takiego ponadregionalnego; [...] Mamy Wkrę, ale brak restauracji. Mamy gospodarstwa agroturystyczne, ale one się za bardzo nie rozwijają.* Inni w tej grupie uważają, że Mława położona jest niekorzystnie względem Warszawy: *Jak ludzie jadą z Warszawy, to na ogół nie zatrzymują się na 100 kilometrów, tylko jadą 80 km dalej na Mazury.* Eksperci uważają, że położenie to determinuje atrakcyjność miasta, przez które się: *przejeżdża, ale w którym się nie zatrzymuje.*

Druga grupa to osoby, które twierdzą, że Mława posiada duży potencjał, wynikający z położenia na szlaku z Warszawy na Mazury, oraz, że to właśnie powinien być znak firmowy miasta: *Ja zauważyłem, że można powiedzieć, że Mława jest znana, bo jest po drodze. Po drodze z Warszawy na Pomorze, na Mazury i z powrotem. Z południa na północ i z zachodu na wschód. Zaproponowałem kiedyś w Urzędzie Miasta, żeby na tej podstawie oprócz promocję Mławy. Jeśli coś jest po drodze, to dlaczego się tam nie zatrzymać. Trzeba tylko mieć powód. Jeśli chodzi o powody, wskazywane są ponadlokalne imprezy kulturalne: rekonstrukcja bitwy pod Mławą: impreza wspomagana przez liczne podmioty i osoby, która daje promocję Mławy w skali kraju, gdyż przyjeżdża tu kilkadziesiąt tysięcy ludzi i telewizja ogólnopolska oraz ogólnopolski festiwal muzyki młodzieżowej Rockowanie, twórcą, którego jest jeden z respondentów wywiadu: *Ja go wymyśliłem parę lat temu, przychodziło 50-70 zgłoszeń zespołów z całej Polski. Zainteresowanie było i jest duże. Jeżdżę po Polsce i wiem, że ludzie znają ten festiwal.* Specyfiki można poszukiwać także w historycznym położeniu Mławy na granicy zaboru pruskiego i rosyjskiego, wiążącym się z odmiennymi wpływami kulturowymi i różnorodnością społeczną: *Mława jest miastem pogranicza, jak uważa dr Leszek Zimmer, mławski historyk, obecnie rektor uczelni w Mławie. Ludzie tu potrafią się odnajdywać. Działające w Mławie Muzeum, Miejski Dom Kultury oraz stowarzyszenia i grupy nieformalne, np. 'Mława – miasto zabytkowe' organizują liczne imprezy poświęcone historii i specyfice kultury miasta i regionu (fot. 15). Jak podkreśla jeden z rozmówców: *mieszkańcy Mławy mają silne poczucie lokalnej tożsamości. Żyjąc na pograniczu musieliśmy stawiać czoła wielu wyzwaniom.***

Mówiąc o wykorzystaniu położenia Mławy 'po drodze', jeden z respondentów podkreśla: *myślę, że można pójść w kierunku imprez masowych, gdyż położenie Mławy jest takie, że można organizować tu rzeczy dla dziesiątek tysięcy ludzi, dla dowolnej ilości w zasadzie.* Inny respondent twierdzi, że można wykorzystać wysoką jakość życia, aby ściągać artystów i innych wykształconych mieszkańców dużych miast, w tym z Warszawy. Mówiąc o jakości życia, respondenci zwracają uwagę np. na liczne inwestycje w infrastrukturę: *w ostatnich kilkunastu latach naprawę dużo się zmieniło. Park miejski wyremontowany. Dom Kultury, kryta pływalnia z 2006 roku, bardzo dużo szkół korzysta – w ramach zajęć szkolnych dzieci dowożone są autokarami, za które płaci miasto – jest to wszystko naprawdę dobrze zorganizowane; [...] Dom kultury, ratusz, kościół, park, placówki miejskie. Nowe chodniki, placówki handlowe są już na wysokim poziomie. Nie rozdrabnia się tych inwestycji, konsekwentnie realizuje konkretne obiekty. Kolejne będą z kolei Muzeum i Biblioteka.* Dyrektor Muzeum twierdzi, że w szczególności odmieniony Park Miejski, położony centralnie w przestrzeni miasta a graniczący z innymi z Muzeum, Biblioteką Miejską i Urzędem Powiatowym, pełni ważną rolę integracyjną

dla mieszkańców i stanowi atrakcję dla przyjezdnych: *Park Miejski ma cztery hektary, dziesięć lat trwała jego przebudowa, dziś przyciąga wielofunkcyjnością i pełni centralną rolę w mieście.*

Fot. 15. Wystawa na rynku w Mławie, poświęcona nazistowskiej eksterminacji mławskiej ludności żydowskiej, zorganizowana przez grupę 'Mława – miasto zabytkowe' jesienią 2015 roku (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Photo 15. The exhibition in Mława, dedicated to the Nazi extermination of the Jewish population, organized by the group 'Mława – historic city', autumn 2015 (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Z Warszawą po drodze i nie po drodze

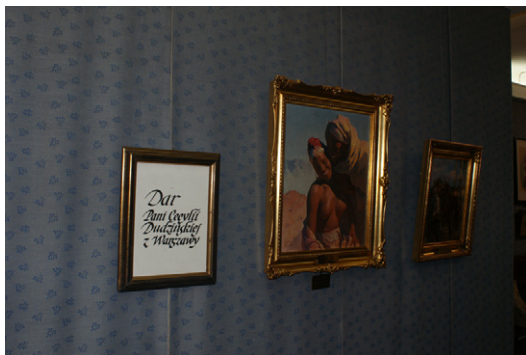
Na podstawie przeprowadzonych wywiadów można wskazać trzy główne zagadnienia, dotyczące powiązań Mławy i Warszawy: rynek pracy, dojazdy do Warszawy do określonych funkcji oraz wykorzystanie renty położenia lub niekorzyści z nim związane. Nieliczni respondenci wskazują na inne typy powiązań – związki pomiędzy stowarzyszeniami (np. niewidomych), gdzie siedziba główna mieści się w Warszawie a oddziały w powiecie mławskim, oraz oczywiste związki wynikające z systemu administracyjnego, obejmującego głównie sferę publiczną oraz spółdzielczą (także banki). W jednym z wywiadów zwrócono również uwagę na to, że region mławski jest odbiorcą śmieci wywożonych z Warszawy.

Kilku ekspertów twierdzi, że położenie Mławy w odległości ok. 100 km od Warszawy powoduje, że wiele osób mieszkających na stałe w Mławie dojeżdża w cyklu tygodniowym do pracy do stolicy: *Mamy łatwe połączenie z Warszawą; z całego regionu mławskiego, co widać na przykładzie sznurów aut jadących tam w niedzielę wieczorem lub poniedziałek rano i powracających w piątek wieczorem. To taki cykl tygodniowy. Przeważnie podróżują osoby pracujące w usługach.* Eksperti twierdzą, że chodzi głównie o usługi wyspecjalizowane, które nie są reprezentowane w Mławie, ale także takie, w zakresie których Mława zapewnia zbyt mało miejsc pracy. Często firmy z Mławy zgłaszają się do przetargów w Warszawie, po czym wysyłają tam pracowników. W nielicznych przypadkach firmy mławskie wysyłają swoje produkty do Warszawy na zasadzie stałych zleceń. Chodzi np. o meble kuchenne: *Warszawa zasilana jest w meble kuchenne i szafy wnękowe, w produkcji których Mława się wyspecjalizowała.*

Na ogół jednak położenie geograficzne Mławy względem Warszawy oceniane jest negatywnie: *położenie Mławy względem Warszawy jest niekorzystne.*

Za daleko, żeby można było powiedzieć o bezpośrednim wpływie, za blisko, żeby Mława mogła być celem rekreacyjnym; [...] Mława jest tak jakby w cieniu Warszawy, nie korzysta z jej bliskości ani z odległości. Pytani twierdzą, że Mława nie dysponuje specyfiką i kapitałem takim, aby oddziaływać w sposób znaczący na otoczenie, aby przyciągać turystów, aby wykorzystywać względną bliskość wielkiego miasta w sposób bezpośredni. Związki są natomiast pośrednie, wynikające z powiązań rodzinnych, historycznych, często sentymentalnych (por fot. 16). Niekiedy w poszukiwaniu innego stylu życia zdarza się, że osoby z Warszawy przenoszą się do Mławy i okolic: Jest to jeden z wyborów, miejsca na tyle bliskiego, że nie trzeba wszystkiego w Warszawie porzucać, na tyle odległego, że nie czuje się pędu wielkiego miasta. Można tu zaspokoić większość podstawowych potrzeb, a jakość życia jest inna, mniejszy zgiełk. Tu się żyje łatwiej, wolniej, taniej. Niektórym to odpowiada. A do pracy można na upartego i codziennie dojeżdżać. Inny respondent podkreśla: „Sporo osób z Warszawy wyprowadza się i tu się osiedla, dokonując wyboru spośród wielu ośrodków wokół Warszawy. Pytam niektórych, dlaczego – właśnie miasto przyjazne, ale łatwy dojazd do Warszawy do pracy sprzyja takiemu podejściu. W 2019 roku ma być gotowa ekspresowa droga do Warszawy – będzie jeszcze łatwiej.

Respondenci zwracają uwagę na to, że Warszawa stanowi jeden z głównych lub główny cel dojazdu do wyspecjalizowanych funkcji w dziedzinie edukacji, kultury i usług medycznych: *„ludzie jeżdżą do specjalistów, Warszawa i jej bliskość przyciągają usługami medycznymi i zakupami, chodzi o skalę, wybór i specjalizację. Głównie zakupy ciuchowe, no i jeżdżą przede wszystkim ludzie młodzi, starsi rzadziej.*

Fot. 16. Zasoby Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej w Mławie pochodzące z prywatnych kolekcji (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Photo 16. Exhibits of Zawkrzeńskiej Land Museum in Mława – a private collection (Ewa Korcelli-Olejniczak)

6.5. MŁAWA – WNIOSKI I UOGÓLNIENIA

Miejsce zajmowane przez Mławę w systemie osadniczym regionu jest określone z jednej strony przez usytuowanie przy ważnym szlaku komunikacyjnym – drogowym i kolejowym rangi międzynarodowej oraz pełnienie funkcji ośrodka powiatowego, a z drugiej przez położenie miasta w jednym z uboższych w skali krajowej (Śleszyński 2014), ulegającym procesowi przyspieszonej depopulacji obszarze rolniczym, w odległości około trzykrotnie przekraczającej zasięg codziennego systemu miejskiego – rynku pracy Warszawy.

Można postawić tezę, iż rozpatrywane jako składniki pozycji terytorialnej Mławy cechy te wzajemnie się równoważą. Z funkcjami stolicy powiatu powiązana jest w istotnym stopniu struktura społeczna i gospodarcza miasta, jak również korzystne przemiany podlegającej rewitalizacji zabudowy i infrastruktury. Z kolei, położenie w obrębie korytarza transportowego było ważnym czynnikiem lokalizacji zagranicznych inwestycji przemysłowych zorientowanych na rynek globalny. W przeciwnym kierunku oddziałują pozostałe z wymienionych powyżej, zewnętrznych uwarunkowań rozwoju. Niekorzystne wskaźniki społeczno-gospodarcze charakteryzujące bezpośrednio zaplecze Mławy oznaczają relatywnie niski poziom popytu na oferowane przez miasto dobra centralne oraz niewielki potencjał formowania się jego obszaru funkcjonalnego. Zgodnie z regułami rządzącymi procesem metropolizacji przestrzeni w jego wczesnych fazach, odległość względem Warszawy lokuje Mławę poza zasięgiem oddziaływania impulsów rozwojowych generowanych w centrum regionu, w strefie charakteryzującej się zjawiskiem wypłukiwania zasobów ludzkich, tłumiącym rozwój działalności gospodarczych.

Pośród czynników składających się na kapitał terytorialny miasta największe znaczenie przyznaje się jakości kapitału ludzkiego, w tym poziomowi kapitału społecznego, jak również warunkom życia, w tym jakości zagospodarowania przestrzeni. Tak w przypadku Mławy, jak i innych miast regionu, w okresie ostatnich kilkunastu lat zaznaczył się znaczny postęp w zakresie poziomu wykształcenia mieszkańców, zwłaszcza udziału osób legitymujących się wykształceniem wyższym. Równoległe, wspierane środkami unijnymi inwestycje infrastrukturalne i projekty rewitalizacyjne korzystnie oddziaływały na jakość przestrzeni publicznej. Należy postawić pytanie, czy i w jakim ewentualnie stopniu zmiany te znajdują odzwierciedlenie w ocenach poziomu konkurencyjności miasta, wyrażonej w postaci atrakcyjności dla zewnętrznych inwestorów jak i rozwoju lokalnej przedsiębiorczości z jednej strony, a zdolności do przyciągania napływu przy hamowaniu odpływu migracyjnego z drugiej. Na tym tle zaslugują na rozwinięcie dwie kwestie, które bezpośrednio nawiązują do wyników uzyskanych w przeprowadzonym studium.

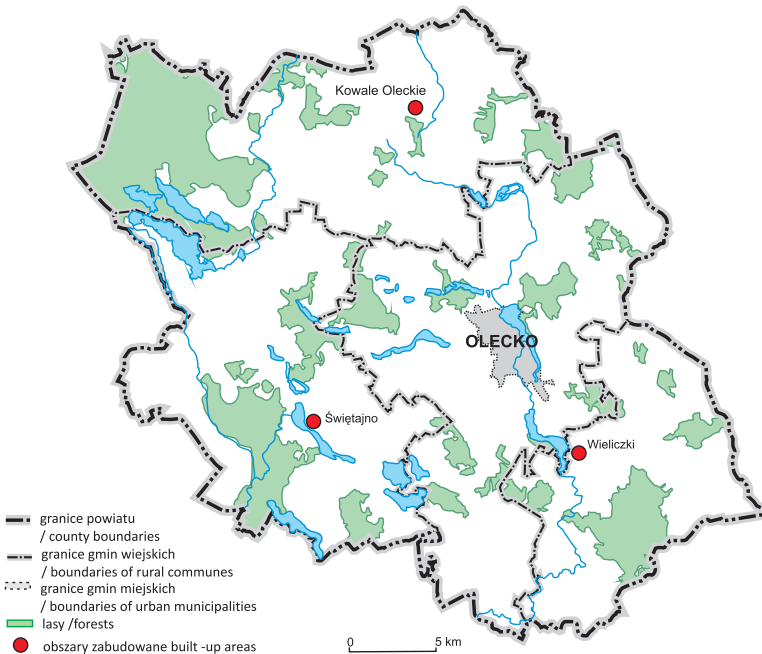
Pierwsza z tych kwestii wynika ze zdominowania lokalnego rynku pracy przez branżę przemysłu, w przypadku której konkurencyjność produktów na globalnym rynku jest w znacznym stopniu wyznaczana przez koszty pracy. W tym zakresie konkurencyjność Mławy jest związana z dostępnością wykwalifikowanych pracowników przy relatywnie niskim poziomie wynagrodzeń. Ten układ czynników nie zapewnia jednak miastu trwałości jego przewagi konkurencyjnej. Jest to tym bardziej istotne, iż domknięcie sieci kooperacyjnych w obrębie ściśle wzajemnie powiązanej grupy zagranicznych inwestorów nie generuje wyraźnych efektów typu *spin-off*, w postaci rozwoju lokalnej przedsiębiorczości tak w dziedzinie produkcji przemysłowej, jak i zaawansowanych usług dla firm. Uwidoczniona w treści wywiadów rozbieżność między wzrastającym poziomem wykształcenia i związanymi z tym aspiracjami mieszkańców, a poziomem oferowanych przez pracodawców płac, zaznacza się w postaci niedoboru pracowników w głównych zakładach przemysłowych. Rozpatrywany w bardziej ogólnym ujęciu dysonans dotyczy nie zrównoważonej struktury funkcjonalnej Mławy i związanych z tym ograniczeń lokalnego rynku pracy, stanowiąc czynnik trwającego odpływu migracyjnego z miasta.

Inne istotne zagadnienie dotyczy relacji pomiędzy gospodarką i zachodzącymi zmianami demograficznymi a celami i kierunkami działań prowadzonych przez lokalne władze samorządowe. Cele te są szeroko zakrojone i dotyczą zarówno poprawy warunków życia w mieście, jak i tworzenia podstaw dla rozwoju przedsiębiorczości, natomiast ich implementacja odnosi się w przeważającym stopniu do pierwszego z wymienionych wymiarów. Jest to zgodne z uzyskującą coraz silniejsze wsparcie w studiach planistycznych tezą (Markowski 2015), zgodnie z którą jakość przestrzeni miejskiej, w powiązaniu z walorami kapitału ludzkiego stanowi dla współcześnie działających firm ważne źródło przewag konkurencyjnych, a tym samym istotny czynnik wyboru lokalizacji. Jeśli idzie o rozwój kapitału ludzkiego, przykład Mławy wskazuje na istnienie barier przed którymi stoi lokalny samorząd, w tym przypadku dotyczących możliwości kształtowania profilu edukacji zawodowej, a wynikających z konkurencji ze strony innych miast regionu. Z kolei te działania, w zakresie których lokalne władze uzyskują wymierne efekty, jak dotyczące poprawy warunków mieszkaniowych i upowszechnienia edukacji przedszkolnej, wydają się w pierwszym rzędzie przeciwdziałać wzmożonemu odpływowi migracyjnemu ludności, natomiast mają relatywnie niewielkie znaczenie dla oczekiwanych korzystnych przekształceń gospodarki, w tym dywersyfikacji profilu funkcjonalnego miasta.

7. OLECKO – OŚRODEK ROZSZERZONEGO ZAPLECZA REGIONU

7.1. WPROWADZENIE

Olecko (ryc. 25), miasto położone na północnym wschodzie województwa warmińsko-mazurskiego, dzieli od Warszawy znaczna odległość fizyczna – 267 kilometrów, a ze względu na niezbyt korzystny układ, jak i standard łączących dróg, również niska dostępność czasowa. Także w relacji do miast wojewódzkich północno-wschodniej Polski – Białegostoku i Olsztyna – Olecko jest położone w dość dużej odległości, wynoszącej odpowiednio 135 i 161 kilometrów. Spośród sąsiednich miast powiatowych najbliższe są Suwałki – 35 km, a następnie Gołdap – 37 km oraz Giżycko – 56 km. Wybór Olecka jako przedmiotu jednego ze studiów przykładowych był w dużej mierze podyktowany jego położeniem na krańcach zarysowanego dla celów niniejszej pracy regionu miejsko-wiejskiego Warszawy. Przemawiało za nim to, iż nie leży ono na głównym szlaku, lecz niejako na uboczu w stosunku do znanych ośrodków turystyki i rekreacji w regionie.

Ryc. 25. Olecko

Fig. 25. Olecko

Usytuowanie miasta w strefie przygranicznej, skrajnie peryferyjne zarówno w skali kraju i regionu, jak i obszaru Unii Europejskiej, stanowi generalnie niekorzystne uwarunkowanie rozwoju. W przypadku Olecka jest ono jednak przynajmniej w części równoważone przez wyjątkowe walory przyrodnicze otaczających terenów – wzgórz, lasów i jezior Mazur Garbatych. Peryferyjne położenie Olecka nie odnosi się zresztą jedynie do współczesnego okresu. Było ono jego cechą już w okresie zaborów, kiedy to miasto (wówczas noszące nazwę Margrabowa), leżało na wschodnich rubieżach państwa pruskiego. Po I Wojnie Światowej i plebiscycie z 1920 roku; od 1928 roku jako Treuburg, pozostało ono na peryferiach, wówczas Prus Wschodnich i Trzeciej Rzeszy, oddzielone granicą państwową od polskich już Suwałk.

Fot. 17. Wieża ciśnieni w centrum Olecka (S. Kozłowski)

Photo 17. Water tower in Olecko (S. Kozłowski)

Fot. 18. Fragment nowej zabudowy w Olecku (S. Kozłowski)

Photo 18. New construction in Olecko (S. Kozłowski)

Pomimo to, już w okresie ostatnich dziesięcioleci XIX-go wieku i na początku wieku XX-go miasto uzyskało połączenie kolejowe oraz szereg połączeń drogowych, zostało także wyposażone w lokalną infrastrukturę techniczną, w tym sieć wodociągową, kanalizacyjną, gazownię i chłodnię. Do dzisiaj charakterystycznym obiektem Olecka jest wieża ciśnień (fot. 17), która nawet w sytuacji braku prądu zapewnia dopływ do miasta bieżącej wody. Pod koniec wojny, w 1945 roku około 80% zabudowy uległo spaleniowi w wyniku natarcia Armii Czerwonej. Brak zniszczonej wówczas dokumentacji technicznej znacznie utrudnił jej naprawę w okresie powojennym, jak i późniejszą rozbudowę.

7.2. LUDNOŚĆ I PEŁNIONE FUNKCJE

Ze względu na liczbę mieszkańców – 16 458 w 2014 roku – Olecko może być zaliczane do małych lub średniej wielkości miast; pełnienie roli ośrodka powiatowego uprawnia do jego umieszczenia w tej drugiej kategorii. Miasto charakteryzuje niewielka, lecz w okresie ostatnich kilkunastu lat dodatnia dynamika ludnościowa, mianowicie przyrost o 2,4% w stosunku do roku 2002. Nieco wyższy, o 3,7% był przyrost notowany w granicach miejsko-wiejskiej gminy Olecko, co wskazuje na wkraczanie nowej zabudowy na sąsiadujące z miastem tereny (fot. 18). Powiat olecki cechował w tym okresie co prawda także minimalny wzrost liczby mieszkańców (o 1,5% – do 34 805 w 2014 roku), zgodnie z danymi GUSu, jednak wchodzące w jego skład, obok wyżej wymienionej, trzy gminy wiejskie (Świątajno, Wieliczki i Kowale Oleckie) to obszar powolnej depopulacji; ich łączna liczba ludności zmniejszyła się od 2002 roku o 2,7%.

Przy względnie stabilnej ogólnej liczbie ludności, Olecko charakteryzuje się niewielkim ujemnym saldem migracyjnym: w 2013 roku wynosiło ono – 73 osoby, przy 213 faktach wymeldowania z miasta (*de facto* liczba wyjeżdżających jest znacznie większa). Przyrost naturalny utrzymuje się na poziomie dodatnim i przez ostatnie dwadzieścia lat wynosił od 20 do 80 osób rocznie.

Podstawowym motywem wyjazdów jest brak możliwości znalezienia pracy odpowiadającej osiągniętym kwalifikacjom zawodowym – w 2011 roku 18% mieszkańców miało wyższe wykształcenie. Dawniej młodzi ludzie wyjeżdżali na studia do Wrocławia, Katowic, Krakowa, Łodzi. Obecnie przeważają uczelnie Warszawy, Gdańska, a w dalszej kolejności Białegostoku i Olsztyna. Wielu spośród nich pozostaje w tych ośrodkach po studiach, przenosi się do innych dużych miast lub migruje za granicę; ich odsetek szybko wzrasta. Dotyczy to zwłaszcza młodych kobiet; osób niezamężnych jest w Olecku ponad 24%, podczas gdy kawalerów aż blisko 39%. Zagranicę (do Niemiec, Anglii, krajów skandynawskich) wyjeżdżają ostatnio szczególnie często przedstawiciele zawodów medycznych.

Głównym obszarem źródłowym napływu migracyjnego do Olecka są okolice miejscowości wiejskie; Notowane są również przyjazdy ludzi wolnych zawodów z większych miast, w tym z Warszawy, chociaż ci osiedlają się raczej poza miastem, w sąsiednich wsiach; zamieszkują tu nawet byli górnicy z miast śląskich. Powstało niewielkie osiedle dla kadry profesorskiej Wszechnicy Mazurskiej, do niedawna dobrze prosperującej wyższej uczelni. Popyt na nowe mieszkania jest jednak niewielki – jeden gotowy budynek spółdzielczy pozostaje w połowie niezamieszkały.

Ludność Olecka podlega stosunkowo szybkiemu procesowi starzenia. O ile w 2002 roku odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym był jednym z najwyższych spośród 16 objętych badaniem miast, w 2011 roku kształtował się na średnim poziomie w obrębie tego zbioru. Równoległe, odsetek mieszkańców legitymujących się wyższym wykształceniem wzrósł z 11,7% w roku 2002 do ponad 17% w 2013. W tym samym okresie bardzo wydatnie, mianowicie z 6 do 24% zwiększył się także udział osób mających wykształcenie średnie. Liczba absolwentów mieszczących się w Olecku szkół ponad-gimnazjalnych oscyluje wokół 40 rocznie. Wśród osób z wyższym wykształceniem liczne grupy stanowią urzędnicy, nauczyciele oraz lekarze. Młodzi ludzie bez studiów często żyją na garnuszkach rodziców, są pozbawieni realnych perspektyw znalezienia w mieście pracy, szczególnie lepiej płatnej.

Poziom rejestrowanego bezrobocia w Olecku pozostaje relatywnie wysoki; gdy zmniejszało się z 34,2 do 27,3% w latach 2004–2006, było o 3-5 punktów procentowych wyższe od średniej dla województw warmińsko-mazurskiego (w którym należało z kolei do najwyższych w przekroju wojewódzkim). W latach 2007–2008 spadło poniżej 20%, aby następnie wzrosnąć do powyżej 28% w 2012 i 2013 roku. Do maja 2016 roku zmniejszyło się ponownie o ponad jedną czwartą, niemniej bez pracy pozostawało w dalszym ciągu 848 mieszkańców miasta. Także średni poziom wynagrodzenia brutto utrzymuje się w Olecku od szeregu lat o kilka punktów procentowych poniżej średniej wojewódzkiej.

Jak podkreślono na wstępie, peryferyjne usytuowanie miasta w północno-wschodnim zakątku Polski oddziałuje niekorzystnie na gospodarkę miasta. Rozwojowi nie sprzyjały również zmiany identyfikacji regionalnej mieszkańców i kierunków ciążenia w powojennych dziesięcioleciach. W latach 1946–1975 Olecko należało do województwa białostockiego, a przez następne kilkanaście lat do województwa suwalskiego. W skład województwa warmińsko-mazurskiego weszło w 1999 roku w wyniku kolejnej reformy podziału administracyjnego kraju. Zmiany te powodowały nieciągłość powiązań przestrzennych instytucji, a także przedsiębiorstw.

Pełnienie przez Olecko roli siedziby gminy miejsko-wiejskiej i stolicy powiatu jest z kolei czynnikiem stymulującym rozwój gospodarczy i społeczny, związany z zatrudnieniem w sektorze publicznym i generowanym przez to popytem na lokalne towary i usługi, jak również z funkcją obsługi w skali ponadlokalnej. Niewielki zasięg bezpośredniego zaplecza miasta, przy relatywnie małej gęstości zasiedlenia tego obszaru, oznacza jednak pełnienie niewielu funkcji centralnych wyższego rzędu. Jednocześnie, odległość od dużych ośrodków miejskich jest na tyle duża, że nie stwarza znacznych możliwości przyciągania nowych inwestycji produkcyjnych.

Inne uwarunkowania odnoszą się do sfery konsumpcji. Pod tym względem podstawowy walor Olecka stanowią doskonale warunki przyrodnicze do rozwoju turystyki i wypoczynku. Tereny położone wokół miasta są urozmaicone krajobrazowo z licznymi, w większości rynnowego typu jeziorami, pagórkowate, otoczone lasami. Samo Olecko dysponuje zainstalowaną nad jeziorem dobrej klasy infrastrukturą portową i turystyczną. Te atrakcyjne warunki życia są magnesem przyciągającym nowych mieszkańców, a zwłaszcza sezonowych rezydentów – właścicieli „drugich domów”, których kolonie powstają wokół miasta.

Struktura zatrudnienia według sektorów gospodarki przedstawia się nietypowo. Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybołówstwo reprezentują 30% miejsc pracy, co jest w przypadku miast rzadko spotykanym wysokim udziałem. W przemyśle i budownictwie znajduje zatrudnienie 32,6%; w handlu, transporcie, informacji i komunikacji, naprawie pojazdów, hotelarstwie i gastronomii 10%; w działalności finansowej, ubezpieczeniowej, obsłudze rynku nieruchomości 1,6% ogółu. Na pozostałe działy przypada 25,8% zatrudnienia.

Powyższe dane Głównego Urzędu Statystycznego nie obejmują małych firm, zatrudniających nie więcej niż 9 osób. Łączny wolumen zatrudnienia w tych jednostkach można określić pośrednio na podstawie danych dotyczących struktury wielkościowej przedsiębiorstw oraz liczby osób zatrudnionych w poszczególnych kategoriach ich wielkości. Posługując się tymi danymi możemy oszacować ogólną liczbę zatrudnionych w pomijanych w statystyce firmach w Olecku na ok. 1750, z której to liczby około 300 przypada na firmy jednoosobowe. Jak już zaznaczono wcześniej przy omawianiu zatrudnienia w Mińsku Mazowieckim i Mławie, nieuwzględnianie tych danych szczególnie utrudnia określenie udziału sektora kreatywnego w gospodarce. W wielu jego dziedzinach (kulturze, sztuce, dziennikarstwie, prawie, reklamie, informatyce etc.) bardzo znaczny jest udział samo-zatrudnienia lub pracy w kilkuosobowych zespołach.

Zgodnie z niepełnymi danymi GUS-u (por. rozdz. 4), w sekcji J (wydawnictwa, film, informatyka) zatrudnienie w Olecku jest na minimalnym poziomie, wynoszącym w 2005 roku zaledwie 14 osób. W sekcji K (finanse i ubezpieczenia) jest ono znacznie większe i od 2008 roku stabilne, lecz niższe niż na początku okresu. Dane dotyczące sekcji M (wzornictwo, reklama, usługi prawne, biznesowe, architektura, projektowanie) obejmują zapewne największe firmy, które zatrudniają między innymi wysokiej klasy projektantów produktów przemysłowych. Ten rodzaj kreatywnych działalności ma duże znaczenie dla gospodarki miasta. Niewielką tendencję wzrostową rejestruje się w sekcji R (kultura, rozrywka, rekreacja), przy czym, podobnie jak w pozostałych, faktyczne zatrudnienie jest prawdopodobnie znacznie wyższe ze względu na zdecydowaną przewagę pomijanych w ogólnej statystyce mikro-firm (tab. 13).

Tabela 13. Zatrudnienie w działach kreatywnych w Olecku w latach 2005-2011

Olecko	J	K	M	R
2005	14	81	bd.	37
2008	bd.	70	33	37
2009	bd.	70	bd.	47
2011	bd.	71	43	48

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W mieście funkcjonują dwa duże zakłady przemysłowe, a mianowicie stocznia jachtowa DEPHIA YACHTS oraz firma PRAWDA, z jednoosobowym właścicielem (od jego nazwiska pochodzi nazwa przedsiębiorstwa). Jest także trzecia firma, nieco mniejsza, z kapitałem niemieckim, chociaż rodzina właścicieli mieszka w Olecku.

DELPHIA jest największym w Polsce producentem jachtów o długości do 15 metrów oraz łodzi motorowych. Zatrudnia ona około 300 osób, a 70 procent produkcji eksportuje, z czego niemal 98 procent trafia na rynki zachodniej

Europy. Na podkreślenie zasługuje fakt, że nowe modele jachtów należą do najwyższej klasy, mają nowatorskie rozwiązania o wysokim wkładzie powstałych w firmie innowacji. Osiągnięcia te stały się częściowo możliwe dzięki dofinansowaniu prowadzonych prac z funduszy unijnych.

Drugi z dużych zakładów produkuje wyroby z drewna i sklejki i jest silnie związany z firmą IKEA. Surowiec jest głównie importowany z Rosji oraz z Litwy. Rynek drewna w Polsce jest uznany jako trudny; charakteryzuje się wysokimi i często zmieniającymi się cenami. Trzecia firma, o nazwie SILWAN, produkuje drewnianą galanterię ogrodową i zatrudnia ponad 300 osób. Praca nie wymaga wysokich kwalifikacji, stąd zarobki w niej są niskie, z czym związana jest wysoka rotacja pracowników.

Jako ośrodek centralny poziomu ponadlokalnego, Olecko wypełnia funkcje obsługi, o zasięgu odpowiadającym głównie obszarowi powiatu. Należą do nich funkcja ośrodka służby zdrowia, a zwłaszcza szkolnictwa średniego. W mieście są dwa licea ogólnokształcące i dwa technika oraz liceum i technikum dla dorosłych, a także szkoły policealne (fot. 19). Wszystkie szkoły są wyposażone w nowe boiska – „Orliki”, których budowa była współfinansowana przez Fundusze Europejskie, w tym Fundusz Norweski oraz programy przeznaczone dla obszarów przygranicznych. Z rozwiniętą funkcją ośrodka szkolnictwa wiąże się zatrudnienie relatywnie licznej kadry nauczycielskiej.

Fot. 19. Jeden z budynków Zespołu Szkół Technicznych (S. Kozłowski)

Photo 19. One of the buildings belonging to the Technical School complex (S. Kozłowski)

Do 2013 roku w Olecku funkcjonowała Wszechnica Mazurska – pierwsza w tej części północno-wschodniej Polski prywatna wyższa uczelnia, w której studiowali mieszkańcy nawet odległych województw. W 1998 roku zajęła ona w ocenach dziesiąte miejsce spośród 159 prywatnych wyższych szkół w Polsce o profilu nie-biznesowym. Łącznie ukończyło ją około 17 tysięcy studentów. Wykładowcy pochodzili głównie z uczelni toruńskich i warszawskich. Niestety, coraz mniej liczne roczniki maturzystów i konkurencja innych szkół, w tym uczelni publicznych (a raczej ich filii), a zatem bezpłatnych, w sąsiednich miastach regionu spowodowały konieczność jej likwidacji, pomimo iż cieszyła się wysoką renomą. Wpłynęło to ujemnie na gospodarkę miasta, przynosząc spadek zatrudnienia i zmniejszenie obrotów w handlu (np. sklepach sportowych – wielu studentów zaopatrywało się w rowery) i lokalach gastronomicznych. Mieszkańcy utracili także część dochodów pochodzącą z wynajmu mieszkań i pokoi gościnnych.

W najbliższej okolicy miasta rozwinęła się agroturystyka. Są atrakcyjne miejsca pobytu, np. ze stadniną koni. Powstało szereg obiektów noclegowych o wysokim standardzie¹⁵. W połączeniu z obiektami sportowymi i turystycznymi Olecka, stanowią one doskonałą bazę dla czynnego wypoczynku, a także treningu, w tym sportu wyczynowego. Na bazie wybudowanych jeszcze przed wojną obiektów, takich jak stadion, korty tenisowe i port żeglarski, w ostatnich latach stworzono kompleks sportowo-rekreacyjny, zlokalizowany nad samym jeziorem, z halą sportową, basenem, boiskiem piłkarskim ze sztuczną trawą, boiskami do siatkówki plażowej, torem dla deskorolkarzy, plażą, kafejkami, miejscami noclegowymi. Do dyspozycji są wypożyczalnie sprzętu pływającego – kajaki, łódki, rowery wodne. Całość jest otoczona zabytkowym parkiem (fot. 20).

Fot. 20. Park z terenami sportowo-rekreacyjnymi (S. Kozłowski)

Photo 20. Local public park with sports and recreational areas (S. Kozłowski)

Wymienione wyżej obiekty oznaczają dla mieszkańców Olecka miejsca pracy, zwłaszcza chociaż niewyłącznie w okresie letnich miesięcy. Przyjazdowa turystyka i rekreacja nie rozwinęły się jednak na miarę stworzonych ku temu warunków i lokalnych oczekiwań. Powstało na przykład pole namiotowe z prawdziwego zdarzenia, które pozostaje niemal niewykorzystane. Baza noclegowa jest użytkowana głównie przy okazji imprez sportowych i obozów młodzieżowych (na przykład szkoły piłkarskiej „Barcelona”, grupującej kilkuset chłopców), a także podczas imprez kulturalnych, takich jak Amatorski Festiwal Teatralny oraz Przystanek Olecko.

Ważną rolę w życiu miasta odgrywa kultura i sztuka. Dziedziny te nie generują wysokiego zatrudnienia, mają jednak szczególne znaczenie w mieście położonym na peryferiach kraju, odległym od dużych ośrodków, w województwie o najniższych w kraju średnich wynagrodzeniach. Regionalny Dom Kultury, niedawno rozbudowany i zmodernizowany, stanowi pewnego rodzaju spoiwo łączące różne grupy pasjonatów działań twórczych (fot. 21). Organizowane są w nim liczne wystawy malarskie i fotograficzne. Działa grupa muzyków aranżujących spotkania, recitale, koncerty. Wyjeżdżają z nimi również za granicą, najczęściej na Białoruś, na przykład w rejon Grodna, gdzie są przyjmowani entuzjastycznie przez lokalną społeczność.

¹⁵ Odwiedzali je m.in. prezydenci Lech Wałęsa i Lech Kaczyński

Fot. 21. Regionalny Dom Kultury „Mazury Garbate” w Olecku (S. Kozłowski)
 Photo 21. Regional Cultural Centre 'Mazury Garbate' (Humpy Mazury) in Olecko (S. Kozłowski)

W ramach działalności Regionalnej Izby Historycznej (fot. 22), zlokalizowanej w samym rynku, w otoczeniu parku, organizowane są pod egidą ratusza niemal co tydzień spotkania z książką, filmem, pisarzami, kompozytorami, filmowcami. Gościli tam między innymi Krzysztof Penderecki, ks. Adam Boniecki i pisarz Kazimierz Orłoś. Organizowane w Izbie Historycznej spotkania przyciągają grono stałych uczestników. Na tym obszarze, z którego tuż po wojnie ludność została w większości wysiedlona, a na jej miejsce przybyli osadnicy pochodzący z różnych stron Polski, świadomość historyczna jest bardzo istotnym elementem, tym bardziej iż niektórzy mieszkańcy mają niemieckie korzenie i ich punkt widzenia na wiele spraw jest często odmienny od reprezentowanego przez większość.

Fot. 22. Jeden z obiektów Urzędu Miasta z Regionalną Izbą Historyczną, na terenie parku w Rynku (S. Kozłowski)
 Photo 22. The Regional Historic Centre (S. Kozłowski)

7.3. STRATEGIE ROZWOJU MIASTA

7.3.1. PODSTAWOWE INFORMACJE O DOKUMENTACH

W tym podrozdziale bazujemy na dwóch dokumentach, Uchwalonej w 2013 roku *Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Olecko na lata 2013–2023* oraz uchwalonej w 2015 roku *Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Olecko do roku 2025*. Co interesujące, druga pozycja jest zdecydowanie bardziej zwięzła, ale też mniej szczegółowa. Struktura obu dokumentów jest zróżnicowana, głównie ze względu na znaczne różnice w objętości. Strategia na lata 2013–2023 to złożony, zawierający 192 strony dokument będący kompleksowym opisem gminy, w którym w 11 rozdziałach przedstawiono szczegółowo wszystkie aspekty funkcjonowania Miasta i jego otoczenia. *Strategia do 2025 r.* natomiast stanowi swego rodzaju kompendium. Na 46 stronach prezentuje ona między innymi diagnozę strategiczną miasta, analizę SWOT oraz cele i kierunki potencjalnych działań.

Autorzy *Strategii Rozwoju Olecka do 2025 roku* nawiązują do trzech dokumentów strategicznych wyższego rzędu: *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020*, *Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025* oraz *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020*. Wszystkie są źródłem inspiracji w kontekście tworzenia innowacyjnej przedsiębiorczości, zaś ostatni także w kwestii rozwijania przedsiębiorczości z zakresu inteligentnych specjalizacji.

7.3.2. PROFIL DZIAŁALNOŚCI I POTENCJAŁ MIASTA

Nowszy z dokumentów formułuje wizję gminy Olecko: *Stolica Mazur Garbanych – Gmina o wyjątkowej jakości życia opartej o inteligentną gospodarkę i w pełni wykorzystująca walory położenia*. W znacznym stopniu odnosi się on do atrakcyjnego położenia geograficznego miasta, przy jednoczesnym nawiązaniu do potrzeb mieszkańców oraz kwestii ekonomicznych, stawiając jednocześnie Olecko w roli lokalnego lidera – ponadlokalnego ośrodka powiatowego, o rozwiniętych funkcjach społecznych i gospodarczych. Kładzie się tu nacisk między innymi na takie elementy jak: *Wyjątkowa jakość życia [...] która najczęściej opisywana jest takimi czynnikami, jak: możliwość realizacji zawodowej; wysokiej jakości edukacja; nowoczesna infrastruktura społeczna. Szczególny nacisk będzie kładziony na kulturę oraz możliwości aktywnego spędzania wolnego czasu (Strategia 2025)*. Podkreśla się także znaczenie „inteligentnych specjalizacji” w gospodarce, innowacji i konieczności współpracy pomiędzy biznesem a nauką. Jednocześnie raport podkreśla istotność czynnika jakości życia mieszkańców, zarówno dla bieżącego funkcjonowania miasta, jak i jego przyszłości. Autorzy raportu zauważają, że osiągnięcie zakładanych w strategii celów możliwe jest głównie dzięki aktywnemu wykorzystywaniu różnych zewnętrznych sieci współpracy.

Celem głównym Gminy Olecko, prezentowanym w *Strategii 2025* jest: *Wzrost konkurencyjności Gminy Olecko w zakresie jakości życia, warunków prowadzenia działalności gospodarczej oraz oferty wypoczynkowej*. Wydaje się on nader ogólny i w świetle potencjału miasta niezwykle trudny do osiągnięcia.

Obydwa raporty zawierają rozbudowaną analizę SWOT, która identyfikuje szanse i zagrożenia tak w uwarunkowaniach zewnętrznych, jak i wewnętrznych gminy. Wśród czynników wewnętrznych dominują słabe strony, wśród których najistotniejsze zdają się elementy takie jak:

- niepełne wykorzystanie potencjału do rozwoju turystyki;
- słabąca rozpoznawalność miasta;
- przestrzeń publiczna nie w pełni dostosowana do potrzeb mieszkańców;
- niedostateczny poziom współpracy społecznej w gminie;
- problemy rynku pracy – bezrobocie i ograniczone dopasowanie kształcenia do potrzeb biznesu;
- brak silnych lokalnych instytucji wsparcia biznesu.
- wymienione słabości są w pewnym stopniu równoważone przez mocne strony, które wskazują na znaczny potencjał rozwojowy miasta. Zalicza się do nich:
 - położenie w obszarze o dużym bogactwie przyrodniczym jako potencjał dla rozwoju sportu i turystyki;
 - rozbudowana i nowoczesna baza sportowa;
 - potencjał związany z wydarzeniami kulturalnymi i sportowymi;
 - przygotowane do zagospodarowania tereny inwestycyjne.

W przypadku uwarunkowań zewnętrznych zdecydowanie dominują szanse rozwoju. Są one w znacznym stopniu związane z turystyką i potencjalnymi korzyściami wynikającymi zeń dla lokalnej społeczności, gospodarki i samorządu. Pojawiają się tu pierwszy raz istotne odniesienia do dalszego i bliższego otoczenia Gminy. Analiza ta wykazuje niebył korzystną sytuację badanego miasta. Jest ono bowiem położone poza głównymi obszarami turystycznymi regionu, borykając się jednocześnie z problemami komunikacyjnymi, tak z połączeniami z centrum kraju jak i z miastem wojewódzkim – Olsztynem. Informacje te mają swoje potwierdzenie także we wcześniejszej Strategii, w której w odniesieniu do porównywalnych miast regionu, Olecko w obszarze turystyki nie wypadło najlepiej: *Na podstawie przyjętych założeń syntetyczny miernik rozwoju turystycznego najwyżej sytuuje gminę Ryn z wynikiem na poziomie 233% (w stosunku do wartości średniej). Poziom rozwoju turystycznego równy 233% klasyfikuje gminę jako rozwijającą się w sferze turystycznej zdecydowanie szybciej niż gminy przyjęte jako benchmarki. Wzrost w sferze rozwoju turystyki zanotowała także gmina Pisz wynikiem 119%. Badanie to pokazało, iż można mówić o wzroście w poziomie rozwoju turystycznego w przypadku dwóch z siedmiu badanych gmin. W Olecku wskaźnik wyniósł 39%. Dane te wydają się potwierdzać opinię z nowszego opracowania, uzupełniając obraz Olecka jako miasta o dużym potencjale turystycznym, położonego się jednak na uboczu, pozbawionego dobrej infrastruktury komunikacyjnej. Te uwarunkowania stawiają Olecko w dość trudnej sytuacji wobec konkurencji uznanych ośrodków turystycznych Regionu Wielkich Jezior Mazurskich.*

Co istotne, autorzy Strategii 2025 podkreślają, że potencjalne usprawnienie komunikacji z centrum kraju, dzięki połączeniu Via Baltica, niesie ze sobą nie tylko pozytywy, ale także zagrożenia, zawiązanie ze wzrostem dostępności także innych, leżących w pobliżu projektowanej trasy miejscowości. Inwestycja ta nie stanowi więc sama w sobie remedium na obecne problemy Olecka a paradoksalnie może zwiększyć konkurencję na regionalnym rynku turystycznym.

Istotnym elementem staje się także kwestia demograficzna, w Olecku bowiem zanotowano w ostatnim dziesięcioleciu 15% spadek liczby ludności w wieku 20–24 lata. Związane jest to z procesem odpływu młodych ludzi w poszukiwaniu oferty edukacyjnej oraz miejsc pracy. Olecko wpisuje się tu w tendencje całego województwa, w którym zauważalny jest znaczący odpływ ludności w tej kategorii wiekowej.

7.3.3. DZIAŁALNOŚCI KULTURALNO-KOGNITYWNE

Analizowane dokumenty nie odnoszą się wprost do działalności kulturalno-kognitywnych. W świetle Strategii element ten wydaje się nie mieć istotnego znaczenia dla rozwoju i funkcjonowania Olecka. Mimo kilku znaczących wydarzeń kulturalnych, takich jak festiwal Przystanek Olecko, Sztama – Spotkania ze Sztuką, Mazurskie Spotkania z Folklorem, czy Oleckie Święto Mleka i Miodu, stwierdza się, że: *łączna liczba imprez organizowanych przez ośrodki kultury jest znacznie niższa niż w przypadku grupy porównawczej (tzn. innych miast) i województwa. Ponadto wskaźnik jest blisko dwukrotnie niższy od średniej dla gmin z najbliższego sąsiedztwa (Strategia 2025)*. Także ilość uczestników imprez masowych na 1000 mieszkańców, w Olecku nie wypadła dobrze na tle miast regionu, zajmując dwudziestą pozycję na 32 gminy organizujące tego typu przedsięwzięcia. Według nowszej strategii za ten stan rzeczy odpowiada specyfika wydarzeń kulturalnych oferowanych przez miasto, które należą raczej do „kultury niszowej” często „wysokiej” co odzwierciedla charakter miasta nie przyciągając jednak zbyt licznej widowni. Miasto ma jednak w tej materii znaczący potencjał, wynikający z prężnie działającego Ośrodka Kultury Regionalnej, w którego skład wchodzi między innymi sala wystawienniczo-konferencyjna, sala baletowa, zmodernizowana sala widowiskowo-kinowa. Autorzy Strategii 2025 podkreślają także fakt, iż w Olecku wzrasta aktywność obywateli na niwie kultury, a w szczególności uczestnictwo w działalności zespołów artystycznych: *Aktywność mieszkańców w aspekcie kultury jest jednym z ważniejszych czynników, który sprzyja jej rozwojowi w mieście. Współpraca w zakresie kultury – władz lokalnych, organizacji pozarządowych i niezależnych środowisk twórczych została przez uczestników tych relacji oceniona pozytywnie. Problemem funkcjonowania organizacji jest dostępność źródeł finansowania – w związku z tym ich aktywność jest w przeważającej mierze raczej cykliczna niż ciągła*.

Poprzednia wersja Strategii poświęca znacznie więcej uwagi zaangażowaniu społecznemu mieszkańców Olecka. W dokumencie wymienia się kilkadziesiąt organizacji działających w mieście i gminie Olecko. Większość z nich to filie organizacji ogólnopolskich, lecz są wśród nich organizacje strictly lokalne. Stanowią one istotny zasób, który może być wsparciem dla realizowania Strategii Miasta. Przedstawiane są także jako pośrednik w przekazie informacji pomiędzy urzędem a lokalną społecznością.

7.3.4. ZASIĘG PRZESTRZENNY

W strategiach rozwoju miasta i gminy Olecko silny nacisk kładziony jest na przestrzenne uwarunkowania rozwoju turystyki. Pozycja miasta i gminy jest odnoszona do innych, podobnych jednostek administracyjnych w regionie. Szczególnie widoczne są porównania z miastami Regionu Wielkich Jezior Mazurskich, które są dla twórców raportów swoistym punktem odniesienia,

szczególnie w kwestiach turystyki, mającej z założenia stać się jednym z głównych czynników prorozwojowych Olecka. Zasięg przestrzenny oddziaływania Olecka jako lokalnego centrum ogranicza się głównie do obszaru powiatu. Co interesujące, z punktu widzenia niniejszej analizy, w tekstach obu Strategii niemal brak odniesień do ośrodków regionalnych i ponadlokalnych, czyli Olsztyna i Warszawy. Oba te miasta są wzmiankowane właściwie wyłącznie w kontekście nie najlepszej infrastruktury komunikacyjnej Olecka. Pewnie nadzieje związane są z budową lepszych połączeń drogowych z Olsztynem i Warszawą, ale ich potencjalne znaczenie podkreślane jest właściwie wyłącznie w kontekście rozwoju ruchu turystycznego, z uwzględnieniem opisywanych już wcześniej zagrożeń. Ilustruje to następujący *pasus* z dokumentu: *poprawa dostępności względem Warszawy to szansa na wzmocnienie konkurencyjności turystycznej i inwestycyjnej gminy. Nie jest to jednak gwarant rozwoju tych dziedzin – taką samą szansę otrzymają także inne gminy leżące w pobliżu projektowanej trasy* (2025).

7.3.5. PODSUMOWANIE

Spośród trzech analizowanych w niniejszym studium średniej wielkości miast, Olecko cechuje się najmniejszym obszarem bezpośredniego oddziaływania oraz relatywnie słabą siecią powiązań regionalnych i ponadregionalnych. W Strategiiach Rozwoju słabość Olecka wiązana jest z jego lokalizacją – odizolowaniem geograficznym i infrastrukturalnym miasta. Mimo bogatej oferty kulturalnej, wspartej nowoczesną infrastrukturą społeczną jak również turystyczną, przy korzystnych przyrodniczych uwarunkowań sprzyjających rozwojowi turystyki, miasto nie wykorzystuje swojego ogólnego potencjału rozwojowego. Postrzegane jest to także jako efekt silnej konkurencji ośrodków turystycznych obszaru Wielkich Jezior Mazurskich oraz z ograniczoną dostępnością komunikacyjną na poziomie krajowym i regionalnym.

7.4. ANALIZA TREŚCI WYWIADÓW

Podobnie jak w pozostałych dwóch miastach, w Olecku przeprowadzono dziesięć wywiadów pogłębionych oraz, jako uzupełnienie, pięć ankiet z przedstawicielami tzw. działalności kulturalno-kognitywnych, w których uwzględniono ścieżki ich karier zawodowych. Wywiady dały dość spójny obraz struktury funkcji i ludności miasta, także w ujęciu dynamicznym, zwracając uwagę na istotne zasoby endogeniczne oraz czynniki rozwoju określonych funkcji.

Wykształcenie, swojskość i rola uczelni jako czynniki miasto-twórcze

Pytani o udział osób z wyższym wykształceniem w mieście rozmówcy wskazywali na ogół 10% lub ok 10%, choć zdarzały się również opinie, że osób po studiach jest aż 20%. Jeden z ekspertów zaznaczył na przykład: *Jest to moja subiektywna ocena, obracam się w towarzystwie osób wykształconych, na pewno nie jest to grupa dominująca. Dużą część spośród tej grupy stanowią nauczyciele. Według opinii jednego z ekspertów mało jest tzw. kadry technicznej, inżynierów. Eksperci oceniają wykształcenie mieszkańców jako jednostronne, w części dość powierzchowne. Zdaniem jednego z nich wśród ludzi wykształconych dominują urzędnicy, zawody nauczycielskie, lekarskie, służby publiczne. Wykształcenie zdobywano i zdobywa się do dziś w Białymstoku, Olsztynie, Suwałkach oraz Warszawie. Opinie na temat udziału studentów pochodzących*

z Olecka a uczących się w Warszawie są rozbieżne. Niektórzy eksperci uważają, że najwięcej osób zdobywa wyższe wykształcenia w Warszawie, inni twierdzą, że dominują uczelnie w miastach położonych bliżej. Jednomyslność dotyczy natomiast faktu, że ważną rolę w zdobywaniu przez mieszkańców wyższego wykształcenia lub jego uzupełniania zajmowała do 2013 roku Wszechnica Mazurska, humanistyczna uczelnia, w której nauczanie odbywało się na kierunkach: pedagogika, filologia, wychowanie fizyczne, marketing i zarządzanie.

Według opinii pytaných ekspertów, w latach 1990 była to jedna z najlepszych uczelni prywatnych w Polsce. Poza nauczaniem odgrywała ogromną rolę miastotwórczą, ściągając studiujących z regionu Warmii i Mazur, ale także spoza tego obszaru. Przebywający w mieście studenci korzystali z usług publicznych, *wypełniając gwarem i ożywiając przestrzeń miejską*. Jak podkreśla jeden z rozmówców, okres funkcjonowania uczelni był jednoznacznie pozytywny dla rozwoju Olecka. *Maksymalnie studiowało tam 5 tysięcy osób, ale dziesięć lat temu to na uczelnię nie dało się wejść, taki był tam tłum ludzi, tylu było studentów. Powstały hotele na bazie tej Wszechnicy*. Ekspert podkreśla, że Olecko ożyło, powstawały restauracje, sklepy, wypożyczalnie rowerów, *wszędzie było ciasno*. Zapytany o to samo inny rozmówca mówi, że sporo ludzi korzystało z obecności studentów spoza Olecka, wynajmując mieszkania i pokoje. Inny respondent zwraca uwagę przede wszystkim na to, że poziom wykształcenia znacznie wzrósł w Olecku dzięki Wszechnicy: *kioskarze, sklepikarze studiowali zarządzanie, byle by tylko uzyskać papier*.

Mimo pozytywnych opinii na temat oddziaływania Wszechnicy większość ekspertów podkreśla, że wykształcenie nie daje gwarancji znalezienia pracy w mieście, stąd znaczny odpływ ludności, głównie młodzieży do większych miast oraz zagranicę. Jak zaznacza jeden z respondentów: *dobrze wykształcona młodzież często szuka swoich szans i możliwości poza Oleckiem, wyjeżdża generalnie do Warszawy, Gdańska i Białegostoku, rzadziej do Olsztyna, zakłada tam rodzinę i nie wraca*. Inny respondent podkreśla, że młodzież, która studiów nie kończy: *często żyje na garnuszku rodziców, jest sfrustrowana, bez pracy, jakby bez przyszłości*.

Spośród przedstawicieli zawodów kognitywno-kulturalnych z którymi przeprowadzone zostały wywiady są takie, które pochodzą z Olecka, studiowały w Warszawie i do Olecka powróciły. Obecnie zajmują oni istotne pozycje w hierarchii społecznej miasta, a zasięg ich działalności zawodowej wykracza poza lokalny czy regionalny. Jedna z pytaných osób twierdzi, że wróciła do Olecka ze względu na to, że chciała założyć rodzinę, a w tym względzie atmosfera mniejszego miasta i bliskość krewnych oraz przyjaciół wydawała się bardziej sprzyjająca. Trzy inne osoby wskazały na to, że w ich zawodach (architektura oraz fotografia artystyczna) ważne jest otoczenie, niekoniecznie wielkomiejskie. Powrót do natury, korzeni, lokalnych tradycji i krajobrazu często sprzyja natchnieniu i kreatywności: *Olecko jest dobrym miejscem do zamieszkania, ludzie, którzy stąd wyjadą, wracają, także na emeryturę. To miasto atrakcyjne artystycznie i piękna okolica*. Jedna z pytaných osób podkreśla, że z tego powodu przybywają tu także osoby poszukujące spokoju i swojskiej atmosfery, uciekające od zgiełku wielkiego miasta: *Mamy tu świadomych mieszkańców Warszawy. Czują się bardziej Mazurami niż my przyznajemy się do tej tożsamości. W większości są to artyści, scenografowie, architekci, Ci którzy szukają świadomego odpoczynku. Część zamieszkała na stałe, a część wyjeżdża i wraca ze względu na pracę (...) Myślę, że Mazury stanowią ich zaplecze duchowe, zaplecze duchowe Warszawy*.

Struktura zawodowa oraz profil funkcjonalny miasta

Zdaniem ekspertów Olecko to typowe miasto powiatowe, z administracją, sądem, zestawem usług dla okolicznych gmin, np. szpitalem powiatowym, rozwiniętym szkolnictwem średnim, z którego korzysta młodzież z miasta, oraz dojeżdżająca, głównie w systemie dziennym. *Jest trochę ludzi wolnych zawodów, ale nie ma ich zbyt wielu. Brakuje przemysłu, wśród ludzi wykształconych dominują urzędnicy, zawody nauczycielskie, lekarskie, w większości służby publiczne, mówi jedna z pytanych osób.* W większości wywiadów mówi się o licznej kadrze nauczycielskiej, dużej liczbie szkół i *czerwonych tabliczek na budynkach*, czyli urzędach i pozostałych instytucjach publicznych.

Poza sektorem publicznym, w którym zatrudnionych według większości ekspertów ok. 30% osób pracujących, należy wymienić produkcję, a na trzecim miejscu usługi – handel i turystykę, w tym agroturystykę: *Jest pięć hoteli oraz gospodarstwa agroturystyczne, gabinety odnowy i sklepy. W pięciu marketach pracuje w sumie 200 młodych dziewczyn, ale w handlu znajduje zatrudnienie w sumie ok. 500 osób.* Zdaniem respondentów głównymi pracodawcami są dwa prywatne zakłady produkcyjne: stocznia jachtowa Delphia zatrudniająca 500–600 osób (fot. 23) i zakłady produkcyjno-usługowe Prawda, produkujące drewniane meble zatrudniająca ponad 1000 osób. Stocznia i Prawda to ważne składowe bazy ekonomicznej miasta. Zdaniem jednego z ekspertów, Prawda eksportuje większość wyrobów do Europy zachodniej, reszta trafia do sklepów IKEA w Polsce. Według innego eksperta także firma Delphi przede wszystkim eksportuje za granicę: *głównym odbiorcą Delphi jest Zachód – Ameryka, Skandynawia. W Polsce wszędzie, gdzie tylko można pływać korzysta się z jachtów tej firmy.*

Miasto ma sportowo-turystyczny profil funkcjonalny. Większość respondentów podkreśla rolę Olecka jako organizatora sportu i turystyki: *specyfiką miasta jest turystyka grupowa z całej Polski, głównie z regionów Mazur, Białegostoku i Warszawy, czyli północno-wschodniej Polski.* Ważnym punktem ogniskującym jest lokalny MOSiR, organizujący imprezy sportowe i rekreacyjne o zasięgu ogólnopolskim i międzynarodowym. Do 2010 roku na kortach Miejskiego Ośrodka Sportu organizowano międzynarodowy turniej tenisowy. Podczas letnich zgrupowań na obiektach MOSiRu gościła jedyna w Polsce warszawska szkołka Barcelony, regularnie z boisk korzysta zespół Jagiellonii Białystok.

Fot. 23. Stocznia jachtowa Delphia w Olecku (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Photo 23. Delphia Yacht shipyard in Olecko (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Wybudowany w całości ze środków publicznych (60% środki UE, 40% udział miasta), a oddany do użytku w 2012 roku obiekt rekreacyjno-sportowo-kulturalny LEGA – hala widowiskowo sportowa z przyległymi pomieszczeniami i basen imponuje rozmiarami i różnorodnością funkcji. „Organizujemy tu rocznie sto kilkadziesiąt imprez sportowych, głównie o zasięgu lokalnym i regionalnym, to najbardziej nowoczesny taki obiekt w okolicy”, mówi z dumą Dyrektor Oleckiego MOSiRu (fot. 24). Infrastruktura oraz różnorodność organizowanych imprez sportowych przyczyniły się także do międzynarodowego wyróżnienia miasta w tym zakresie. Europejskie Stowarzyszenie Stolic Sportowych (ACES) zdecydowało o przyznaniu miastu tytułu Europejskiego Miasta Sportu 2015 w kategorii miast do 25 tys. mieszkańców (fot. 25).

Fot. 24. Dyrektor ośrodka sportowo-rekreacyjnego w Olecku prezentuje obiekt LEGA (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Photo 24. The sports and recreational centre LEGA presented by its Director (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Fot. 25. Olecko wyróżnione tytułem Europejskiego Miasta Sportu 2015 (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Photo 25. Olecko honoured with the European Town of Sports 2015 title (Ewa Korcelli-Olejniczak)

Respondenci podkreślają walory przyrodnicze i krajobrazowe, które przekładają się na funkcje turystyczne. Region Olecka, Mazury Garbate są pod tym względem komplementarne w stosunku do okolic Wielkich Jezior. Jak podkreśla jeden z ekspertów lokalnych: *Tutaj jest mniej komercyjnie, bardziej*

wypoczynek powiązany ze spacerami, relaksem, korzystaniem z rowerów. My się nastawiamy na aktywny eko wypoczynek, typowo sportowy i w tym kierunku idziemy wykorzystując ukształtowanie terenu, bo mamy bardzo sprzyjające. To są takie mini Bieszczady. Jako główne atrakcje wymieniane są: 'Wiewiórcza ścieżka' – ponad 12 kilometrowy szlak rowerowo-spacerowy wokół jeziora Oleckie Wielkie (fot. 26), plaża miejska i największy w Europie rynek, na którym co tydzień odbywa się targ; ponadto wieża ciśnień. Mamy hipodrom, molo, zespół kawiarni, wypożyczalnię sprzętu sportowego, to wszystko zwane Skocznią nad jeziorem, mówi jedna z pytaných ekspertek. Niektórzy respondenci podkreślają jednak, że mimo potencjału wynikającego z walorów przyrodniczych oraz infrastruktury, turystyka rozwija się wciąż zbyt słabo: powstało pole namiotowe z prawdziwego zdarzenia i jest puste, majątne grupy tu nie przyjadą, Ci którzy szukają głuszy też nie, mówi jeden z lokalnych ekspertów. Obserwacje terenowe wskazują na to, że obiekty i infrastruktura wykorzystywane są głównie dzięki imprezom zorganizowanym, jak zresztą podkreślał w wywiadzie Dyrektor MOSiRu. Choć pozwala to w pewnym zakresie na pokrycie kosztów amortyzacji obiektów, to wykorzystywanie ich przez indywidualne osoby – mieszkańców lub turystów jest wciąż zdecydowanie niewystarczające.

Fot. 26. Wiewiórcza trasa – jedna z atrakcji turystycznych Olecka
 Photo 26. 'Wiewiórcza Trasa' (the 'Squirrel route'), a touristic attraction of Olecko
 Fotografia / Photo: Ewa Korcelli-Olejniczak

Lokalne elity

Z wielu wywiadów wynika, że w Olecku można mówić o lokalnych elitach, czyli zintegrowanych grupach, w skład których wchodzi osoby wykształcone i bardziej wpływowe. Jednym z elementów, który spaja te grupy jest szeroko rozumiana 'kultura', wraz z jej instytucjami i imprezami. Jak podkreśla jeden z ekspertów: *większość ludzi spotyka się w tym samym gronie, to grupa inteligentnych, twórczych ludzi*. Instytucjami ogniskującymi te grupy są Regionalna Izba Historyczna, która: *pod egidą Ratusza regularnie organizuje spotkania z ciekawymi gośćmi, odczyty, dyskusje* oraz Regionalny Dom Kultury 'Mazury Garbate', który organizuje wiele wystaw malarskich, fotograficznych i muzycznych. Dom Kultury z przerwami do 1998 roku wydawał także „Gazetę Olecką”, tytuł, który przeszedł następnie na własność Stowarzyszenia Twórców Ludowych Mazur i Suwalszczyzny. Gośćmi Izby Historycznej był, oprócz wcześniej wymienionych postaci, Michał Szczerbic, scenarzysta filmu „Róża”. Respondentka wywiadu twierdzi, że *są to spotkania emocjonalne, dyskusje*

meandrują wokół różnych interpretacji historii. Niemieckie pochodzenie niektórych spośród starszych uczestników dyskusji sprawia, że prezentowany jest często skrajny punkt widzenia stron.

Według opinii innego eksperta, lokalne elity skupiają się wokół środowiska Ratusza, otoczenia burmistrza i starosty. Tworzy je około kilkudziesięciu osób, tak zwana klasa kreatywna: *tylko w tego typu miejscowościach jak Olecko można mówić o klasie kreatywnej*, tworzy ją kilku przedsiębiorców, osoby ze środowiska bankowego, także grupa emerytów, związanych z Oleckiem od wielu lat. Te osoby *cieszą się społecznym zaufaniem i tworzą czołówkę miasta.* Mówiąc o klasie kreatywnej, w niektórych wywiadach wspomina się także środowiska związane z lokalnymi mediami, czyli tygodnikiem *Głos Olecka*, części *Gazety Olsztyńskiej* wydawanej przez spółkę Edytor, oraz *Tygodnikiem Oleckim*.

Kulturalna stolica regionu

Często wyrażana jest opinia, że Olecko to: *kulturalna stolica regionu.* Dotyczy to z jednej strony imprez, które rozślawiły miasto, na przykład organizowany od 1994 roku festiwal *Przystanek Olecko*, jak i uczestnictwa Olezczan w imprezach organizowanych w regionie. Jak podkreśla jeden z rozmówców: *jeżeli są jakieś warsztaty, występy, imprezy w Suwałkach, Augustowie czy Giżycku, to połowę widowni stanowią ludzie z Olecka.* Chodzi zatem o ludzi, którzy się interesują kulturą: *Jeśli coś odbywa się w Olecku często jest o wiele więcej chętnych niż miejsc.* *Poza tym kilkadziesiąt osób jeździ regularnie do Gdyni do teatru muzycznego. Organizowane są wyjazdy autobusami.* Bardziej krytyczny punkt widzenia prezentują osoby zajmujące się sztuką. Ich zdaniem, działalność Domu Kultury ogranicza się głównie do programu edukacyjnego dla małych dzieci, co wiąże się z wielkością miasta i jego przestrzennym oddziaływaniem. *Proszę się nie spodziewać kreatywności po domu kultury w małym mieście...* Osoby te także twierdzą, że kulturą interesuje się określona grupa ludzi: *To są ciągle ci sami ludzie, określony skład, jakieś 20%.* Jednak sytuacja może okazać się dynamiczna. Wymieniony respondent obserwuje następujące zjawisko: *ostatnio zauważam ciekawe przejawy. Tak socjologicznie obserwuję, że biznesmeni mają dosyć świata biznesu i zaczynają się realizować w innych środowiskach, szukają bardziej twórczych kregów, albo sami zaczynają coś tworzyć, co jest bardzo ciekawe.* Tendencję tę należy uznać za istotną, gdyż środowisko ludzi związanych z kulturą i sztuką nie uważa się za bardzo liczne – *w powiecie oleckim jest około 30 osób twórczych i równie nisko oceniane jest zapotrzebowanie na ludzi kreatywnych.* Większość osób poszukuje możliwości zaprezentowania i sprzedaży swojej twórczości także poza miastem, nawet częściej poza krajem. *Warszawa jest trudnym rynkiem zbytu, ze względu na hermetyczność środowiska, konieczność posiadania kontaktów: artyści tworzą dla tworzenia, ewentualnie próbują zaistnieć gdzieś indziej, na przykład poza granicami kraju. To nie jest dobrze ani dla Warszawy ani dla Polski, bo potencjał gdzieś ucieka...*

Od i do Warszawy – powiązania funkcjonalne, emocjonalne, potencjalne

Z większości wypowiedzi ekspertów lokalnych i przedstawicieli zawodów kreatywnych wynika, że związki Olecka z Warszawą istnieją, mają wieloraki charakter i różne nasilenie. Pod kątem charakteru wśród istniejących relacji można wyróżnić powiązania funkcjonalne, obejmujące dojazdy

do wyspecjalizowanych funkcji wysokiego rzędu, korzystanie z tych funkcji w sposób trwały oraz dojazdy i wyjazdy do pracy. Warszawa stanowi jedno z najczęściej wymienianych ośrodków, w którym mieszkańcy Olecka zdobywają wykształcenie. Dotyczy to zarówno osób starszych – obecnych emerytów, średniego pokolenia, jak i ludzi młodych czy obecnych studentów. O wyborze Warszawy decydują takie czynniki jak: ranga ośrodka akademickiego, dostępność komunikacyjna (bliskość i dostępność komunikacyjna), szansa na znalezienie pracy w czasie i po studiach. Respondenci podkreślają, że w porównaniu z ośrodkami regionalnymi – Olsztynem i Białymstokiem, a także Gdańskiem Warszawa jest bardziej konkurencyjna ze względu na współwystępowanie powyższych czynników. Ilustrują to następujące wypowiedzi: *Jak pamiętam z czasów studenckich, to większość studiowała w Warszawie (...). Jeździli po wykształcenie, część wracała do Olecka, wracają do dziś, choć teraz mniej. Teraz głównie na dłuższe weekendy, dostają od dziadków siedliska, budują coś, ale nie do pracy; [...] Studiują w Warszawie, bo to inna ranga, nie ma co porównywać z Białymstokiem. Dziś według mnie najwięcej studiujących z Olecka jest w Warszawie, potem się to jakoś rozбивa między Poznań, Olsztyn i Gdańsk; [...] Dużo osób studiuje w Warszawie, więcej niż w Poznaniu i Gdańsku, czy Olsztynie, choć chyba mniej niż w Białymstoku; [...] trzeba przyjąć, że dwie trzecie młodzieży w Warszawie studiuje, jedna trzecia to teraz Gdańsk i Białystok. Wybierają Warszawę, bo jest dobry dojazd i dlatego, że Warszawa to szansa na znalezienie pracy.*

Podobna sytuacja dotyczy korzystania z usług wysokiego rzędu. Respondenci podkreślają, że wybierają Warszawę w przypadku funkcji najbardziej wyspecjalizowanych, np. specjalistycznych zabiegów lekarskich, oferty instytucji kultury, zakupów: *co prawda wszystko już teraz można kupić wszędzie, to jeśli chodzi o usługi medyczne to tylko Warszawa. My i moi znajomi wyjeżdżają dosyć często do teatru do Warszawy. Regularnie jeździ stąd kilkadziesiąt osób. Organizowane są wyjazdy autobusami. Dla firm lokalnych Warszawa jest miejscem, gdzie można promować swoją ofertę: jeśli firma lokalna chce się wypromować, szczególnie taka o zasięgu międzynarodowym to robi to w Warszawie. Warszawa przyciąga także wielofunkcyjnością, możliwością załatwienia kilku spraw jednocześnie: „Na pewno ludzie jeżdżą częściej w takich sprawach do Warszawy aniżeli do Białegostoku. Jeśli to samo można załatwić w Warszawie i Białymstoku, wybiorą Białystok, ale na ogół załatwia się jednocześnie kilka spraw i wówczas wybiera się Warszawę. Decyduje o tym także możliwość dojazdu i powrotu jednego dnia.*

W środowiskach twórczych mówi się raczej o niedostatku istotnych instytucjonalnych powiązań z Warszawą. Związki kształtują się głównie na poziomie relacji międzyludzkich, rodzinnych oraz działalności osób pochodzących z Warszawy a mieszkających na Mazurach: *można dopatrywać się wpływu Warszawy poprzez ludzi, którzy w niej mieszkają lub z niej przyjeżdżają.* Podobnie o słabości powiązań instytucjonalnych w zakresie społecznym i gospodarczym między regionem Olecka a Warszawą wypowiada się przedstawiciel władz lokalnych: *Nie znam przypadku bezpośredniej współpracy z Warszawą. Wymiana zagraniczna, transgraniczna, wspólne pisanie projektów, wymiana młodzieży ma miejsce z naszymi miastami partnerskimi. Niejednokrotnie w wywiadach poruszany jest temat tzw. drugich domów: W okolicy jest co najmniej kilkaset osób, które traktują Olecko, Mazury Garbate jako swój drugi dom. Mają tu domy służące jako całoroczne, mieszkają tu i u siebie. Najwięcej*

wśród tych ludzi jest Warszawiaków. Powodów występowania tego zjawiska upatruje się w atrakcyjności środowiska naturalnego, dostępności przestrzennej, niskich cenach gruntów. Wśród czynników wymieniane są jednak także: specyfika regionalna Mazur, wielokulturowość, dziewczęcość krajobrazu. Jak podkreśla jedna z respondentek wywiadu: tu ucieka się od układów wielkomiejskich, które szczególnie dla osób poszukujących artystycznego wyciszenia są trudne. Na Mazurach wraca utracone natchnienie. Choć większość opinii o tym zjawisku jest pozytywna, wśród ekspertów pojawiają się głosy zaniepokojone: Warszawiacy mają tu drugie domy. Wśród turystów też 80% to Warszawiacy. To z jednej strony dobrodziejstwo, z drugiej uciążliwość. Wpływ do budżetu z takiego układu jakiś jest, ale zbyt słaby, aby zrównoważyć szkody, jakie to zjawisko przynosi. Najgorsi są weekendowi goście, którzy traktują naszą okolicę jak śmietnisko. Mazury – śmietnisko Warszawy. Brzmi to źle, ale tak jest.

Lokalni eksperci, pytani o korzyści związane z ewentualnego włączenia regionu Mazur do szerszego zaplecza regionu metropolitalnego Warszawy, wyrażają przede wszystkim obawy. Ich zdaniem, większe instytucjonalizowanie współpracy między wielkim ośrodkiem metropolitalnym a regionem posiadającym unikatowe zasoby endogeniczne, takie jak Warmia i Mazury będzie niekorzystne dla tego drugiego, doprowadzi do całkowitej dominacji i zjawiska wypłukiwania funkcji. Śladem zjawiska kolonizacji, wielkomiejscy obszarnicy i urzędnicy zawłaszczają będą i wykorzystywać podporządkowane miasta powiatowe i ich wiejskie zaplecza: *widzę zagrożenie, jeśli zostaniemy objęci makroregionem warszawskim. Na te wózek metropolitalny załapie się jedna czwarta społeczeństwa, a trzy czwarte będzie żyło w totalnej biedzie.* Jednocześnie jednak powiązanie Mazur z regionem Warszawy wydaje się zdaniem ekspertów naturalne, ze względu na brak większego ośrodka miejskiego na tym obszarze. Zachowanie właściwych relacji upatruje się w utrzymaniu istotnych kompetencji przez władze lokalne – powiatowe i gminne oraz podział funkcji między ośrodki w regionie metropolitalnym: *Warszawa też musiałaby podzielić się władzą – przedstawicielstwa władzy centralnej byłyby tutaj.*

7.5. OLECKO – WNIOSKI I UOGÓLNIENIA

Pozycję terytorialną Olecka określa jego „podwójnie peryferyjne” (Herbst, Wójcik 2013) usytuowanie – w znacznej odległości zarówno od Warszawy jak i od ośrodków regionalnych – Olsztyna i Białegostoku, w rzadko zaludnionej strefie przy granicy państwowej, tworzącej jednocześnie granicę Unii Europejskiej. Te cechy położenia nie stanowią jednak wyraźnej bariery dla funkcjonalnych więzi w przestrzeni, są bowiem równoważone przez unikalne zasoby, które składają się na kapitał terytorialny miasta.

Jego główne składniki – zasoby środowiska naturalnego i kapitał ludzki – charakteryzuje wyraźna współzależność. Walory przyrodnicze są magnesem przyciągającym do Olecka ludzi kreatywnych, funkcjonujących w sieciach kontaktów od skali lokalnej do ponadkrajowej. Aktywność gospodarcza znajduje wyraz w wykorzystaniu tradycyjnych umiejętności zarówno w dziedzinie rzemiosła artystycznego, jak i technologicznie zaawansowanej, specjalistycznej produkcji zorientowanej na globalny rynek. Z kolei, rozbudowa infrastruktury sportowej i rekreacyjnej pozwala na utrzymanie związanych z nią funkcji o ponadregionalnym zasięgu.

Z drugiej strony, różnorodność społeczna Olecka, związana z powojennym okresem jego zasiedlania, późniejszymi migracjami ludności, w tym napływem z sąsiednich obszarów wiejskich, a w ostatnich latach wyborem miasta i jego okolic jako miejsca zamieszkania i pracy, stałego lub sezonowego, przez przedstawicieli zawodów twórczych z dużych ośrodków miejskich, znajduje wyraz w podziałach lokalnej społeczności. Uformowanie się lokalnej elity, z której ambicjami i działalnością związane jest określanie miasta mianem „kulturalnej stolicy regionu,” nie przekłada się na rozwój funkcji z dziedziny kultury, pełnionych na rzecz otaczających obszarów.

Dla oceny stanu miasta i jego przyszłych perspektyw szczególnie trafna wydaje się następujące stwierdzenie jednego z ankietowanych ekspertów: „ten teren jeszcze nie zdecydował, w którym kierunku ma iść”. Obecny, zróżnicowany profil funkcjonalny (niezapewniający zresztą równowagi na rynku pracy), to zapewne przejściowy etap rozwoju. Funkcje centralne, w zakresie których pozycję Olecka wyznacza jego status siedziby powiatu, będą stopniowo ulegały koncentracji na wyższych poziomach hierarchii miast – w ośrodkach rangi subregionalnej, takich jak Ełk oraz Suwałki. Z kolei, trwałość funkcji przemysłowych jest określana przez reguły konkurencji, w znacznym stopniu na poziomie globalnym.

W tym kontekście, zasadnicze pytanie dotyczy znaczenia powiązań funkcjonalnych o zasięgu regionalnym – głównie z Warszawą – oraz wiążących się z nimi dylematów. Jak dotąd, pojawienie się „drugich domów” oraz turystyka weekendowa nie dają okazałych efektów mnożnikowych, niosąc ze sobą koszty, jak również zagrożenia. Warunki powstania wymiernych korzyści, także społecznych, to układ komplementarnych relacji w przestrzeni, w którym, adaptując podejście J. Ravetza (2013), perspektywa rozwoju i modernizacji przyjmowana na poziomie miasta i jego wiejskiego zaplecza jest spójna z podejściem akcentującym prorozwojowe znaczenie ochrony lokalnych zasobów na poziomach krajowym oraz regionalnym.

8. SYNTEZA WYNIKÓW I WNIOSKI

8.1. STUDIA PRZYKŁADOWE – PODSUMOWANIE

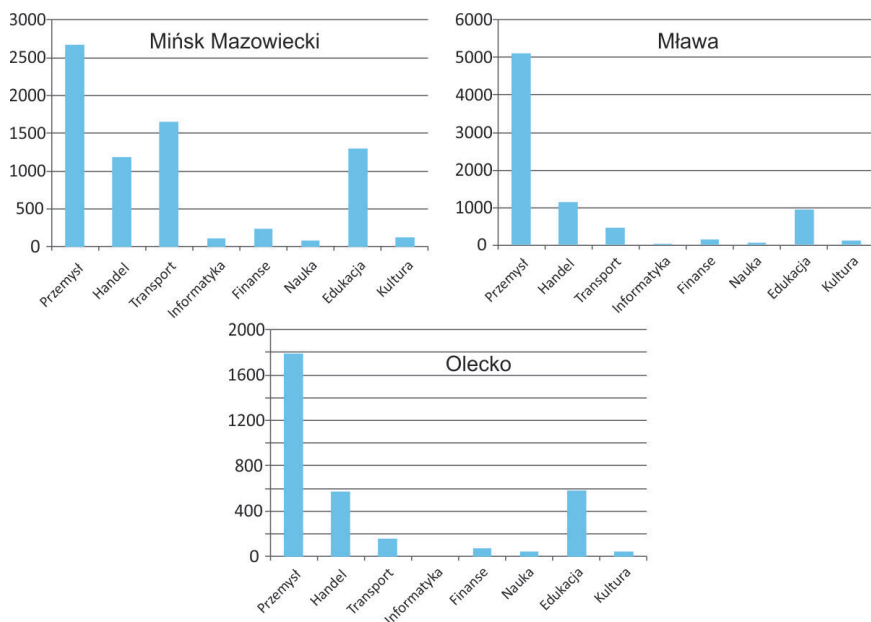
Przedstawione w niniejszym opracowaniu trzy średniej wielkości miasta różnią się pod względem profilu funkcjonalnego, dynamiki gospodarki, układów powiązań w przestrzeni, co wynika z uwarunkowań historycznych, cech lokalnej społeczności, działań lokalnych władz, jak również szeregu innych czynników. W pracy starano się uchwycić związek obserwowanych różnic we współczesnym rozwoju gospodarczym i społecznym tych miast z zajmowaną pozycją terytorialną w regionie, zwłaszcza z ich usytuowaniem w relacji do Warszawy. Można zaryzykować stwierdzenie, iż w pewnym zakresie wspomniane różnice odzwierciedlają cechy charakterystyczne dla poszczególnych, przestrzenno-funkcjonalnych stref regionu metropolitalnego Warszawy.

Położenie w zasięgu obszaru metropolitalnego nie przesądza co prawda o korzystnym kierunku rozwoju danego miasta, lecz rozwój taki ułatwia. Tę szansę Mińsk Mazowiecki wykorzystuje w ostatnich latach, dzięki między innymi przedsiębiorczości i inicjatywie swoich mieszkańców. Jest on związany z Warszawą zarówno układem przejazdów o dziennym i tygodniowym rytmie, jak i układem przepływów migracyjnych. Te pierwsze mają charakter dwustronny, obejmując dojazdy z Mińska do Warszawy – do pracy oraz specjalistycznych usług, jak również dojazdy, zwłaszcza osób o wysokich kwalifikacjach, między innymi urzędników, nauczycieli, artystów muzyków z Warszawy do Mińska. Ci ostatni mają znaczny udział w rozwoju szkolnictwa muzycznego i życia kulturalnego w Mińsku, co przyczynia się do równoważenia gospodarczych i społecznych aspektów życia w mieście.

W zakresie migracji Mińsk Mazowiecki stał się poprzez bliskość Warszawy miastem o charakterze przepływowym, pośrednim ogniwem w skierowanych ku stolicy przemieszczeniach ludności. Mieszkańcy okolicznych miejscowości, których dzieci uczęszczają w Mińsku do szkół, nabywają w mieście mieszkania. Część tej młodzieży podejmuje studia w Warszawie i tam już pozostaje. Do Mińska przenoszą się także mieszkańcy dalej na wschód położonych miast – Siedlec, Sokołowa Podlaskiego, Węgrowa, uzyskując w ten sposób dostęp do stołecznego rynku pracy. Ten trend przekłada się na dynamiczny rozwój budownictwa mieszkaniowego w Mińsku.

Stopniowo, Mińsk Mazowiecki jest wciągany w zasięg rozszerzającego się, metropolitalnego rynku mieszkaniowego. Miasto oferuje niższe niż w Warszawie koszty budowy i pozyskania terenów, dysponuje również fachową kadrą pracowników kształconych w mińskich szkołach budowlanych. Inwestycje komunikacyjne i trwający napływ migracyjny będą sprzyjały przestrzennej dekoncentracji funkcji mieszkaniowych, a w dalszej kolejności także miejsc pracy. W tym procesie Mińsk Mazowiecki może uzyskać w skali obszaru metropolitalnego rolę jednego w sub-centrów, skupiającego także działalności wyspecjalizowanego typu.

Pod względem liczby zatrudnionych w wybranych dziedzinach gospodarki, Mińsk Mazowiecki cechuje w miarę zrównoważona struktura na tle dwóch pozostałych miast (ryc. 26). W przypadku Mławy widoczna jest dominacja przemysłu i niedorozwój usług, co wskazuje na ograniczenia lokalnego rynku pracy, wpływa ujemnie także na warunki życia mieszkańców. Mława leży poza zasięgiem bezpośredniego oddziaływania Warszawy; chociaż jej mieszkańcy korzystają sporadycznie z zasobów kulturalnych stolicy, nie sięgają tam 'efekty rozprzestrzeniania', zwłaszcza impulsy pobudzające rozwój w sferze lokalnej przedsiębiorczości.

Ryc. 26. Porównanie struktury zatrudnienia w głównych dziedzinach gospodarki Mińska Mazowieckiego, Mławy i Olecka w 2011 r.

Fig. 26. The employment structure of Mińsk Mazowiecki, Mława and Olecko in 2011 – a general comparison of basic sectors

Źródło / Source: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Brak również takich efektów generowanych przez głównych pracodawców, nastawionych na kosztową efektywność produktów przeznaczonych na zewnętrzne rynki. Rola Mławy w wytwarzaniu i dystrybucji dóbr centralnych jest z kolei ograniczona niskim potencjałem nabywczym otaczających obszarów wiejskich. Utrzymuje się nierównowaga na lokalnym rynku pracy i związany z tym odpływ kapitału ludzkiego, zjawiska rozpoznane jako typowe dla miast pośredniej strefy regionu objętego procesem polaryzacji, typowym dla wcześniej fazy metropolizacji przestrzeni. Działania lokalnych władz na rzecz rozwoju usług publicznych i poprawy stanu zagospodarowania miasta tworzą w tym zakresie częściową przeciwwagę.

Nieco nieoczekiwanie przedstawiają się dane dotyczące udziału budownictwa w ogólnej strukturze zatrudnienia w miastach, którym poświęcone są studia przypadku. W Mińsku Mazowieckim, pomimo iż obecność firm budowlanych

jest bardzo widoczna w życiu miasta, ich udział w ogólnym zatrudnieniu wynosił w 2011 roku zaledwie 1,2%. Udział budownictwa w Mławie był ponad dwukrotnie wyższy – 2,8%, natomiast w Olecku nieoczekiwanie aż 3,2%. Ten układ wartości wskaźnika ulega zmianie, gdy uwzględnione są również, pomijane przez oficjalne statystyki, małe podmioty gospodarcze, zatrudniające nie więcej niż dziewięciu pracowników. Zsumowany udział zatrudnienia w budownictwie w Mińsku Mazowieckim wynosi wówczas 4,8% (545 osób), w Mławie 2,9% (326 osób), natomiast w Olecku 6,5% (300 osób)¹⁶. W tym ostatnim przypadku wysoki udział budownictwa w zatrudnieniu ogółem sugeruje egzogeniczny w pewnym stopniu charakter tej działalności.

W Olecku, podobnie jak w Mławie, przemysł jest główną gałęzią gospodarki i zatrudnia największą liczbę pracowników. Również produkcja jest ukierunkowana w ogromnej części na rynki zagraniczne. Przemysł w Olecku reprezentuje jednak inną stronę globalizacji. Odmienne niż w przypadku Mławy, jest silnie zakorzeniany – związany z miastem poprzez stosunki własnościowe oraz wiedzę i doświadczenie pracowników. Nawiązuje do lokalnych rzemieślniczych tradycji i oferuje produkty niestandardowe. Wykorzystuje kapitał terytorialny – endogeniczne zasoby obszaru.

Fizyczna i czasowa odległość Olecka od dużych ośrodków miejskich sprzyjała rozwijaniu funkcji centralnych. Jedną z nich jest funkcja ośrodka szkolnictwa. Istniejąca do 2013 roku Wszechnica Mazurska miała dzięki swojej renomie rozległy zasięg oddziaływania. Przemysł oraz funkcje centralne, pełnione przez Olecko jako siedzibę powiatu, obecne filary jego bazy ekonomicznej, nie zapewniają jednak mieszkańcom oczekiwanego poziomu życia i perspektyw rozwojowych. Napływ nowych inwestycji produkcyjnych jest utrudniony ze względu na peryferyjne usytuowanie miasta w kraju i regionie.

Peryferyjne położenie Olecka nie powinno natomiast stanowić trwałej przeszkody w rozwoju działalności związanych z turystyką, sportem i rekreacją, które obecnie mają dla gospodarki miasta jedynie uzupełniające znaczenie. Istniejąca, nowoczesna infrastruktura w tej dziedzinie oraz unikalne walory krajobrazowe nie przyciągają jak dotąd ruchu turystycznego na dużą skalę. Należy jednak przyjąć, iż popyt na te zasoby będzie wydatnie wzrastał w przyszłości, co pozwoli miastu i jego okolicom pełnić w znacznie większym niż dotąd stopniu rolę określaną w dokumentach ESPONu mianem „nowych przestrzeni konsumpcji.” W wypełnianiu tej roli odległość Olecka od Warszawy i innych dużych miast nie wydaje się stanowić istotnej bariery; podobnie jak niepełność instytucjonalnych powiązań między miastami poprzez granice województw nie stanowi wyraźnej przeszkody w kształtowaniu się funkcjonalno-przestrzennej struktury regionu metropolitalnego Warszawy.

Jak, na powyższym tle przedstawiają się formułowane przez lokalne władze cele rozwojowe oraz podejmowane działania na rzecz ich realizacji? W przypadku Mińska Mazowieckiego można je określić jako ukierunkowane na sprawne funkcjonowanie miasta, w warunkach znacznej dynamiki procesów rynkowych i aktywności mieszkańców, ściśle związane z postrzeganiem jako strategiczne usytuowaniem w obszarze metropolitalnym Warszawy. Rozwój edukacji, otoczenia biznesu, promocja inwestycyjna, to cele wskazujące na wiązanie przyszłości Mińska nie tyle z rolą „sypialni”, pełnioną na rzecz Warszawy, co ośrodka zróżnicowanej, nowoczesnej gospodarki.

¹⁶ Według danych GUS, opublikowanych na stronach internetowych stat.gov.pl w dziale *Miasta w liczbach 2012*.

Cele stawiane przez władze samorządowe Mławy skupiają się na poprawie jakości życia w mieście i dotyczą szeroko interpretowanej infrastruktury, zarówno społecznej jak technicznej. Działania w tym zakresie przynoszą widoczne efekty w zakresie komunalnego budownictwa mieszkaniowego, stanu wyposażenia szkół, transportu publicznego, sieci wodno-kanalizacyjnych. Są one zgodne z zasadą, coraz silniej uznawaną w polityce przestrzennej na poziomie lokalnym, zgodnie z którą warunki życia wyznaczają w dużej mierze pozycję konkurencyjną miasta w sferze działalności gospodarczej. Starania władz nie są jednak w stanie zrównoważyć niekorzyści wynikających z niedostatecznej dywersyfikacji profilu funkcjonalnego, a zwłaszcza uzależnienia lokalnego rynku pracy od jednego, operującego w skali globalnej inwestora, niejako utknięcia miasta w przykładowej „pułapce średniego poziomu rozwoju”.

Jakość życia stanowi motyw przewodni strategii przyjmowanej również przez władze Olecka. Z tą cechą, wynikającą z unikalnych walorów środowiska przyrodniczego, wiązane są szanse rozwojowe miasta. Ten kierunek działań ma zdecydowanie perspektywiczny charakter, przynosi jednak ryzyko wynikające z ograniczonego popytu oraz konkurencji innych ośrodków. Dokonane, znaczne inwestycje w infrastrukturę sportową i turystyczną przynoszą jak dotąd niewielkie efekty gospodarcze. Władze samorządowe są świadome, iż w mieście średniej wielkości jakim jest Olecko, o złożonej strukturze społecznej, funkcje ośrodka rekreacyjnego pełnią jedynie rolę składnika możliwie szerokiego profilu działalności. Podejmowane działania zakładają niemniej wzrost zakresu i znaczenia tych bazujących na lokalnych zasobach funkcji w przyszłości.

Jak wspomniano wcześniej, w przedstawionych portretach trzech średniej wielkości miast odzwierciedlone są pewne charakterystyczne cechy przestrzennej struktury regionu. Ukazane jest również znaczenie zajmowanej przez nie pozycji terytorialnej oraz kapitału terytorialnego jako czynników rozwoju. Przykład Mińska Mazowieckiego dokumentuje połączenie korzystnego oddziaływania ich składników – położenia w granicach obszaru metropolitalnego Warszawy oraz tradycji przedsiębiorczości, stanowiącej ważny składnik kapitału społecznego miasta. W przypadku Mławy, korzyści wynikające z usytuowania w korytarzu transportowym rangi krajowej nie uzyskują wyraźnego wzmocnienia w endogenicznych zasobach miasta i jego zaplecza. Odmienna jest sytuacja Olecka, którego podwójnie peryferyjne położenie – w kraju i regionie znajduje silną przeciwwagę z jednej strony w formie lokalnej inicjatywy oraz wiedzy wykorzystanej w dziedzinie wytwórczości przemysłowej; z drugiej strony w postaci unikalnych zasobów przyrodniczych samego miasta i otaczających je terenów wiejskich.

8.2. SKŁADNIKI PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNEJ STRUKTURY REGIONU

Wyjściowe założenia, dotyczące przestrzenno-funkcjonalnej struktury regionu i związany z tym wybór miast jako obiektów szczegółowych badań, zostały oparte na równolegle prowadzonych, własnych studiach dotyczących przestrzennej struktury oraz typów regionu metropolitalnego (Korcelli-Olejniczak 2012). Przyjęto, iż struktura regionu Warszawy odpowiada podstawowym cechom kategorii typologicznej określanej mianem regionu

miejsko-wiejskiego. W założeniach są także odzwierciedlone wyniki wcześniej prowadzonych badań empirycznych, krajowych i międzynarodowych. W szczególności uwzględnione zostały tezy odnoszące się do znaczenia funkcji sektora kulturalno-kognitywnego we współczesnych przemianach regionów metropolitalnych.

Objętym badaniem wymiarem przestrzenno-funkcjonalnej struktury regionu Warszawy był podzbiór miast, głównie średniej wielkości, zidentyfikowanych na podstawie wstępnego etapu pracy, uwzględniającego pełny zbiór miejscowości na prawach miejskich. Miasta tej rangi są postrzegane w regionalnych strategiach i planach rozwoju jako podstawa kształtowania policentrycznego układu sieci osadniczej regionu. Celem podjętych studiów była weryfikacja hipotez dotyczących współczesnych przemian układu funkcjonalnego miast w regionie. Jedną z nich dotyczy nasilania się, wraz ze wzrostem odległości od ośrodka metropolitalnego, tzw. *backwash effects* – zjawiska tracenia przez mniejsze miasta wyspecjalizowanych funkcji na rzecz głównego ośrodka, w wyniku migracji ludności, przedsiębiorstw i kapitału. Inne stawiane w projekcie hipotezy wiążą skalę tego zjawiska ze zróżnicowaniem struktury funkcjonalnej miast oraz z ich endogenicznymi zasobami – kapitałem terytorialnym.

Konsekwencją przyjęcia założenia, iż struktura i przemiany regionu metropolitalnego Warszawy są badane w nawiązaniu do teoretycznej koncepcji regionu miejsko-wiejskiego, było zweryfikowanie jednego z wcześniejszych założeń, dotyczących ujmowania regionu Warszawy jako regionu terytorialnego, określonego przebiegiem granic jednostek administracyjnych poziomu regionalnego. Jedną z podstawowych cech typu regionu miejsko-wiejskiego jest obejmowanie w jego granicach obszarów pełniących istotne funkcje (świadczenia) ekosystemów na rzecz pozostałych części, zwłaszcza miasta i obszaru metropolitalnego. Stąd przestrzenny zasięg prowadzonych w projekcie studiów został rozszerzony na wybrane miasta położone w województwach: warmińsko-mazurskim oraz podlaskim. Przedstawiono mapę wyobraźniową hipotetycznego zasięgu regionu Warszawy, obejmującego strefy, wyznaczone na podstawie odległości od metropolii. Pierwsza z nich jest tożsama z zasięgiem obszaru metropolitalnego – dziennego systemu miejskiego Warszawy. W drugiej strefie, sieć małych i średniej wielkości ośrodków miejskich, wraz z lokalnymi obszarami ich oddziaływania, funkcjonuje na terenach o przeważających cechach wiejskich. Trzecia, peryferyjna strefa, obejmująca północno-wschodnią część wyznaczonego regionu, tworzy dalsze wiejskie zaplecze, którego zasoby i walory środowiskowe stanowią ważny czynnik podnoszenia atrakcyjności lokalizacyjnej miejsca. Uwzględniając wyniki badań prowadzonych w programie ESPON, a także wcześniejszych studiów krajowych (Gorzelać, Smętkowski 2005; Heffner, Marszał 2008) przyjęto, że w każdej ze stref należy oczekiwać przewagi innego typu struktur funkcjonalnych położonych w nich miast oraz ich relacji z głównym ośrodkiem regionu, jak również występowania, w przypadku tych miast, odmiennych tendencji oraz szans rozwojowych.

Wyodrębniony dla celów projektu podzbiór miast obejmuje 16 miejscowości – miast powiatowych, w tym pięć uznawanych jako ośrodki sub-regionalne województwa mazowieckiego (Radom, Płock, Siedlce, Ostrołęka i Ciechanów). Pozostałe ośrodki to wybrane średniej wielkości miasta położone w poszczególnych strefach regionu (w tym trzy miasta spoza województwa mazowieckiego).

Należą do nich: Nowy Dwór Mazowiecki, Mińsk Mazowiecki, Żyrardów i Sochaczew, usytuowane w zewnętrznym pierścieniu, lub bezpośrednim sąsiedztwie obszaru metropolitalnego Warszawy; Wyszaków i Płońsk, położone w dalszej, pery-miejskiej strefie regionu; Ostrów Mazowiecka i Mława – ośrodki przejściowej strefy wiejskiego zaplecza regionalnego; Łomża, Ełk (ośrodki rangi sub-regionalnej) oraz Olecko – miasta leżące w jego peryferyjnej strefie.

Przyjmując jako punkt odniesienia autorską, ogólną koncepcję regionu metropolitalnego założono, że jednym z najistotniejszych składników tej struktury przestrzenno-funkcjonalnej jest kreatywność i innowacyjność funkcji pełnionych przez ośrodki miejskie. W projekcie badawczym odzwierciedlenie kreatywności jest poszukiwane w działalności podmiotów i osób pracujących w tzw. sektorach kreatywnych i opartych na wiedzy (funkcjach kognitywno-kreatywnych lub kulturalno-kognitywnych; por.: Scott 2013). Posługując się występującymi w literaturze przedmiotu klasyfikacjami tych działalności opracowano własny schemat klasyfikacyjny, do którego odnoszą się przeprowadzone analizy.

Badanie funkcji pełnionych przez ośrodki miejskie były prowadzone na dwóch, wzajemnie powiązanych poziomach. Pierwszy z nich odnosił się do profilu funkcjonalnego ośrodków miejskich – struktury zatrudnienia i cech struktury ludności, jak również zasięgu działalności zlokalizowanych w nich firm, drugi obejmował jakościową analizę, w tym określenie tendencji w zakresie zmian struktury funkcjonalnej trzech celowo wybranych miast.

W oparciu o pozyskane dane statystyczne analizowano struktury pracujących w 16 miastach regionu, w ujęciu czasowym (zmiany występujące w latach 2005–2011), oceniając je m.in. na tle zmian struktury wieku i wykształcenia ludności. Nie zdołano pozyskać zamówionych w Głównym Urzędzie Statystycznym danych na temat wykonywanych zawodów. Na podstawie przygotowanego kwestionariusza przeprowadzono także analizę zasięgu działalności 350 podmiotów gospodarczych, zaliczanych do wybranych sekcji kognitywno-kreatywnych, działających w 16 badanych miastach. W badaniu tym zostały uwzględnione, nie objęte ogólną statystyką, podmioty zatrudniające mniej niż dziewięciu pracowników.

Szczegółowe studia przykładowe – badania funkcji i powiązań oraz struktury ludności – przeprowadzono w trzech miastach – Mińsku Mazowieckim, Mławie i Olecku, położonych w różnych strefach regionu. Były one oparte w znacznym stopniu na pogłębionych wywiadach (po 10 w każdym ośrodku) z lokalnymi ekspertami oraz przedstawicielami zawodów kreatywnych. Podstawę stanowiły opracowane w tym celu, ujednolicone kwestionariusze wywiadu. Wywiady zostały uzupełnione dokumentacją fotograficzną. Dokonano także analizy strategicznych dokumentów planistycznych (ogólnych strategii rozwoju i wieloletnich planów inwestycyjnych) dotyczących wymienionych miast.

Pod względem udziału w ogólnym zatrudnieniu sekcji (J, K, M i R), do których należą zawody z branż kreatywnych i opartych na wiedzy, wśród czynników różnicujących opisywany zbiór miast zaznaczają się: liczba mieszkańców, odległość od Warszawy oraz czynnik byłej siedziby ośrodka wojewódzkiego. O ile potwierdza się ogólnie teza A. Scotta (2013), iż działalności typu kulturalno-kognitywnego są rozmieszczone zgodnie z hierarchią

wielkości miast, występuje charakterystyczny dla byłych miast wojewódzkich (z wyjątkiem Płocka), znaczny spadek udziału tych działalności w strukturze zatrudnienia w latach 2005–2011, odzwierciedlający zmniejszanie się roli wymienionych ośrodków w szerszym układzie terytorialnym. Jednocześnie, w miastach – dawnych siedzibach województw, które na początku okresu cechował ponad-proporcjonalny udział osób z wyższym wykształceniem, nastąpił niższy jego przyrost niż w mniejszych ośrodkach. Ogólnie, zaznaczyła się zgodność kierunków omawianych zmian, bowiem przyrosty udziału osób z wyższym wykształceniem, przekraczające wartości średnie, cechowały te spośród miast, w których wystąpił wzrost, lub niższy niż średni spadek udziału zatrudnienia w wyżej wymienionych sekcjach.

Z kolei, zależność udziału w strukturze zatrudnienia działalności kulturalno-kognitywnych od odległości od Warszawy (określona korelacją rang) nie jest jednokierunkowa; w grupie miast położonych w promieniu do 100 km przyjmuje ona dodatnie (wzrost udziału wraz ze wzrostem odległości), natomiast w przypadku miast bardziej odległych – ujemne wartości. Relatywnie niewielkie znaczenie funkcji opartych na wiedzy i kreatywności w miastach usytuowanych na granicach obszaru metropolitalnego Warszawy i w jego bezpośrednim sąsiedztwie (wyjątkiem jest przypadek Żyrardowa) wskazuje, iż obszar ten znajduje się we wczesnej fazie kształtowania funkcjonalno-przestrzennej struktury, w której rozszerzanie zasięgu rynku mieszkaniowego oraz pola codziennej cyrkulacji wyprzedza formowanie się policentrycznego układu w zakresie zaawansowanych, wyspecjalizowanych funkcji.

Wyniki uzyskane na podstawie ankietowego badania małych podmiotów, w tym tzw. mikro-firm, zaliczanych do kulturalno-kognitywnych branż gospodarki wskazują, iż działalność większości spośród nich ma zasięg lokalny lub subregionalny, obejmujący dane miasto lub jego obszar funkcjonalny – bezpośrednie zaplecze (z reguły powiat). Pod tym względem nie występowały zasadnicze różnice między objętymi badaniem miastami. Zasięg współpracy ankietowanych podmiotów z innymi jednostkami sięga natomiast w większości przypadków poza otoczenie miasta. Dostępność (bliskość mierzona czasem przejazdu) względem Warszawy była uznana za jeden z istotnych, pozytywnych czynników lokalizacyjnych przez podmioty w branżach usług dla przedsiębiorstw, w tym m.in. informatycznych oraz architektonicznych i inżynierskich, natomiast w przypadku usług zaliczanych do sfery konsumpcji, w tym zwłaszcza usług finansowych, jej znaczenie było oceniane jako czynnik ujemny, co wskazuje na tłumiące rozwój oddziaływanie Warszawy w tej dziedzinie.

Studia przykładowe, dotyczące ośrodków powiatowych trzech stref hipotetycznego funkcjonalnego regionu miejsko-wiejskiego Warszawy, ujawniły tendencje wskazujące na różnicowanie się przestrzennej struktury regionu, przy utrzymywaniu się jej ogólnego, strefowego układu. Profil funkcjonalny badanych miast, układ powiązań w przestrzeni, cechy struktury społecznej, odzwierciedlają zarówno ich odmienne usytuowanie w regionie, jak i specyficzny, indywidualny charakter. Przykład Olecka, położonego w północno-wschodniej części Mazur, dokumentuje wzrastającą wagę warunków życia, wyznaczanych przez jakość otoczenia przyrodniczego, jako czynników przyciągających do mniejszych miejscowości nie tylko funkcje związane z wykorzystaniem wolnego czasu, lecz również aktywnych przedstawicieli zawodów twórczych. Ujawnia on także rolę takich zasobów endogenicznych,

jak lokalne tradycje i umiejętności w kształtowaniu specjalizacji terytorialnej (w przypadku Olecka jest to modelarstwo i produkcja jachtów oraz różnorodnych wyrobów z drewna) o ponad krajowym zasięgu.

Inna jest pod tym względem pozycja Mławy, ośrodka pośredniej, najsilniej narażonej na zjawisko „wyplukiwania” wyspecjalizowanych funkcji strefy regionu Warszawy, cechującego się najniższym spośród badanych 16 miast udziałem, zorientowanych na lokalny oraz sub-regionalny rynek działalności kreatywnych i opartych na wiedzy w ogólnej strukturze zatrudnienia. Ten przypadek ilustruje sytuację, w której występujące bariery rozwojowe są związane ze zdominowaniem bazy ekonomicznej przez przemysł o niewysokim technologicznie zaawansowaniu, zorientowany na niskie koszty pracy (zakłady koncernu LG oraz kooperujące z nimi przedsiębiorstwa), brakiem możliwości realizacji aspiracji wynikających z awansu edukacyjnego młodego pokolenia, a w następstwie tego odpływem migracyjnym ludności.

Przykład Mińska Mazowieckiego ukazuje zmiany funkcji miasta usytuowanego w zewnętrznym pierścieniu obszaru metropolitalnego Warszawy – z samodzielnego ośrodka przemysłowego i siedziby instalacji wojskowych w miejsce docelowe migracji zorientowanych na stołeczny rynek pracy, których obszarami źródłowymi są bardziej odległe od rdzenia regionu miasta i obszary wiejskie. Z tym wiąże się dynamiczny rozwój sektora budowlanego i jego znaczny udział w strukturze gospodarczej miasta. Odpływ części przedstawicieli klasy średniej do Warszawy nie hamuje umiarkowanego rozwoju działalności kreatywnych i opartych na wiedzy, skierowanych w dużej części na metropolitalny rynek, co jest odbiegającym *in plus* od średniej przykładem jego funkcjonalnej integracji.

Jak wskazują przedstawione materiały i wyniki, korzystne przemiany funkcji miast średniej wielkości są uwarunkowane współwystępowaniem różnych czynników składających się na zajmowaną przez nie pozycję terytorialną w regionie, jak również na kapitał terytorialny, którym dysponują. Jeśli idzie o tę pierwszą, przykład Mławy świadczy, iż nie jest współcześnie wystarczającym warunkiem rozwoju, w tym różnicowania pełnionych funkcji i przeciwdziałania utracie lokalnych zasobów, usytuowanie miasta w obrębie korytarza transportowego krajowej lub nawet międzynarodowej rangi. Warunkiem takim jest natomiast położenie w zasięgu dziennego systemu miejskiego ośrodka metropolitalnego, co ilustruje przykład Mińska Mazowieckiego. Peryferyjne położenie oraz związana z tym niska dostępność w skali regionalnej jak i krajowej, a zatem słaba ogólna pozycja terytorialna może być z kolei w pewnym stopniu kompensowana przez cechy określające kapitał terytorialny danego miejsca. Musi on być jednak wewnętrznie zróżnicowany, jak to ma miejsce w przypadku Olecka, gdy obejmuje zarówno walory przyrodnicze, jak i skojarzoną z lokalnymi tradycjami aktywność gospodarczą oraz kulturalną lokalnej społeczności.

Przeprowadzone badania ujawniają także zarys struktury powiązań poszczególnych ośrodków na poziomie regionalnych systemów miast, w tym z metropolią – Warszawą, wyraźnie silny w jednych, zdecydowanie słabych w innych zakresach. Uzyskane wyniki wskazują na znaczne różnice pod tym względem między działalnością gospodarczą a sferą konsumpcji. W zakresie tej pierwszej, powiązania badanych miast z Warszawą mają z reguły relatywnie niewielkie znaczenie (Mińsk Mazowiecki, w przypadku którego jest ona

ważnym rynkiem dla co trzeciego spośród ankietowanych podmiotów, stanowi w tym zakresie wyjątek); przeważają te o skali lokalnej oraz, w indywidualnych przypadkach, skierowane głównie na ponadkrajowy rynek. Warszawa stanowi natomiast główny punkt odniesienia jako miejsce świadczenia wysoko wyspecjalizowanych usług, zwłaszcza medycznych, kulturalnych i edukacyjnych wobec miast regionu. Dokumentuje to zwłaszcza przykład Olecka, dla którego bliżej położone stolice wojewódzkie – Białystok i Olsztyn reprezentują w tej dziedzinie „pośrednie możliwości”.

Zasadnicza cecha regionu metropolitalnego Warszawy, jaką jest spolaryzowany charakter jego przestrzennej struktury, stanowi także główny punkt wyjścia większości studiów badawczych i opracowań planistycznych poświęconych przyszłym kierunkom przemian. Zahamowanie lub co najmniej spowolnienie zachodzącego procesu polaryzacji jest ujmowane w kategoriach możliwości ograniczenia odpływu migracyjnego ze stref położonych poza obszarem metropolitalnym Warszawy. Jest to związane z modernizacją, rewitalizacją oraz opartym głównie na czynnikach endogenicznych rozwojem funkcji gospodarczych i społecznych pełnionych przez mniejsze miasta, z reguły ośrodków rangi sub-regionalnej w regionie. Tymczasem, jak argumentuje się w niniejszej pracy, efektywne przeciwdziałanie postępującej polaryzacji przestrzeni należy wiązać nie tyle ze zmniejszeniem odpływu, co z pojawieniem się napływu migracyjnego do obszarów dotkniętych osłabieniem podstaw gospodarczych i utratą kapitału ludzkiego.

Źródłem tego napływu może być zarówno Warszawa i jej strefa podmiejska, jak również inne obszary, w tym kraje, stanowiące dotąd obszary docelowe wywodzących się z regionu migracji. W przypadku Warszawy, warunki sprzyjające odwróceniu kierunku strumieni migracyjnych w układzie miasto – region, przedstawione (por.: Korcelli i in. 2012) w scenariuszu określonym mianem „granic wzrostu” (*limits to growth*), to narastająca hipertrofia funkcjonalna stolicy, przy niekontrolowanej suburbanizacji, nienadążaniu inwestycji infrastrukturalnych za rosnącym popytem na transport, a w efekcie nasilaniu się konfliktów ekologicznych, degradacji przestrzeni i ogólnym pogorszeniu warunków życia i pracy na obszarze metropolitalnym¹⁷. Osłabienie konkurencyjnej pozycji Warszawy i wywołany tym odpływ migracyjny mógłby prowadzić do różnych form zmian układu rozmieszczenia ludności i działalności gospodarczych w regionie, które trudno byłoby jednak określić *a priori* w odniesieniu do struktury sieci miast.

Przestrzenna dekoncentracja w skali regionu może także wynikać z osiągnięcia przez obszar metropolitalny Warszawy bardziej dojrzałej fazy rozwoju. W tej fazie obszar metropolitalny rozszerza się, a mniejsze miasta położone w jego zasięgu przekształcają się w sub-centra, przejmując niektóre funkcje rangi metropolitalnej, przyciągając nowych mieszkańców i skupiając dojazdy do pracy zarówno spoza obszaru metropolitalnego, jak i jego innych części. Ten policentryczny układ przestrzenny, nawiązujący do koncepcji *zwartego regionu metropolitalnego* (Korcelli-Olejniczak 2012) i przedstawiony w jednym z poprzednich rozdziałów w postaci scenariusza „skupionej dekoncentracji”, nie obejmowałby jednak swoim zasięgiem miast strefy pośredniej regionu, w tym głównych ośrodków subregionalnych. Rozwój tych ośrodków może

¹⁷ Z kolei, reemigracja może być wiązana z pojawieniem się czynników gospodarczych, społecznych i politycznych wywołujących niestabilność, a tym samym pogorszenie sytuacji migrantów w krajach docelowych.

być wiązany ze wzrostem znaczenia rynków lokalnych oraz powiązań gospodarczych o lokalnej skali, w następstwie osłabienia procesu metropolizacji przestrzeni.

W warunkach trwania tego procesu, przy wzroście znaczenia działalności opartych na wiedzy, czynnikami przyciągającymi nowych mieszkańców do mniejszych miast i obszarów wiejskich położonych w peryferyjnych strefach regionów są specyficzne zasoby endogeniczne, w tym walory środowiska przyrodniczego sprzyjające rozwojowi tego rodzaju funkcji. W oparciu o te lokalne zasoby kształtują się funkcjonalne powiązania o charakterze komplementarnym łączące małe miasta i obszary wiejskie zaplecza ze zurbanizowanym rdzeniem regionu. Takie relacje, przedstawione w koncepcji regionu miejsko-wiejskiego, nie znajdują w pełni odzwierciedlenia w regionalnych strategiach rozwoju. Uznanie ich roli jako istotnego wymiaru współczesnych procesów metropolizacji może sprzyjać przeciwdziałaniu pogłębiającej się polaryzacji przestrzeni w regionie Warszawy.

Wyniki prac potwierdzają zasadność przyjęcia koncepcji regionu miejsko-wiejskiego jako kanwy teoretycznej w studiach dotyczących struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz perspektyw rozwojowych regionu metropolitalnego Warszawy. Wyniki, oparte w znacznym stopniu na danych pierwotnych, uzyskanych na podstawie badań ankietowych i pogłębionych wywiadów, pozwalają na rozszerzenie, a w pewnych przypadkach na modyfikację uogólnień formułowanych na podstawie analiz opartych na bazach zasobu statystyki publicznej. Ukazują one złożoność oraz różnicowanie się układu strefowego, wykraczającego poza granice województwa mazowieckiego, przyjmowane w licznych studiach badawczych oraz planistycznych jako jego realny zasięg. W koncepcji regionu miejsko-wiejskiego jest uwypuklone znaczenie walorów środowiska przyrodniczego jako czynnika przyciągającego migrantów oraz zaawansowane działalności gospodarcze, w tym funkcje oparte na wiedzy i kreatywności, do mniejszych miast i obszarów wiejskich peryferyjnych stref regionów. Prowadzi to do wykształcania się innych funkcji, opartych na lokalnych, endogenicznych zasobach. Układ powiązań i współzależności funkcjonalnych między poszczególnymi strefami w regionie nabiera cech wzajemnej komplementarności.

Na podstawie przeprowadzonych w projekcie prac trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy region metropolitalny Warszawy ewoluuje w kierunku typu regionu miejsko-wiejskiego. Można natomiast stwierdzić istnienie do tego warunków. Struktura przestrzenna regionu, w tym układ osadniczy oraz cechy środowiska przyrodniczego wskazują na adekwatność takiego ujęcia. Inwestycje w sferę usług publicznych i infrastrukturę techniczną nie przyniosły jak dotąd zahamowania postępującej polaryzacji w regionalnym systemie miast. Zmiana obserwowanych tendencji w następnych dziesięcioleciach może być wiązana z takimi czynnikami, jak ogólny wzrost udziału gospodarki opartej na wiedzy oraz przemiany struktury społecznej, w tym proces starzenia się ludności. Przyjęcie założeń omawianej koncepcji w programowaniu rozwoju regionu powinno być zatem odnoszone do perspektywy długookresowej. Region typu miejsko-wiejskiego należy interpretować jako docelowy model przestrzennego zagospodarowania, alternatywny w stosunku do ujęć zawartych w aktualnych studiach i strategiach planistycznych.

LITERATURA

- Aring J., 2009, *Europäische Metropolregionen: Annäherungen an eine raumordnerische Modernisierungsstrategie*, [w:] Knieling J. (red.), *Metropolregionen und Raumentwicklung, Teil 3, Metropolregionen*. Innovation, Wettbewerb, Handlungsfähigkeit, Forschungs- und Sitzungsberichte der ARL. Hannover, Verlag der ARL, 249, s. 10–21.
- Bengs Ch., 2005, *Urban-rural relations in Europe*, [w:] *Urban-rural linkages approach to sustainable development*, United Nations Human Settlement Programme, S. 224–242. Nairobi, UN-HABITAT.
- Berezowski S., 1965, *Geografia ekonomiczna Polski*, PWN, Warszawa.
- Berezowski S., 1969, *Ekonomiczna struktura przestrzenna regionu warszawskiego*, *Czasopismo Geograficzne*, 40, 2, 225–248.
- Berry B.J.L., 1973, *Growth centres in the American urban system, I, Community development and regional growth in the sixties and seventies*, Cambridge, Ballinger Publishing Company.
- Blotevogel H.H., 2010, *Die Bedeutung von Stadt-Land Partnerschaften. Dreiländerkonferenz Kooperation und Vernetzung im Nordosten der Länder Berlin, Brandenburg und Mecklenburg-Vorpommern*, 8.12., Berlin.
- Boudeville J.R., 1978, *Les régions de villes en l'Europe*. [w:] Paelinck J.H. (red.), *La structure urbaine en Europe occidentale: faits, théories, modèles*, Farnborough, Hampshire, Saxon House, s. 51–85.
- Burger M., Meijers E., 2012, *Form follows function? Linking morphological and functional polycentricity*, *Urban Studies*, 49, 5, s. 1127–1149.
- Camagni R., 2002, *On the concept of territorial competitiveness: sound or misleading?* *Urban Studies*, 39 (13), s. 2395–2411.
- CGS, 1999, *Strategic study: towards a new rural – urban partnership in Europe. Study Programme in European Spatial Planning*, Centre for Geographical Studies, University of Lisbon, Lisbon.
- Chi G., Marcouillat D.W., 2009, *Rethinking the migration effects of natural amenities*, Part I,II. In: *Canadian Journal of Regional Science*, 32,3, S. 331–359.
- Christaller W., 1933, *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine Ökonomisch-Geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*, Jena, Gustav Fischer Verlag.
- Degórski M., 2010, *Socio-economic responses to the environment and ecosystems services in regional development*, *Geographia Polonica*, 83 (2), s. 83–95.
- Derudder B., Hoyler M., Taylor P.J., Witlox F., *International Handbook of Globalization and World Cities*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, s. 517–529.
- Dickinson R.E., 1934, *Metropolitan regions in the United States*, *Geographical Review*, 23, s. 278–286.
- Domański B., 2010, *Should we fight local and regional disparities in economic development in Poland?* [w:] P. Churski, W. Ratajczak (red.), *Regional development and regional policy in Poland: first experiences and new challenges of the European Union membership*, Warsaw, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, P.Ac.Sc., s. 132–141.
- Domański B., 2008, *Rozwój polskich metropolii a regiony peryferyjne. Bezpowrotna separacja czy współzależność rozwoju?* *Studia KPZK PAN*, 120, s. 135–143.
- Dziewoński K., 1990, *Koncepcje i metody badawcze z dziedziny osadnictwa*, *Prace Geograficzne*, 154, Warszawa, IGiPZ PAN.
- Dziewoński K., 1975, *The place of urban agglomerations in the settlement system of Poland*, *Geographia Polonica*, 30, s. 9–20.

- Dziewoński K., Kielczewska-Zaleska M., Iwanicka-Lyra E., 1971, *Studia z geografii średnich miast w Polsce*, Problematyka Tarnowa. Prece Geograficzne IG PAN, 82. PWN, Warszawa.
- Eberhardt P., 1970, *Rola wielkich miast w strukturze regionalnej powiązań przestrzennych w Polsce*, Biuletyn KPZK PAN, 58, Warszawa.
- Eberhardt P., 1970a, *Rola regionalna wielkich miast polskich w świetle powiązań demograficznych oraz kulturalnych*, Przegląd geograficzny, 42 (2), s. 297–308.
- ESDP, 1999, *European Spatial Development Perspective*, Luxembourg, European Commission.
- ESPON 1.1.1., 2004, *The role, specific situation and potentials of urban areas as nodes in a polycentric development*, Project Final Report. Luxembourg, European Communities.
- ESPON 1.1.2, 2004, *Urban – rural relations in Europe, Final Report*. The ESPON Monitoring Committee, Luxembourg.
- ESPON ET 2050, 2014, *Territorial scenarios and visions for Europe. Final Report*, The ESPON Monitoring Committee, Luxembourg.
- ESPON, 2013, *New evidence on smart, sustainable and inclusive territories. First ESPON 2013 Synthesis Report*, The ESPON Coordinating Unit, Luxembourg.
- European Commission, 2007, *Territorial Agenda of the European Union. Towards a more competitive Europe of diverse regions*, Brussels, European Commission.
- European Commission, 2010, *Europe 2020. Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*, Brussels, European Commission.
- Friedmann J., 1973, *The urban field as human habitat*, [w:] P.P. Snow (red.), *The place of planning*, Auburn University, Auburn, Ala. [Reprinted in: L.S. Bourne, J.W. Simmons, 1978, *Systems of cities. Readings on structure, growth, and policy*. Oxford University Press, New York, s. 42–52].
- Friedmann J., Miller J., (1965), *The urban field*, *Journal of the American Institute of Planners*, 31, s. 312–320.
- Gorzela G. (red.), 2007, *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Gorzela G., Smętkowski M., 2005, *Metropolia i jej region w gospodarce informacyjnej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Gras N.S.B., 1922, *The development of metropolitan economy in Europe and America*, *American Historical Review*, 27, 4, s. 695–708.
- Grochowski S., Dudek-Mańkowska M., Fuhrmann T., Zegar, 2011, *Potential and Condition for the Development of the Creative Sector in Warsaw*, *Miscellanea Geographica*, 15, Warszawa.
- Hall P., 1973, *The containment of urban England*, 1,2. London, George Allen and Unwin.
- Hall P., Pain K., 2009, *The poly-centric metropolis: Learning from mega-city regions in Europe*, London, Sterling VA. Earthscan.
- Heffner K., 2012, *Ewolucja zróżnicowania poziomu rozwoju regionów w Polsce a polityka spójności*, [w:] A Harańczyk (red.), *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 r.*, Warszawa, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, s. 57–73.
- Heffner K., 2014, *Direction of changes in the development of Polish rural areas – entering into European rural space*, *Studia Regionalia*, 39, s. 10–31.
- Herbst M., Wójcik P., 2013, *Delimitacja dyfuzji rozwoju z miast metropolitalnych z wykorzystaniem korelacji przestrzennej*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 4 (54), s. 5–21.

- Jałowicki B., 1999, *Metropolie*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Białystok.
- Klaassen L.H., Molle W.T.M., Paelinck J.H.P., 1981, *Dynamics of urban development*, Gower, Aldershot.
- Komornicki T., Czapiewski K., Solon B., 2012, *Zagospodarowanie infrastrukturalne i kapitał fizyczny oraz policentryczność rozwoju Mazowsza*, Warszawa, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego.
- Komornicki T., Korcelli P., Siłka P., Śleszyński P., Świątek D., 2013, *Powiązania funkcjonalne pomiędzy polskimi metropoliami*, Wydawnictwo Akademickie SEDNO, Warszawa.
- Komornicki T., Wiśniewski R., Stępiak M., Siłka P., Rozik P., 2013, *Rynek pracy województwa mazowieckiego – analiza przestrzenna*, Trendy Rozwojowe Mazowsza, 12, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa.
- Korcelli P., Grochowski M., Kozubek E., Korcelli-Olejniczak E., Werner P., 2012, *Development of urban-rural regions: from European to local perspective*, Warszawa, Institute of Geography and Spatial Organization, P.Ac.Sc.
- Korcelli P., Korcelli-Olejniczak E., 2015, *Metropolita transition in East-Central Europe*, Mitteilungen der Oesterreichischen Geographischen Gesellschaft, 157, Jg., s. 29–49.
- Korcelli P., Kozubek E., Korcelli-Olejniczak E., 2008, *Typologie of European urban – rural regions: a review and assessment*, Geographia Polonica, 81 (2), s. 25–42.
- Korcelli-Olejniczak E., 2010, *Kształtowanie się regionu metropolitalnego Warszawy w świetle analizy zasięgu działalności przedsiębiorstw zaawansowanych usług*, Przegląd Geograficzny, 82, (4), s. 573–591.
- Korcelli-Olejniczak E. (2012a), *Marked by dynamics: Berlin and Warsaw in the process of functional change*, [w:] B. Derudder, M. Hoyler, P.J. Taylor, F. Witlox, *International Handbook of Globalization and World Cities*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, s. 517–529.
- Korcelli-Olejniczak E., 2012b, *Region metropolitalny: pojęcie, struktura przestrzenna, dynamika*, Prace Geograficzne, 235, Warszawa, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Korcelli-Olejniczak E., 2013a, *Region metropolitalny w teorii rozwoju osadnictwa i w polityce przestrzennej*, [w:] W.M. Gaczek (red.), *Dynamika, cele i polityka zintegrowanego rozwoju regionów*, Poznań, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, s. 109–124.
- Korcelli-Olejniczak E., 2013b, *Warsaw urban-rural region – an alternative development perspective?* Geographia Polonica, 86, 2, s. 153–166.
- Korcelli-Olejniczak E., 2014, *Region Warszawy jako region miejsko-wiejski*, [w:] *Metropolia Solidarności – Przykłady, Doświadczenia, Plany*, Prezydent Miasta Gdańska, Międzynarodowe Targi Gdańskie, Gdański Obszar Metropolitalny, Gdańska Organizacja Turystyczna, Fundacja Gdańska. Gdańsk, Wydawnictwo Bernardinum, s. 48–52.
- Korcelli-Olejniczak E., 2015, *On city-region relation. Towards the urban-rural region of Warsaw*, Mitteilungen der Oesterreichischen Geographischen Gesellschaft, Oesterreichische Akademie der Wissenschaften, Wien (w druku).
- Kozak M.W., 2014, *10 lat polityki spójności w Polsce*, Studia Regionalne i Lokalne, 58, 4, s. 25–50.
- Kozubek E., Korcelli P., 2008, *An attempt at RUR typology. A pilot study for Poland*, PLUREL M-2 meeting, 4-5 February 2008, Wien.
- KPZK (2011), *National Spatial Development Concept, 2030*, Warsaw, Ministry of Regional Development.

- KPZK, 2011, *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- KSRR, 2009, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego*, Warszawa, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Kujath H.J., Stein A., 2009, *Rekonfigurierung des Raumes in der Wissensgesellschaft*, In: *Raumforschung und Raumordnung* 67, 5/6, s. 369–382.
- Leber N., Kunzmann K., 2006, *Entwicklungsperspektiven ländlicher Räume in Zeiten des Metropolenfiebers*, *DISP*, 166, 3, s. 58–70.
- Lever W.F., 2002, *Correlating the knowledge-base of cities and economic growth*, *Urban Studies*, 39, 5/6, s. 859–870.
- Maik W., 2010, *Bydgosko-Toruński Obszar Metropolitalny jako czynnik rozwoju i integracji województwa kujawsko-pomorskiego*, [w:] S. Ciok, P. Migoń (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 65–73.
- Markowski T., 2015, *Territorial capital as an objective of integrated development planning*, [w:] A. Klasik, T. Kudłacz (red.), *Integrated development and spatial management of urban areas. Polish experience*, Polish Academy of Sciences, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Warszawa, s. 53–61.
- Markowski T., 2015a, *Zintegrowana Strategia Rozwoju Warszawsko-Łódzkiego Obszaru Funkcjonalnego do roku 2030* (projekt), Łódź–Warszawa.
- Matczak A., Szymańska D., 1987, *Studia nad strukturą przestrzenno-funkcjonalną miasta. Przykład Brodnicy*, Wydawnictwo UMK. Toruń.
- McKenzie R.D., 1933, *The metropolitan community*, New York, McGraw-Hill.
- Mendel M., 2013, *Residential developers as actors of urban transformation in post-socialist Warsaw*, PhD thesis. Warsaw, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Sciences.
- Nilsson K., Pauleit S., Bell S., Aalbers C., Nielsen T.S. (eds), 2013, *Peri-urban futures: scenarios and models for land use change in Europe*, Springer, Heidelberg, New York, Dordrecht, London.
- Nordea-Metrox, 2008, *Pierwszy ranking metropolitalności miast w Polsce*, Poznań, Instytut Konkurencyjnej Ekonomii Regionów.
- Pahl R.E., 1965, *Urbs in rure*, Weidenfeld and Nickolson, London.
- Parysek J., 2005., *Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku. Rozwój i przekształcenia strukturalne*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Piorr A., Ravetz J., Tosics I., 2011, *Peri-urbanization in Europe. Towards European policies to sustain urban-rural futures*, University of Copenhagen, Academic Books Life Sciences.
- Pumain D., 1999, *Summary report on 2.2. Typologies of cities and urban – rural relationships*, Study Programme in European Spatial Planning, Paris.
- Ravetz J., Fertner Ch., Nielsen T.S., 2013, *The dynamics of peri-urbanization*, [w:] K. Nilsson, S. Pauleit, S. Bell., C. Aalbers, T.S. Nielsen, *Peri-urban futures: scenarios and models for land use change in Europe*, Springer, Heidelberg, New York, Dordrecht, London, s. 13–44.
- Rykiel Z., Żurkowska A., 1981, *Migracje między miastami: systemy krajowe i regionalne*, [w:] K. Dziewoński, P. Korcelli (red.), *Studia nad migracjami i przemianami systemu osadniczego w Polsce*, Prace Geograficzne, 140, IGIpZ PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 138–188.
- Scott A.J., 2012, *A world in emergence. Cities and regions in the 21st century*, Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing.
- Sieverts T., 1998, *Zwischenstadt zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und*

- Land*, Basel, Birkhauser Verlag; Berlin, Bauverlag.
- Simce Z., 1930, *Tarnów i jego okolica. Wydane ku uczczeniu sześćsetnej rocznicy założenia Miasta Tarnowa*, Gmina Miasto Tarnów.
- Śleszyński P., 2007, *Gospodarcze funkcje kontrolne w przestrzeni Polski*, Prace Geograficzne, 213, Warszawa, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Śleszyński P., 2012, *Warszawa i Obszar Metropolitalny Warszawy a rozwój Mazowsza*, Trendy Rozwojowe Mazowsza, 8, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa.
- Śleszyński P., 2013, *Warszawa jako ośrodek dojazdów pracowniczych*, Studia Regionalne i Lokalne, 51 (1), s. 5–25.
- Śleszyński P., 2014, *Przemiany społeczno-demograficzne województwa mazowieckiego w latach 1990-2030*, Trendy Rozwojowe Mazowsza, 15, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa.
- Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020, z perspektywą 2030*, 2015, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa.
- Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego*, 2006, Warszawa, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego.
- Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego (synteza)*, 2014, Warszawa, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego.
- Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku*, 2013, Warszawa, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego.
- Strykiewicz T., (2010), *Conditions of the development of the creative sector in European metropolitan regions*, [w:] Churski P., Ratajczak W. (red.), *Regional development and regional policy in Poland: first experiences and new challenges of the European Union membership*, Warsaw, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, P.Ac.Sc., s. 43–59.
- Strzelecki Z., Siekierska-Rosiak, I., 2015, *Realizacja i przyszłość polityki miejskiej na Mazowszu*, [w:] A. Klasik, F. Kuźnik (red.), *Rozwój obszarów miejskich w polityce regionów*, Studia CLXIV, KPZK PAN, Warszawa, s. 200–222.
- Taylor P., 2003, *World city networks: a global urban analysis*. Routledge, London.
- Thuenen J.H. von, 1826, *Die isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*, Hamburg.
- Thuenen J.H. von, 1826, *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*, Perthes, Hamburg.
- Tomaney J., Ward N., 2000, *England and the "New Regionalism"*, Regional Studies, 34, s. 417–478.
- Wirth L., 1938, *Urbanism as a way of life*, American Journal of Sociology, 44, s. 1–24.
- Wróbel A., 1960, *Województwo warszawskie. Studium ekonomicznej struktury regionalnej*, Prace Geograficzne IG PAN, 24, PWN, Warszawa.
- Zaktualizowana Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*, 2006, Studia Regionalne i Lokalne, t. II.

METROPOLITAN REGION OF WARSAW – A STUDY ON MIDDLE-SIZED TOWNS

Summary

In this study, spatial functional structure of the Warsaw region is analysed by focusing on development trends of selected urban centres of subregional and local rank. Following the introductory chapter that presents aims and methods, together with a general outline of the book, in chapter two the theme is put within a broader, both conceptual and policy-related context of alternative future development scenarios for the region, namely those of centralized de-concentration, metropolitan area extension, and, socio-economic polarization. Chapter three is devoted to the concept of the urban-rural region which, as argued herewith,

- in the case of the metropolitan region of Warsaw represents a convenient point of reference,
- a suitable framework for the analysis of the settlement structure.

In chapter four, sixteen urban places, administrative centres of poviats (NUTS-4 units), selected so as to account for the basic constituent parts of the region – the metropolitan ring, the intermediate zone and the rural hinterland, are examined with respect to population dynamics and population characteristics (age, education level), as well as employment structure. Special attention is paid to the role of cultural cognitive activities – their composition and the changing share in total employment between 2005 and 2011. The analysis is based upon census and Local Data Bank information, supplemented with a special questionnaire survey carried out for the purpose of the project, covering some 350 small and micro-firms in the study area.

Chapters five to seven present selected case studies pertaining to three towns that vary with respect to their territorial position within the region as well as economic functions performed. The material is to a large extent based upon in-depth interviews, conducted by the authors with local experts and representatives of cognitive and cultural professions, as well as on contents analysis of spatial planning and policy documents of local and regional level.

The case of Mińsk Mazowiecki (40,3 thousand inhabitants in 2015) illustrates the situation of a town located at the edge of the metropolitan area, and its transition over the last decades from primarily industrial into a multi-functional centre, integrated within the area by both daily work commuting, service and production-oriented linkages, one that attracts migrants who arrive from more distant, urban and rural places and aim at the labour market of Warsaw.

Mława, with the population of 31,0 thousand in 2015, another town chosen for a case study:

- a local centre of predominantly agricultural area, is situated in the region's intermediate zone, some 120 km north of Warsaw, on a highway and the major railroad line connecting
- the capital with the city of Gdansk. In spite of recent improvement in the town's living conditions (development of housing, local transport, social infrastructure facilities), the unbalanced structure of the local labour market which is dominated by price-competition oriented manufacturing activities is seen to propel a steady outflow of human capital.

The last of the case study towns – Olecko (16,5 thousand inhabitants in 2015), in the Mazurian Lake District, represents the region's environmentally rich, extended rural hinterland zone. The town's accessibility deficits related to its peripheral situation are partly balanced by its endogenous resources which, in addition to landscape quality include local traditions and skills applied in the production of sea-going yachts for international markets. Olecko and its surroundings attract both tourists and seasonal, second-home residents (the latter mainly from Warsaw), which include members of creative professions. Yet, in the face of unstable demand barrier the recreational and residential functions are still a secondary component of the local area's rather tenable economic base.

In chapter eight summary results of the project are presented and some policy – related conclusions made. Territorial position of selected middle-sized towns is shown against the trends of on-going socio-economic polarization in the region. Prospects for a trend reversal

are identified with the development of cognitive and cultural activities, based on endogenous resources, and generated by the growth of education and aspirations levels in local urban communities. It is pointed out that such an approach would imply a re-orientation of those spatial development strategies that emphasize the role of economic spread effects seen so as to strengthen the economic functions of urban centres of sub-regional rank.

PODZIĘKOWANIA

Autorzy książki pragną podziękować dr Irenie Kowalskiej i mgr. Krzysztofowi Lempkowskiemu za pomoc w gromadzeniu danych. Podziękowania kierują także pod adresem wszystkich respondentów wywiadów i ankiet w Mińsku Mazowieckim, Mławie i Olecku. Za pomoc w tworzeniu sieci lokalnych kontaktów Autorzy przekazują podziękowania mgr Marzenie Sterczewskiej, mieszkance Mińska, dr. Leszkowi Arendtowi, Dyrektorowi Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej w Mławie i mgr. Andrzejowi Kamińskiemu, Dyrektorowi Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Olecku.

Równocześnie, za cenne uwagi Autorzy pragną podziękować recenzentom książki – prof. dr hab. Jackowi Szlachcie oraz prof. dr hab. Markowi Dutkowskemu.

Przestrzenno-funkcjonalna struktura regionu metropolitalnego Warszawy jest ukazana poprzez pryzmat tendencji oraz problemów rozwojowych miast średniej wielkości, ośrodków powiatowych.

Trzy spośród nich: Mińsk Mazowiecki, usytuowany w zasięgu rynku pracy i rynku mieszkaniowego stolicy; Mława, reprezentująca strefę pośrednią regionu oraz Olecko, położone w peryferyjnej strefie tzw. dalszego regionalnego zaplecza, zostały wybrane jako studia przykładowe. Podkreślone jest znaczenie funkcji kulturalno-kognitywnych i zasobów endogenicznych w rozwoju tych miast.

W pracy omawiane są także alternatywne scenariusze rozwoju regionu oraz przedstawione argumenty przemawiające za uwzględnieniem w polityce przestrzennej założeń koncepcji regionu miejsko-wiejskiego jako podstawy programowania rozwoju regionu metropolitalnego Warszawy w perspektywie długookresowej.